

**T.C.
MANİSA CELAL BAYAR ÜNİVERSİTESİ
LİSANSÜSTÜ EĞİTİM ENSTİTÜSÜ**

**YÜKSEK LİSANS TEZİ
ARKEOLOJİ ANABİLİM DALI
ARKEOLOJİ PROGRAMI**

**BODRUM SUALTI ARKEOLOJİ MÜZESİ'NDEN BİR GRUP
KADIN FİĞÜRİNİ**

Meltem KARASOY

**Danışman
Dr. Öğr. Üyesi Gözde ŞAKAR**

MANİSA-2024

MELTEM
KARASOY

BODRUM SUALTI ARKEOLOJİ MÜZESİ'NDEN
BİR GRUP KADIN FIGÜRİNİ

2024

TAAHHÜTNAME

Bu tezin Manisa Celal Bayar Üniversitesi Lisansüstü Eğitim Enstitüsü Arkeoloji Ana Bilim Dalında akademik ve etik kurallara uygun olarak yazıldığını ve kullanılan tüm literatür bilgilerinin referans gösterilerek tezde yer aldığını, tamamen kendi çalışmam olduğunu, her alıntıya kaynak gösterdiğimi, tezin yazımında akademik ve etik kurallara aykırı herhangi bir yapay zeka ve program kullanmadığımı beyan ederim.

MELTEM KARASOY

ÖZET

Yüksek Lisans Tezi

Meltem KARASOY
Manisa Celal Bayar Üniversitesi
Lisansüstü Eğitim Enstitüsü
Arkeoloji Anabilim Dalı

Danışman: Dr. Öğr. Üyesi Gözde ŞAKAR

Bu çalışmanın konusu, 1962-2009 yılları arasında Bodrum Sualtı Arkeoloji Müzesi'ne satın alma, bağış ve istirdat yolları ile kazandırılan bir grup kadın figürininin farklı açılardan incelenmesidir. Tez kapsamı dönemsel olarak sınırlandırılmış, Geç Klasik-Hellenistik-Roma Dönemlerine tarihlenen kadın figürinleri ele alınmıştır. Söz konusu eserlerin buluntu yerleri belirlenemediği için tek bir merkez/atölye çerçevesinde değerlendirme yapmak mümkün olmamış, genel bir inceleme ile Karia koroplastiği çalışmaları için bazı sonuçlar ortaya konulmaya çalışılmıştır.

Bu çalışma kapsamında öncelikle Bodrum yarımadası ile müzenin içerisinde bulunduğu Bodrum Kalesi tarih ve arkeolojisinden bahsedilmiştir. Sonrasında figürinler teknik, tipolojik, ikonografik ve stilistik açılardan incelenmiş ve bu kriterler göz önünde bulundurularak her bir eser için bir tarihleme önerisi yapılmıştır. Figürinlerin ait oldukları dönemlerdeki beğeni algısı ve kadınların estetik zevkleri doğrultusunda dönemin kıyafet, aksesuar, başlık tercihleri literatürde yer alan bu konudaki çalışmalar ile kıyaslanarak incelenmiştir. Ayrıca Karia bölgesinin dini, siyasal, kültürel ve toplumsal hayatında figürinlerin nasıl bir yer kapladığı ile ilgili bazı fikirler öne sürülmeye çalışılmıştır.

Anahtar Kelimeler: Karia, figürin, pişmiş toprak, ikonografi, Bodrum Sualtı Arkeoloji Müzesi.

2024, 111 sayfa

ABSTRACT

M.Sc. Thesis

Meltem KARASOY

**Manisa Celal Bayar University
Graduate School of Education
Department of Archaeology**

Supervisor: Dr. Öğr. Üyesi Güzde ŞAKAR

The purpose of this study is to analyse from different perspectives a group of female figurines acquired by the Bodrum Museum of Underwater Archaeology between 1962 and 2009 through purchase, donation and reclamation. The scope of the study is limited chronologically and includes female figurines from the Late Classical-Hellenistic-Roman periods. Since it was not possible to determine the findspots of the objects in question, it was not possible to carry out an evaluation within the framework of a single site/workshop, but a general analysis was carried out and an attempt was made to draw some conclusions for the Carian coroplastic studies.

The study first discusses the history and archaeology of the Bodrum peninsula and Bodrum Castle, where the museum is located. The figurines are then analysed technically, typologically, iconographically and stylistically, and a dating proposal is made for each object on the basis of all these criteria. With regard to the tastes of the periods to which the figurines belong and the aesthetic preferences of the women, the clothing, accessories and headdresses of the period are analysed, taking into account the studies on this subject in the literature. In addition, some ideas about the place of the figurines in the religious, political, cultural and social life of the Carian region are tried to be put forward.

Keywords: Caria, figurine, terracotta, iconography, Bodrum Museum of Underwater Archaeology.

2024, 111 pages

TEŞEKKÜR

İlk olarak çalışmamın her aşamasında bilgisi ve deneyimleri ile bana her zaman destek olan, anlayışı, doğru ve yerinde yönlendirmesi ile çok güvendiğim; tecrübesi, hayata karşı duruşunu her zaman örnek aldığım güler yüzlü ve anlayışlı danışman hocam Sayın Dr. Öğretim Üyesi Gözde ŞAKAR'a, Karia bölgesi arkeolojisi çalışmama vesile olan ve destekleyen, Karia'nın her alanına hakim, beraber çalışabilme fırsatı bulduğum Sayın merhum Prof. Dr. Adnan DİLER'e, bilgisi, yardımları ve cömert kaynak paylaşımları için Sayın Öğr. Gör. Dr. Özgün KASAR'a, danıştığım her konuda sonsuz bilgisi ile yardımcı olan hocam Doç. Dr. Bekir ÖZER'e içten teşekkürlerimi sunarım.

Çalışma izni ve desteklerinden dolayı Bodrum Sualtı Arkeoloj Müzesi Müdürlüğü'ne ve müzedeki pişmiş toprak eserler bölümünden sorumlu olan ve çalışmama izin veren Banu METE ÖZLER'e teşekkürlerimi sunarım.

Beraber keyifle çalıştığım ve tez çalışmamda da yanımda olarak desteklerini esirgemeyen arkadaşım ve meslektaşım Selver KAZAN'a teşekkür ederim.

Hayatımın her aşamasında destek olan, sabır ve sevgiyle fikirlerini sunan ve yardımcı olan hayat arkadaşım, yoldaşım, eşim Onur KARASOY'a ve çocukluğumdan beri her aşamada beni destekleyen ve seven canım ailem annem Mümine YILMAZ ve babam Nazmi YILMAZ sonsuz teşekkürlerimi sunarım.

Meltem KARASOY
Manisa, 2024

İÇİNDEKİLER

ÖZET	iii
ABSTRACT	iv
TEŞEKKÜR	v
İÇİNDEKİLER	vi
KISALTMALAR DİZİNİ	viii
ŞEKİLLER DİZİNİ	ix
GİRİŞ	1

BİRİNCİ BÖLÜM

HALIKARNASSOS YARIMADASI VE BODRUM SUALTI ARKEOLOJİ MÜZESİ

1.1. Bodrum Yarımadası Ve Halikarnassos	10
1.2. Bodrum Sualtı Arkeoloji Müzesi	17

İKİNCİ BÖLÜM

TEKNİK

2.1. Kil	22
2.2. Şekillendirme ve Pişirme	23
2.3. Yüzey Uygulamaları	26

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM

TİPOLOJİ, İKONOĞRAFI VE TARİHLEME

3.1. Giyimli Kadın Figürinleri	27
3.2. Kourotrophos	30
3.3. Kithara Çalan Giyimli Kadın Figürini	33
3.4. Kadın Protomu	34
3.5. Polos Taşıyan Kadın Figürinleri Ve Figürin Başları	35
3.6. Farklı Saç Şekilleri Veya Aksesuarlara Sahip Figürinler Ya Da Figürin Başları	37

3.6.1.	Örtülü Başlar	37
3.6.2.	Stephane Taşıyan Başlar	37
3.6.3.	Kekryphalos Taşıyan Başlar	38
3.6.4.	Bitkisel Çelenk Taşıyan Başlar	39
3.6.5.	Knidos Stili Saç Şekline Sahip Başlar	40
3.6.6.	Dionysiak Başlar	41
3.6.7.	Diğer	43
SONUÇ		45
KAYNAKÇA		47
EKLER		61
EK-1 Katalog		61
EK-2 Şekiller		78

KISALTMALAR DİZİNİ

Bkz.	Bakınız
Gen.	Genişlik
H.	Yükseklik
İÖ	İsa'dan Önce
Kal.	Kalınlık
Kat.	Katolog
No.	Numara
s.	Sayfa No
BSA	British School at Athens

ŞEKİLLER DİZİNİ

Şekil 1: Karia bölgesi haritası	78
Şekil 2: Halikarnassos yarımadasında yer alan antik kentler	79
Şekil 3: Halikarnassos şehir planı	79
Şekil 4: Mausolos'un anıt mezarı	80
Şekil 5: Bodrum Kalesi gravürü	81
Şekil 6: İtalyan Kulesi'nden Bodrum Kalesi'nin 19. Yüzyıldaki görünümü	81
Şekil 7: Charles Newton'un kazı alanının çizimi	82
Şekil 8: Restorasyon öncesi Bodrum Kalesi	82
Şekil 9: British Museum kataloğundan ve Bodrum'dan ele geçmiş bir yazıt	83
Şekil 10: Myndos kentinden ele geçmiş olan, ön yüzünde başında sarmaşık çelengi bulunan Dionysos'un yer aldığı bir sikke	83
Şekil 11: Giyimli Kadın Figürini (Kat. 1)	84
Şekil 12: Giyimli Kadın Figürini (Kat. 2)	85
Şekil 13: Kourotrophos (Kat. 3)	86
Şekil 14: Kithara Çalan Giyimli Kadın Figürini (Kat. 4)	87
Şekil 15: Kadın protomu (Kat. 5)	88
Şekil 16: Kadın Figürini Parçası (Kat. 6)	89
Şekil 17: Kadın Figürini Parçası (Kat. 7)	90
Şekil 18: Örtülü Kadın Figürini Baş Parçası (Kat.8)	91
Şekil 19: Kadın Figürini Baş Parçası (Kat. 9)	92
Şekil 20: Kadın Figürini Baş Parçası (Kat. 10)	93
Şekil 21: Kadın Figürini Baş Parçası (Kat. 11)	94
Şekil 22: Kadın Figürini Baş Parçası (Kat. 12)	95
Şekil 23: Kadın Figürini Baş Parçası (Kat. 13)	96
Şekil 24: Kadın Figürini Baş Parçası (Kat. 14)	97
Şekil 25: Dionysiak Figürini Baş Parçası (Kat. 15)	98
Şekil 26: Kadın Figürini Baş Parçası (Kat. 16)	99
Şekil 27: Kadın Figürini Baş Parçası (Kat. 17)	100
Şekil 28: Kadın Figürini Baş Parçası (Kat. 18)	101

GİRİŞ

Pişmiş topraktan yapılmış olan küçük boyutlu heykelcikler olan figürinler, bulundukları kontekst ile teknik, ikonografik ve stilistik özellikleri incelendiğinde; nasıl bir düşünceyi, hangi inanışı temsil ettikleri, hangi teknikler ile üretildikleri, sanatsal olarak nasıl bir akımı takip ettikleri, hangi dönemde kullanıldıkları, kullanım amaçları gibi farklı konularda veriler elde edilebilmektedir.

Tez kapsamında incelemiş olan eserler 1962 ila 2009 yılları arasında müzeye farklı yollarla ulaşmış olan kadın figürinleridir. Bu eserlerden 8 adeti (Kat. No. 2-5-6-8-10-14-16-17) satın alma yolu ile, 3 adeti (Kat. No. 1-3-4) zor alım/istirdat yolu ile, 2 adeti (Kat. No. 9-15) özel bir koleksiyonun (Özgen Selçuk) devri ile, müzeye ulaşmıştır, 3 adet eser (Kat. No. 11-12-18) için envanter kayıtlarında “*Milas Sakarya Okulu’ndan teslim alındı*” notu düşülmüştür, 2 adet eserin (Kat. No. 7-13) ise nasıl müzeye ulaştığı bilinmemekle birlikte envanter kayıtlarına “*Bodrum’da bulundu*” şeklinde bir not düşülmüştür. Bunun yanında satın alma yolu ile müzeye ulaşan Kat. No. 10 için de envanter kayıtlarında ayrıca “*Halikarnas buluntusu*” ifadesi yer almaktadır. Bu veriler göz önüne bulundurulduğunda tez kapsamında ele alınan figürinlerin büyük kısmının Bodrum yarımadasında bulunmuş olduğu envanter kayıtlarında belirtilmekte ise de elbette bu verilerin güvenilirliği tartışmalıdır. İncelenen eserler, buluntu yerlerinin bilinmemesinden dolayı teknik, tipolojik ve ikonografik açılardan ele alınmıştır. Bu eserlerin belirli bir bölgedeki müzede yer alması o bölgenin koroplastik atölyelerinin genel özellikleri ile ilgili bazı veriler sağlayabilmektedir.

Antik Dönem’de üretilen ve kullanılan pişmiş toprak figürinler ile ilgili ilk sistematik çalışmalar 19. yüzyılın ikinci yarısında başlamıştır. Bu çerçevede 1878 ve 1883 yılında Heuzy’nin yayınladığı Louvre Müzesi katalogları sistematik bir şekilde bu arkeolojik eser grubunu inceleyen ilk yayınlar olması açısından önemlidir. Heuzy’nin kataloglarını, 1881 yılında Froehner tarafından yayınlanan Anadolu terrakotaları, 1884 yılında Kekulé tarafından yayınlanan Sicilya terrakotaları, 1887 yılında Pottier ve Reinach tarafından yayınlanan Myrina terrakotaları yayınları ile 1891 yılında Cartault tarafından hazırlanan Atina Müzesi kataloğu takip eder. Bu ilk yayınlar, daha sonraki dönemlerde ve hatta günümüzde dahi bu alanda yapılan

alışmalar için zaman zaman başvurulan, koroplastik alanının ilk önemli kaynaklarıdır.

Bodrum Sualtı Arkeoloji Müzesi, genellikle Muğla/Bodrum ilçesi sınırları içerisinde bulunmuş olan eser gruplarını barındıran bir mzedir. Bununla birlikte özellikle satın alma veya özel koleksiyonların devri ile mzeeye gelen eserlerin buluntu yerleri kesinlikle bilinemediği için Bodrum yarımadası dışından bazı eserlerin de müze koleksiyonları içerisinde yer almaktadır. Burada korunmakta olan ve tez konusunu oluşturan figürin grubu Geç Klasik Dönem ile Roma İmparatorluk Dönemi arasına (oğunlukla Hellenistik Dönem'e) tarihlenmekte olup bu dönemde kabaca Karia Bölgesi'ndeki koroplastik atölyelerinin teknik, ikonografik ve stilistik karakterinin incelenmesi açısından katkı sağlayacak eserlerdir.

Karia koroplastiği ile ilgili ilk çalışmalar, 19. yüzyılın sonunda bölgede yapılan arkeolojik kazılarda ortaya çıkarılan figürinler üzerinden gerçekleştirilmiştir. 19. yüzyılın sonunda British Museum'un Halikarnassos ve Knidos başta olmak üzere Karia Bölgesi'nde gerçekleştirdiği araştırma ve kazı çalışmalarında bölgedeki ilk önemli figürin grupları ortaya çıkarılmıştır. H. B. Walters'ın, 1903 yılında yayınladığı *“Catalogue of the Terracottas in the Department of Greek and Roman Antiquites”* adlı katalog çalışmasında Karia bölgesinde ortaya çıkarılan bu figürin gruplarından bazıları yayınlanmıştır. C.T. Newton'un Anadolu'da Knidos ve Halikarnassos'a yaptığı seyahatleri sonucu elde edilen figürinler ilk kez burada kapsamlı olarak ele alınmıştır. Bu yayında Knidos'dan 26 adet, Halikarnassos'dan ise 51 adet figürin yer almaktadır (Walters, 1903, 460, 462).

F. Winter'ın 1903 yılında yayınladığı ve o döneme kadar ortaya çıkarılan tüm pişmiş toprak figürinler ile geniş bir tipolojinin oluşturulduğu çalışma içerisinde Mylasa, Halikarnassos ve Knidos'ta ortaya çıkarılan figürinlere de atıflar vardır (Winter, 1903, 11,12).

British Museum'un 19. yüzyılın sonu ve 20. yüzyılın başında bölgede ortaya çıkardığı figürin gruplarından bazıları daha sonra L. Burn- R. Higgins'in 2001 yılında yayınladığı British Museum pişmiş toprak figürin katalogunun III. cildinde Karia ve Oniki adalardan gelen (Knidos, Halikarnassos, Rhodos, Kalymnos) figürinler başlığı altında incelenmiştir. Bahsedilen antik kentlerden gelen ve Hellenistik Dönem'e ait

toplam 165 adet figürin bu katalogda detaylı olarak tanıtılmıştır (Burn- Higgins, 2001, 175-210, Pl. 83-99).

Söz konusu merkezlerde ortaya çıkarılan Hellenistik Dönem öncesi figürin grupları ise yine R. A. Higgins tarafından British Museum'un Hellenistik Dönem öncesi figürin gruplarının yayınlandığı ilk katalogunda incelenmiştir. Bu katalogta Higgins, Halikarnassos figürinlerini İÖ geç beşinci yüzyıl, erken dördüncü yüzyıl ve dördüncü yüzyıl ortası başlıkları altında, stilistik ve teknik açıdan incelemiştir. Kadın, erkek, çocuk figürinleri ve figürin başları, kadın protomları, hayvan figürinleri, Kybele ve Athena tiplerini kapsayan geniş bir tipoloji içerisinde değerlendirilen gruplar ayrıca teknik, özellikle de kil özellikleri açısından da ele almıştır (Higgins, 1954, 102-141, Pl. 51-69).

F. Işık, 1965 yılında Bodrum yarımadasının doğu bölümünde yer alan Theangela Antik Kenti bothroslarından ele geçen terrakotta figürinleri incelemiştir. Işık, Klasik Dönem ile Hellenistik Dönem arasına tarihlendirdiği eserleri tipolojik, stilistik ve ikonografik açıdan ele almıştır (Işık, 1980).

Bodrum yarımadasının orta-kuzey bölgesinde yer alan Pedasa Antik Kenti'nde 2001 yılı yüzey araştırmasında ve 2007-2008 yılı kazılarında, Athena Kutsal Alanı'nda, yönetici binası olarak tanımlanan yapıda, karakol binasında ve Sivriçam Tepesindeki tümülüs mezarda bulunan pişmiş toprak figürinler, Ö. Kasar tarafından bir yüksek lisans tezi kapsamında incelenmiştir. Bu eserler arasında kadın ve erkek figürinleri, süvariler, protomlar, hayvan figürinleri ve minyatür altar modeli bulunmaktadır. Dönemsel açıdan incelendiğinde Kasar'a göre bu figürinler Geometrik Dönem ile Hellenistik Dönem arasında geniş bir zaman dilimine tarihlenmektedir (Kasar, 2010, 1).

Pedasa ile ilgili olarak ayrıca Athena Kutsal Alanı'nda 2001 yılında kaçakçıların açmış olduğu çukurdan ele geçen figürinler A. Diler ve Ö. Kasar, tarafından değerlendirilmiştir. Diler ve Kasar bu alanda bulunmuş olan kadın protomu, poloslu ve örtülü kadın başları, Tanagra stilinde kadın figürinleri, giyimli erkek figürinleri, erkek başları ve hayvan figürinlerini stilistik ve teknik olarak değerlendirmiş ve eserler Geometrik Dönem ile Hellenistik Dönem arasına tarihlendirmişlerdir (Diler ve Kasar, 2016).

Pedasa’da ortaya çıkarılan figürinler ile ilgili olarak yapılan en güncel çalışma S. Topaloğlu’nun, Pedasa’da 2016 yılı kazılarında keşfedilen Altar Tepesi Açık Hava Kutsal Alanı’nda ele geçmiş figürinleri değerlendirdiği, 2023 yılında tamamlamış olduğu yüksek lisans tezidir. Erken Demir Çağı’na tarihlendirilen kutsal alanda Protogeometrik Dönem ile Hellenistik Dönem arasına tarihlenen farklı tipolojilere ait figürinler ortaya çıkarılmıştır (Topaloğlu, 2023).

Bodrum yarımadasından çok da uzak olmayan bir noktada bulunan önemli antik kentlerden biri de Iassos’dur. M. Benzi’nin “Mycenaian Figurines from Iassos” başlıklı makalesinde Iassos antik kentinden yerel mikalı kil kullanılarak yapılmış beş adet Myken figürini konu edilmektedir. Benzi, E. French tarafından tanımlanan Phi ve Psi grupları içerisinde yer alan figürinlerin kötü durumları nedeniyle kesin tiplerini belirlemenin zorluğundan bahsetmektedir (Benzi, 1999).

Karia bölgesinde koroplastik alanında en fazla veri sağlanan merkezlerden biri de Kaunos’tur. Kaunos koroplastığı ile ilgili önemli çalışmalardan ilki, B. Ögün’ün Kaunos’da bir bothrostan ele geçen figürinleri incelediği 1974 tarihli çalışmasıdır. Arkaik Dönem’den Erken Hellenistik Dönem’e kadar giden bir tarih aralığında kentteki atölyelerin ürettiği figürinler bu çalışma içerisinde değerlendirilmiştir (Ögün, 1974).

Ögün ve Işık’ın 2001 yılında çıkardığı Kaunos- Kbid kitabında iki farklı alandan bulunan figürinler ele alınmıştır. Bu gruplardan ilki Stoa’da ele geçirilen Arkaik, Erken Klasik ve Hellenistik Dönemlere tarihlenen, Aphrodite Euploia için adanmış figürinlerden oluşmaktadır. Bu kitapta tanıtılan beş adet örnek, bir adet protom, bir adet elini göğsünde tutan kadın figürini, bir kadın başı ve boğaya binmiş kadın figürinlerinden oluşmaktadır (Ögün ve Işık 2001, 140-141). Ögün ve Işık’ın tanıttığı ikinci grup ise Demeter terasından gelen figürinlerdir. Burada, kucağında domuz yavrusu tutan Demeter heykelcikleri, aynı mantonun altında oturan Demeter Persephone figürini, domuz yavrusu, minyatür hydrialar, omzunda çocuk taşıyan kadınlar bulunmuştur. Ögün ve Işık, Kaunos’lu kadınların her yıl ekim zamanından hemen önce bu teras üzerinde Thesmophoria ritüelleri gerçekleştirdiklerinden bahsetmekte ve bu figürinleri bu törenler ile ilişkilendirmektedirler (Ögün-Işık 2001,159-160).

B. Özen-Kleine'nin, Kaunos Agorası'nda bulunan Aphrodite Tapınağı'na adanmış olan adaklar hakkında bilgi verdiği "Weihgaben an Aphrodite" adlı makalesinde de bazı figürin gruplarından bahsedilmektedir. Burada, tapınağın Helenistik Dönem'de inşa edilen stoası ve daha sonra eklenen kutsal odasında bulunan terrakotta figürinler detaylandırılır. Bu figürinler, Aphrodite'ye adandığı düşünülen kadın protomları olup, çoğunlukla İÖ 5. ve İÖ 4. yüzyıllara tarihlendirmişlerdir. Burada yazar adakların kültürel ve ritüel bağlamlarını, ikonografik özelliklerini ve tapınaktaki rolünü incelemiştir (Özen-Kleine, 2017).

Yine Kaunos'da bulunan iki adet Tanagra tipi kadın figürini B. Özen-Klein'in bir başka makalesinde değerlendirilmiştir. Eksik parçaları olsa da A ve B olarak adlandırılan bu iki heykelcik bir kayaya oturmuş şekilde tasvir edilmiş kadın figürinleridir. Kil yapılarındaki ufak farklılıklar dışında birbirinin kopyası olan bu iki figürinin çok benzerleri Berlin ve Kopenhag'da korunmakta olan, elinde bir obje tuttuğu (muhtemelen nar, benzer örnektekilerin elindeki nardır) belli olan giysili kadın figürinleridir (Özen-Klein, 2018, 389).

M. Bulba, 2019 yılında Kaunos Demeter Kutsal Alanı'ndan bulunan terrakotta figürinler ile ilgili kapsamlı bir yayın çalışması yapmıştır. Bulba burada ele geçen terrakotta figürinleri kadın, erkek ve hayvanlar olmak üzere üç ana gruba ayırır. Dönem olarak buluntular Geç Arkaik Dönem ile Orta Hellenistik Dönem arasına tarihlenmiş ve yoğunluk olarak Hekatomnidler Dönemi'ne ait oldukları ortaya konulmuştur (Bulba, 2019, 1).

Yine önemli bir Karia liman kenti olan Knidos'ta bulunan figürinler de bazı çalışmalara konu olmuştur. 1970 yıllarında I. C. Love başkanlığında gerçekleştirilen Knidos kazılarında, özellikle Yuvarlak Tapınak Terası'nda yapılan kazılarda ortaya çıkarılan terrakottalar M. Şahin tarafından 2005 yılında yayınlamıştır. Şahin bu çalışmasında figürinleri tipolojik ve stilistik açılardan ele alarak İÖ 7- İÖ 4. yüzyıllara tarihlendirmiştir (Şahin, M. 2005).

M. Şahin'in 2021 yılında yayınladığı makalede ise Knidos'ta yuvarlak tapınak terasından gelen pişmiş toprak adak protomları ele alınmıştır. Burada ortaya çıkarılan 55 adet protom Geç Arkaik Dönem'den başlayarak İÖ 4. Yüzyılın sonlarına kadar devam etmektedir (Şahin, 2021).

Karia’da iyi araştırılmış önemli kentlerden biri de Stratonikeia’dır. A. Baldıran, Stratonikeia antik kentinde yer alan, nekropol alanından ele geçmiş elli altı adet terrakotta figürini ele alan bir çalışma gerçekleştirmiştir. Baldıran mezar konteksi içerisinde yer alan bu figürinleri kronolojik ve anolojik olarak değerlendirmiştir. Figürinler genel olarak Hellenistik ve Roma İmparatorluk Dönemlerine aittir (Baldıran, 1990).

A. M. Tozkoparan, 1998 yılında gerçekleştirdiği çalışmasında, Stratonikeia Antik Kenti’nden çıkarılmış sekiz adet figürini ele almıştır. Geç Hellenistik ve Roma Dönemlerine tarihlendirilen figürinler ephebos, köpek, Attis, Aphrodite, Knidos Aphroditesi ve giyimli kadın tiplerinden oluşmaktadır (Tozkoparan, 1998).

B. Söğüt ve B. Yılmaz, Muğla Müzesi depolarında korunan ve Stratonikeia’dan ele geçmiş olan üç adet maskı incelemiş ve yayınlamıştır. Bu masklar Geç Hellenistik ve Erken Roma İmparatorluk Dönemlerine tarihlendirilmektedir (Söğüt- Yılmaz, 2012).

R. T. Polat, Stratonikeia Akdağ Nekropolünden ele geçmiş ve bir kısmı Muğla Müzesi’nde yer alan figürinleri 2013 yılında yayınladığı bir çalışmada değerlendirmiş, söz konusu nekropolde bulunan kırk dört eseri dört grup altında ele almıştır. Polat çalışmasında Stratonikeia Antik Kenti’nin kültlerine, kentteki üretimlerin atölye, stil özelliklerine de değinmiştir (Polat, 2013).

B. Söğüt, 2019 yılında yaptığı çalışmada, Stratonikeia Antik Kenti figürinlerini genel olarak değerlendirmiş, bunları kronolojik, tipolojik ve stilistik olarak irdeleyerek atölyelere değinmiştir (Söğüt, 2019).

Stratonikeia ile ilgili olarak en yakın tarihli çalışma, N. Durnagölü’nün, Stratonikeia Antik Kenti ve Lagina Kutsal Alanı çevresinde ele geçen, özellikle Hellenistik Dönem’e ait olan figürinleri değerlendirdiği 2020 yılında tamamlanan doktora çalışmasıdır. Durnagölü bu alanlarda ele geçen 350 adet figürini, kontekst verileri ile teknik ve ikonografik özellikleri çerçevesinde ele almış, kentteki atölyelerinin karakteristik özelliklerinin tespiti için de bu çalışma kapsamında değerlendirmelerde bulunmuştur (Durnagölü, 2020).

Bir başka önemli Karia kenti olan Labraunda’da ortaya çıkarılan figürinler de farklı araştırmalara konu olmuştur. K. Lagerlöf tarafından yazılan “The females of Labraunda; Presence or absence?” başlıklı yüksek lisans tezi, Labraunda Zeus

Tapınağı'nın tarihini ele alır ve buradaki ölümlü ve ölümsüz kadınların yer aldığı ikonografik öğeleri tartışmayı amaçlar. Bu doğrultuda Lagerlöf farklı figüratif eserler ve yazıtların yanında 23 adet figürini değerlendirmiş olup, bunları Erken Klasik Dönem'den Hellenistik Dönem'e kadar tarihlendirmektedir (Lagerlöf, 2014).

L. Karlsson, Muller ve Laflı'nın editörlüğünde 2015 yılında yayınlanan ve 2007 yılında gerçekleştirilmiş olan "*Figurines de terre cuite en Méditerranée grecque et romaine*" başlıklı sempozyum bildirilerini içeren bildiri kitabında Labraunda'dan ele geçen 16 parça figürini yayınlamıştır. Figürinler arasında Kybele, Arkaik ve Klasik Dönemlere tarihlendirilen protomlar, hydrophoroi, kadın başları, tiyatro maskı ve küçük bir minyatür miğfer de bulunmaktadır (Karlsson, 2015).

En önemli Karia kentlerinden biri olan Aphrodisias'ta ortaya çıkarılan bir grup figürin E. Doğan-Gürbüzer tarafından yakın tarihli bir çalışmada incelenmiştir. İÖ 30 yılında temelleri atılan, İS 1. yüzyılda genişletilmiş, Geç Antik Çağ'da ise kiliseye çevrilen Aphrodite Tapınağı'ndan ele geçen 32 adet pişmiş toprak figürin bu çalışma kapsamında ele alınmıştır. Söz konusu figürinler içerisinde, oturan kadın figürinleri, Tanagra tipinde baş ve giysi parçaları ve Hellenistik- Roma Dönemlerinde çok karşılaşılan bazı başka tipler yer almaktadır (Doğan-Gürbüzer, 2019).

Sistemantik bir şekilde çalışmaların sürdürüldüğü Karia kentleri dışında bölgedeki bazı başka kentlerde müze kurtarma kazılarında ele geçen veya bölge müzelerine çeşitli yollarla ulaşan farklı figürin grupları da literatürde çeşitli yayınlara konu olmuştur:

M. Çekilmez, doktora tezi olarak çalıştığı, Aydın Arkeoloji Müzesi tarafından kurtarma kazıları yürütülen Tralleis Güney Nekropolü'nde bulunmuş olan figürinleri 2017 yılında geniş kapsamlı bir monograf olarak yayınlamıştır. Bu yayın Tralleis kenti koroplastik atölyeleri ile ilgili en kapsamlı çalışmadır (Çekilmez, 2017).

A. Saraçoğlu Tralleis Antik Kenti'nde konut alanında yapılan kazı çalışmalarında ele geçen pişmiş toprak figürinlerden on üç adetini ele almıştır. Teknik ve stilistik açıdan değerlendirildiğinde Hellenistik ve Erken Roma İmparatorluk Dönemlerine tarihlenen eserler kadın, erkek, çocuk, grotesk, hayvan, Herakles ve Eros figürinlerinden oluşmaktadır (Saraçoğlu, 2010).

Aphrodisias'ın eski kazı başkanı Prof. Dr. K. Tefvik Erim tarafından Bodrum'dan satın alınarak 1965 yılında Aydın Arkeoloji Müzesi'ne bağışlanan bir

grup figürin M. Çekilmez tarafından 2015 yılında yayınlanan bir çalışmada değerlendirmiştir. Bu çalışmada değerlendirilen grupta üç rahip figürini (phialephoroi) ile bir hydriaphoros heykelciği bulunmaktadır. İkonografik ve stilistik açıdan değerlendirilen eserler Hekatomnoslar Dönemi'ne tarihlendirilmişlerdir (Çekilmez, 2015, A).

M. Çekilmez ayrıca Hyllarima antik kentinde bulunan, 1994 yılında Aydın Arkeoloji Müzesi'ne hibe edilen bir grup figürini de bir başka yayın kapsamında ele almıştır. Bu yayınında üç adet giyimli Aphrodite rahibesi olarak tanımlanan figürin ve iki adet sadaklı ephebos figürinini değerlendirmiştir. İkonografik ve stilistik yönden incelenen figürinlerin dönemini Roma İmparatorluk Dönemi olarak belirlemiştir (Çekilmez, 2015, B).

M. Çekilmez ayrıca Muller ve Laflı'nın editörlüğünde 2015 yılında yayınlanan ve 2007 yılında gerçekleştirilmiş olan "*Figurines de terre cuite en Méditerranée grecque et romaine*" başlıklı sempozyum bildirilerini içeren bildiri kitabında, Amyzon Antik Kenti'nde Artemis ve Apollon'ya adanmış kutsal alandan gelen altı adet figürini de yayınlamıştır. Bu figürin grubu içerisinde üç adet oturan kadın, bir adet kouros-plastik kap (genç erkek), bir adet çömelmış cüce ve bir adet kuş şeklinde plastik kap bulunmaktadır. Figürinler stilistik ve tipolojik açıdan incelenmiş ve İÖ 6. yüzyıla tarihlendirilmiştir (Çekilmez, 2015 C).

K. Ersavaş, 2019 yılında hazırladığı yüksek lisans tezinde 1959- 2004 yılları arasında Aydın Arkeoloji Müzesi'ne hibe, satın alma, müsadere, istirdat ve kazı çalışmaları yoluyla getirilen toplam yetmiş dört terrakotta figürini değerlendirmiştir. Çalışma kapsamında incelenen eserler İÖ 6. yüzyıldan İS 2. yüzyıla kadar zaman dilimi içerisine tarihlenmektedir (Ersavaş, 2019).

Yukarıda özetlenen Karia bölgesi koroplastik çalışmalarına katkı sağlamayı amaçlayan bu tez kapsamında incelenen eserler için D. Burr-Thompson (1963)'ın ve R. A. Higgins'in (1967, 2001) antik dönem figürin tipolojilerinden yararlanılmıştır. Bu çerçevede Tanagra tipi kadın figürinleri, kourotophos, kithara çalan kadın figürini, poloslu kadın figürinleri ve farklı saç şekillerine sahip veya çeşitli aksesuarlar taşıyan kadın başları olmak üzere 5 ana grup oluşturulmuştur.

Çalışmanın birinci bölümünde eserlerin bulunduğu müzenin yer aldığı bölge ile ilgili genel bir çerçeve çizilmesi amaçlanmıştır. Bu bağlamda Karia Bölgesi,

özellikle Halikarnassos/Bodrum yarımadası ve tarihi ile ilgili genel bir değerlendirme yapılmıştır. Bölgenin coğrafyası, antik kaynaklar ve arkeolojik veriler ışığında tarihi ve önemli kentleri ile ilgili kısa bilgiler verilmiştir. Alt başlıkta Bodrum Sualtı Arkeoloji Müzesi'nin tarihsel süreçteki yeri ve öneminden bahsedilmiştir. Genel olarak Bodrum'un tarihi ve kalenin Osmanlı Dönemi'ne kadar olan süreci, tarihi kaynaklar ışığında ele alınmış, günümüze kadar nasıl bir süreç içerisine müzeye dönüştüğü incelenmiştir.

Çalışmanın ikinci bölümünde tez kapsamında ele alınan figürinlerin üretim sürecinde kullanılan kilin özellikleri, figürinlerin şekillendirilmesi, pişirilmesi ve yüzey uygulamalarında kullanılan teknikler ile ilgili gözlemler aktarılmıştır. Bu bölümde figürinlerde kullanılmış olan kil skalası Munsell Toprak Rengi (Munsell Color Chart) üzerinden tanımlanmıştır. Figürinlerin hamur renkleri, astar renkleri ve figürinler üzerindeki uygulamalar bu katalogdaki kodlar kullanılarak kategorize edilmiştir. Ayrıca figürinlerin pişirme/buhar deliği formları ve boyutları incelenerek değerlendirilmiştir.

Çalışmanın üçüncü bölümünde tipolojik sınıflandırma yapılarak figürinler detaylı bir şekilde tanımlanmış, Anadolu'dan ve önemli üretim merkezlerinden gelen benzer tipteki figürinler ile ikonografik kıyas yapılarak değerlendirilmiş ve mümkün olan hallerde olası kullanım alanları ile ilgili öneriler yapılmaya çalışılmıştır.

1. BÖLÜM

HALIKARNASSOS YARIMADASI VE BODRUM SUALTI

ARKEOLOJİ MÜZESİ

1.1. Bodrum Yarımadası ve Halikarnassos

Karia, güneybatı Anadolu'nun; batıda ve güneyde Ege Deniziyle, kuzeyde Menderes Irmağıyla, kuzeydoğuda Salbakos/Babadağ ile, doğuda Kızılhisar-Acıpayam Ovasıyla, güneydoğuda Indos/Dalaman Çayı ile sınırlandırılan bölümdür (Umar, 1999, 1). Kısacası Aydın ve Denizli illerinin bir kısmı ile Fethiye dışındaki Muğla ilinin tamamı Antik dönemde Karia bölgesi olarak isimlendirilmiştir (**Şek. 1**).

Bölgede yerli halkı Karlar ve Lelegler oluşturmaktadır. Homeros İlyada destanında Karları Anadolu'nun yerli halkları arasında sayar ve Troialılarla birlikte Anadolu'yu Akhalara karşı savunduklarını söyler (Homeros, 2, 867-875). Bizzat bu bölgenin ve kentin yerlisi olan Herodotos Kariyalıların kökeni ile ilgili olarak *“Kariyalılar ana karaya adalardan gelmişlerdir. Eskiden Leleg adı altında adalarda otururlardı ve Minos uyruğundaydılar”* demektedir (Herodotos, I, 171). Herodotos, yine aynı pasajda Kariyalılar ile ilgili şu açıklamaları yapmaktadır: *“Şu üç şeyi onlar bulmuşlardır ve Yunanlılar da onlardan almışlardır; savaş başlığının üzerine konulan sorguç, kalkan üzerine işaretler kazımak ve bir de kalkanı tutmak için kulp yapmak da onların icadıdır”*. Halikarnassos yazıtlarında tespit edilen özel isimler incelendiğinde İÖ 5. yüzyılda bölgede Hellen ve yerli Kar nüfusun varlığı tespit edilmektedir, ancak kültür büyük bir ölçüde Hellen kültürü etkisindedir. Görünüşe göre bu dönemde Karia zengin İon uygarlığının küçük ama gelişen bir güneydoğu eyaletini oluşturmaktadır (Pedersen, 2013, 39).

İÖ 10. yüzyıl civarında Karia bölgesindeki Hellen izlerini Protogeometrik Dönem'e tarihlendirilen boyalı çanak çömleklerden görmekteyiz. Fakat bu izler büyük bir göç dalgasının ilk işaretleri olup Anadolu kıyılarına yerleşim uzun bir zaman sürecinde gerçekleşmiştir (Cook, 1963, 23-24).

İÖ 6. yüzyılın başlarında Karia bölgesi Lydia Krallığı'nın egemenliği altına girmiştir. Lydia kralı Gyges'in, Kariyalıların bir savaşta gösterdikleri başarı üzerine Sardes'te saklanan Herakles'in altın baltasını Kariyalılara vermiş olduğu ve bu baltanın Labraunda antik kentinde korunmuş olduğu anlatılmaktadır, bu anlatı nedeniyle de

kentin bastığı sikkelerde çift taraflı baltanın bulunduğu görülmektedir. Sonrasında Labraunda, Pers kralı Kyros tarafından alınmasıyla birlikte süratle Perslerin egemenliğine girmiş ve Persler Karia bölgesinin yönetimine kendilerine bağlı sülaleleri getirmişlerdi (Alpözen,1989, 14-15).

İÖ 5. Yüzyılın başında İonia ayaklanmasına Karlar da katılmıştır (Hornblower, 1982, 21). Perslerin Miletos’u işgali ile Karialılar savaşta bozguna uğrarlar ve ne yapacaklarını belirlemek için Labraunda’da toplanırlar. Miletosluların desteğiyle bir kere daha savaşa giren Karialılar yeniden yenilgiye uğrarlar. Perslerin daha önce zorluk çıkaran Pedasa’ya saldırmak için güneye ilerlediğini duyan Karialılar Persleri tuzağa düşürüp yok etmişlerdir¹.

İonia ayaklanmasının gerçekleştiği dönemde Halikarnassos’u Lygdamis adlı bir tiranın yönettiği bilinmektedir. Ondan sonra ise kızı I. Artemisia başa geçmiştir. I. Artemisia Pers yanlısı tutum sergileyerek Perslere yıllık olarak haraç ödemeyi kabul etmiştir (Demir-Doğan, 2013, 296). Karia’nın kraliçesi Halikarnassos’lu Artemisia Herodotos’un özellikle bahsettiği bir tarihi kişiliktir. Herodotos Artemisia’nın askeri alanda ve denizcilikte ne kadar maharetli olduğunu şu sözler ile ifade etmektedir: *“Öbür kaptanları saymıyorum, saymanın yararı yok. Yalnız Artemisia’yı özellikle anmak istiyorum. Onun bir kadın olduğu halde Yunanistan seferine katılmış olmasını hayranlıkla karşılıyorum; kocası ölmüştü, oğlu küçüktü, tiranlığı kendisi yönetiyordu; Lygdamis’in kızıydı, baba tarafından Halikarnassos’lu, ana tarafından Giritliydi. Sidonlu denizcilerden sonra en ünlü gemiler onunkilerdi; bütün müttefikler içinde krala en iyi fikirler veren oydu...”* (Herodotos, VII, 99). Artemisia, Salamis Deniz Savaşı’na bizzat katılmış ve Kserkses’e *“erkekler bugün, kadın gibi kadınlar erkek gibi davrandılar”* dedirtecek biçimde savaşmıştır (Herodotos, VIII, 88).

Karia bölgesi Klasik Çağ’da Persler tarafından atanan satraplar tarafından yönetilmektedir. Hekatomnos’un babası Hyssaldomos’un İÖ 395-391 yılları arasında Karia satrapı olarak görev yapmış olabileceği düşünülmektedir (Baran, 2002, 19). Hekatomnos (İÖ 392-377), 390’lı yılların sonunda Mylasa merkezde Karia satraplığını kurmuştur. Hekatomnos’un, Maussolos, Idrieus, Piksadoros, Artemisia ve Ada isimlerinde beş çocuğu bulunmaktadır. Hekatomnos öldükten sonra tahta geçen en büyük oğlu Maussolos, yirmi dört yıllık iktidarında Karia’yı az bilinen bir güçten

¹ Herodotos, 5.116; Bean 1971, 6.

çıkartıp emperyal amaçları olan, askeri güce dönüştürmüştür (Demir, 2023, 24). Mausolos, başkenti Mylasa'dan Halikarnassos'a taşımış², synoikismos yoluyla Halikarnassos'u Hellenleştirmiş ve altın çağını yaşatmıştır.

Mausolos'un tahta çıkışından İskender'in gelişine kadar batı Anadolu'daki İÖ 4. yüzyıl mimarisi özellikle Karia'da çok kuvvetlidir. Halikarnassos'da yeni bir başkent inşa etme ve burayı anıtsal yapılar ve kutsal alanlar ile donatma yönündeki iddialı projenin yanı sıra, Karia'nın diğer kentleri ve kutsal alanlarının da binalar ve anıtlarla süslendiği anlaşılmaktadır (Pedersen, 2013, 42). Fakat Mausolos, Perslerle iyi geçinmesine rağmen uyguladığı politikalardan dolayı halk tarafından pek sevilmeyen bir devlet adamıdır. Bu durum kendisine düzenlenen suikastlerden de anlaşılmaktadır (İren, 2006, 14). Mausolos'un ölümü üzerine (İÖ 353) yerine karısı ve aynı zamanda kız kardeşi olan II. Artemisia geçmiştir. II. Artemisia'nın yaptıkları arasında en önemlisi eşinin anıt mezarının yani Mausolleum'un inşaatını sürdürmesidir (**Şek.4**). Bu dönemin ikinci önemli olayı ise Rhodos'un ikinci kez fethedilmesidir. Rhodoslular bir kadının hâkimiyeti altında kalmayı istemediklerinden dolayı saldırıya geçtiklerinde II. Artemisia bundan haberdar olmuş ve o önce saldırıp Agora'da tüm askerleri kılıçtan geçirmiştir. Ardından II. Artemisia onların gemilerine binip Rhodos'a yelken açar. Gemileri gören Rodoslular kapıları açar ve böylece Rhodos fethedilmiş olur. Bu zafer şerefine Artemisia heykelini Rhodos'a diktirmiştir (Vitruvius, 2.8.14-15). II. Artemisia'nın ölümü üzerine İdrieus yönetime geçmiştir (İÖ 351-344). İdrieus, kızkardeşi I. Ada ile evlenmiş³ ve bir önceki yönetimde olduğu gibi her ikisinin de yönetimi paylaştıklarından bahsedilse de isim olarak İdrieus geçmiştir (Demir, 2018, 131). İdrieus'un ölümünden sonra yerine karısı I. Ada geçse de İÖ 341 yılında satrap ünvanı alan erkek kardeşi tarafından tahttan indirilmiştir (Konuk, 2015, 36). Kardeşi Pixodaros, I. Ada'yı tahtından indirdikten sonra onu Halikarnassos dışında Alinda'ya sürgüne göndermiş ve Karia'yı dört yıl süreyle Pixodaros yönetmiştir (Diodoros, 16.69.2). Pixodaros Pers yanlısı bir tavır izlediği için Perslerden yönetimi paylaşmak için bir satrap talep etmişti. Gelen Orontabates adlı bu satrap İskender Halikarnassos'a geldiğinde kentin başındadır (Strabon, 14.2.17). Yaşanan kuşatmada İskender'e karşı Persler sayıca üstün olmalarına rağmen yenilmişlerdir. Her iki taraf için de ağır kayıplarla kuşatma son bulmuştur. İskender

² Mausolos zamanında Leleg kentleri ahalisi Halikarnassos'a iskâna zorlanmışlardır fakat bundan iki kent muaf tutulmuştur. Bunlar Myndos ve Theangela'dır. Bkz. Tırpan, 1987, 168.

³ Arr. Anab. 1.23.7.

kuşatma sonucunda Karia'nın yönetimini vali olması için Ada'ya bırakmıştır⁴. Daha sonra bölgenin kıyı kesimleri Ptolemaioslar, iç kesimleri de Seleukoslar idaresi altına girmiştir (Baran, 2002, 20).

Hellenistik Dönem'de Karia, İskender'in diadokhlarının birbiriyle savaşlarına tanık olmuştur. Antigonos İÖ 301'de Lysimakhos ile Seleukos'un birleşik ordularıyla yaptığı meydan savaşında yenilmiş ve Karia Lysimakhos'un egemenliği altına geçmiştir. Lysimakhos kısa bir süre sonra Seleukos ile yaptığı savaşta ölmüştür ve savaştan sonra Seleukos'un da ölmesiyle Seleukoslar Krallığı Karia'da köklenememiştir. Bundan sonra Karia, Roma Cumhuriyeti'ne katılincaya kadar özerk sayılabilecek bir yapıda kalmıştır (Umar, 1999, 14-15).

Kısa bir Karia tarihçesinden bahsettikten sonra envanter eserlerinin yer aldığı müzenin bulunduğu yarımada olan Halikarnassos yarımadası tarihinden de burada kısaca bahsedilecektir. Eserler çoğunlukla Bodrum ve civarından olduğu ve eserlerin analogik olarak belirtildiği tarihlerde Bodrum yarımadasındaki tarihsel süreçleri anlamamız için yarımadaadaki gelişmelerden bahsetmek yerinde olacaktır. Halikarnassos, Karia bölgesinin en büyük kenti ve merkezidir (Diodorus Sciulus, 183). Bir yazıtta yer alan, yazarı belirsiz bir şiirde belirtildiği şekilde *“ölümlülere hoş gelen melodileriyle dolu nefis bir buruna kurulan Halikarnassos'un”*⁵ kimler tarafından kolonize edildiği konusu farklı antik kaynaklar tarafından ele alınmaktadır. Halikarnassos vatandaşı olduğu bilinen Herodotos İÖ 1. binyılın ilk çeyreğinde gerçekleşmiş olan kolonizasyon hareketleri sırasında Halikarnassos'un Troizenli Dorlar tarafından kurulmuş olduğunu ileri sürmektedir (Herodotos, 99, VII). Strabon, kentin Anthes ve Troizenli Hellenler tarafından kolonize edildiğini söyler (Strabon, XIV, II 16). Vitruvius ise kentin Argos ve Troizen'in ortak bir kolonisi olduğunu belirtir (Vitruvius, 8, 12). Pausanias da Halikarnassos'un kurucusu olarak Anthes'in oğlu Action'un torununu göstermektedir (Pausanias, II, XXX. 9).

Yarımadada kullanılmış olan platform mezarlar bize burada bulunmuş olan en erken verileri vermektedir. Platform mezarların bulunduğu yerler Pedasa, Asarlık ve

⁴ İskender'in Halikarnassos'u kuşatması ile ilgili detaylı bilgi için bkz. Arrianos, Anabasis, 1.23.8; Diodoros, 14.24.2. Bu iki yazar kuşatmayı farklı açılardan ele almışlardır. Diodoros'un anlatımı Makedon bakış açısından çok Persli açıdan yanlı ele alınmıştır (Tarn, 1948, 73).

⁵ Isager, 1999, “The Pride of Halicarnassus” adlı makalede yayınlanmış olan, İÖ 2. Yüzyıla tarihlenen, Bodrum Kaplan Kalesi burnunda bulunmuş olan bir yazıtta Aphrodite'in ağzından söylenmiş olan şiirdeki betimlemedir. Ayrıca bkz. Durna, 2002, 107.

Madnasa'dır. Asarlıktaki platform mezarlar ile ilgili Özer ve Şimşek-Özer'in yaptığı yaptığı çalışmada bunların İÖ 12. yüzyıldan itibaren inşa edilmeye başlandığı ve kökenlerinin Balkan yarımadasına kadar uzandığı öne sürülmektedir. Asarlık ve Pedasa'dan elde edilen veriler, Geç Hellas III C Dönemi ortalarından itibaren kremasyon mezarlarının sayısında artış olduğunu ortaya koymaktadır. Bu artışının sebebi olarak farklı türde mezar yapıları kullanan yeni bir insan grubunun Leleg yarımadasına göç etmiş olması ihtimali önerilmektedir (Özer ve Şimşek-Özer, 2017, 152).

Halikarnassos yarımadasında Halikarnassos dışında daha küçük başka yerleşimler de bulunmaktadır. Yarımada 8 adet Leleg yerleşimi bulunduğu bilinmektedir (**Şek. 2**). Bunlar; Myndos, Termara, Side, Madnasa, Pedasa, Uranium, Telmissus ve Syangela'dır (Strabon XIII,1, 58-59). Yüksek dağların doruklarına konumlanmış olan bu kentler etrafı surlarla çevrili kale görünümündedirler (Çimen 2004, 6).

Leleg kentleri içerisinde yer alan Myndos, Gümüşlüğün 3. Km güneydoğusundaki Bozdağ'ın eteklerindedir (Bean, 1971, 203). Myndos'ta yer alan en erken yerleşim Myken dönemine gitmektedir. Bu eski yerleşimin daha sonrasında Maussolos tarafından İÖ 4. Yüzyılda modern şehircilik anlayışına göre yeniden inşa edildiğinden bahsedilmektedir (Plinius V, 107). Maussolos öncesi dönemi için Eski Myndos, sonrası için ise Yeni Myndos isimleri kullanılmaktadır (Şahin-Şahin, 2013, 579). Eski ve Yeni Myndos arası yerleşim kesintisiz olarak devam etmektedir (Şahin-Şahin, 2013, 581). İÖ 308-275 yıllarında Ptolemaiosların idaresinde olup sonradan İÖ 197 yılında Rodos koruması altında bağımsız bir şehir olmuş ve ilk defa bu tarihte kendi şehir sikkelerini darp etmiştir (Barclay, 1897, 64). Daha sonra Pergamon Krallığı idaresine giren şehir İÖ 133 yılından itibaren ise Roma hâkimiyeti altına girmiştir. Hristiyanlık Dönemi'nde ise şehrin ismi kaynaklarda "Amyndos" olarak geçmektedir (Tırpan, 1987, 168).

Bir diğer önemli Leleg kenti de Pedasa'dır. Pedasa lokalizasyon olarak Gökçeler mevkiinde, Torba kavşağı ve Kazderesi arasında kalan bölgede⁶ konumlanmıştır (Diler- Adıgüzel, 2015, 88). Leleglerin sekiz yerleşiminden ulaşılması

⁶ Bölgeye gelen araştırmacılar Bodrum yarımadasındaki Hellen özellikleri göstermeyen yerleşimleri Leleg olarak tanımlamışlardır ve bu konuda hemfikir olmuşlardır. Bkz. Varinlioğlu 1992, 214.

en kolay olan Pedasa/Pedases'dir. Herodotos Pedasa ile ilgili olarak şu ifadeleri kullanır: *"Pedasesliler Halikarnassos'un ötesinde, kıyıda içeride oturuyorlardı; kendilerinin ya da komşularının başına can sıkıcı bir şeyler geleceği zaman, oradaki Athene rahibesinin sakalı biter, kocaman olurmuş. Bu olağanüstü olay üç kez olmuş"* (Herodotos, I, 175). Pedasa'da tümülüslerden gelen malzeme Geç Protogeometrik, platform mezarlardan gelen malzeme GH III evresine gittiği için en erken yerleşim bu tarihlerde olduğu düşünülmektedir⁷.

Pedasa Akropolisi'nin 255 m batısında Athena Kutsal Alanı yer almaktadır. Kutsal alanın kült aktivitelerinin Erken Demir Çağ'da başlayıp İÖ 4. Yüzyılın ortalarına kadar devam ettiği bilinmektedir. Ayrıca kutsal alanın alt yamacına konumlanmış ve kentin korunması için Mussolos döneminde inşa edilmiş karakol binası da yer almaktadır. (Diler ve Topaloğlu, 2021, 271). İÖ 2. Yüzyıl ve onu izleyen süreçte uğradığı değişikliklerle Doğu Roma dönemine kadar bugünkü şekline kavuşmuştur (Özer ve Türkoğlu, 2009, 270).

Halikarnassos Dor şehir birliğinin (heksapolis) üyesidir. Dor şehir birliği, İÖ 1000 yıllarından itibaren Dorların Karia'ya gelmesinden sonra Dorların buradaki varlığını güçlendirmek için kurdukları bir birliktir. Bu doğrultuda Dorlar önce Rhodos ve Kos adalarını, daha sonra Knidos ve Halikarnassos yarımadalarını işgal etmişlerdir (Sevin, 2001, 106). Dor şehir birliğinde Halikarnassos, Knidos⁸, Kos, Lindos, İalysos ve Kameiros yer almaktadır⁹. Birliğin kült merkezi Knidos yakınlarındaki Tropion Tapınağı'nın bulunduğu yerdir. Burada ekonomik ve siyasal konular tartışılmış ayrıca tanrı Apollon onuruna yarışmalar düzenlenmiştir (Alpözen, 1989, 14).

Klasik Çağ'da Halikarnassos'da Maussolos öncesi arkeolojik veriler oldukça sınırlıdır ve kesin bir şekilde tarihlendirilememektedir. Bu döneme ait izlerden biri Mausoleion'un güneyindeki Demeter Tapınağı'dır. Küçük buluntular, özellikle de figürinler vasıtasıyla tapınağın en geç İÖ 5. Yüzyıl sonlarında aktif olduğu anlaşılmakta ise de daha erken dönemleri ile ilgili herhangi bir veri mevcut değildir (Pedersen, 2013, 39).

⁷ Detaylı bilgi için bkz. Diler- Adıgüzel, 2015, 94.

⁸ Knidos, tez kapsamında işlenen figürinler ve materyallerin kökeni açısından benzer örneklerin elde edildiği yakın bir merkezdir.

⁹ Strabon, 14.2.6. Ayrıca Herodotos, I, 144'de bu heksapolis içerisinde yer alan Karia kentlerini saymaktadır. Herodotos, bu pasajda birliğin sonradan Dor Pentapolisi olarak geçtiğinden de bahsetmektedir.

Yukarıda da bahsedildiği üzere Karia'nın merkezi Mylasa'dan Halikarnassos'a taşınmıştır Maussolos'un başkenti Halikarnassos'a taşınmasının altında birçok sebep bulunmaktadır. Öncelikle kent güneyde denizle çevrili iken, kuzeyde dağlara yaslanmış vaziyettedir. Yani şehir genel olarak bir tiyatro görünümüne sahiptir. Bu özelliği şehri korunaklı bir hale getirmektedir (**Şek. 3**). Halikarnassos'un şehir planı Karia ve antik Hellen şehir planlaması içerisinde özel ve önemli bir rol oynamıştır. Synoikismos ile oluşturulan Rhodos kent planından bazı özellikler de barındıran ancak Hippodomik plana tam uymayan özel bir yerleşim düzenine sahiptir (Pedersen, 1988, 98).

Kentte var olduğunu bildiğimiz yapılar bugün de görülen Antik Tiyatro, Halikarnassos surları¹⁰ (tapınağın yalnızca duvarlarının bir kısmı korunmaktadır) ve terası¹¹, Myndos Antik Kenti ve Kapısı¹² ile Pedasa antik kenti içerisinde yer alan yapılardır. Ayrıca bugün herhangi bir izine rastlamadığımız ancak kaynaklar vasıtasıyla varlığını bildiğimiz Kent Agorası¹³, Aphrodite ve Ares (Mars) Kutsal Alanı¹⁴, Apollon Kutsal Alanı¹⁵, Antik Stadion¹⁶, Bouleuterion¹⁷, Gymnasion¹⁸, Salmakis Çeşmesi, Aspat kalesi, Nekropoller ve Demeter Kutsal Alanı vardır.

Ancak kentteki en bilinen yapı elbette Mausollos'un anıt mezarı olarak inşa ettirilmiş olan Mausoleion'dur. Antik kaynaklar ve çeşitli araştırmalar sayesinde yapının yaklaşık 38.25 m. x 32.50 m. olup, 28 m yüksekliğinde, podyumlu Hellen stilinde bir yapı olduğu bilinmektedir (Jeppesen, 1992, taf.21.1, 22.2, 27-28). Yapının tasarımı ve heykeltıraşlık eserlerinin yerleştirilmesiyle ilgili çeşitli hipotezler bulunmaktadır. 19. yüzyılda Anadolu'yu gezerek önemli tespitler yapmış olan Fransız mimar ve arkeolog Charles Texier'e göre Pythias'ın yapmış olduğu anıt mezardan günümüze kadar ulaşmış olan öğeler dört adet atlı arabanın büyük kısmı, Maussollos'un heykeli ve at heykelinin bölümleridir (Texier, 2002, 224). Yapıda yer alan heykelleri yapan heykeltıraşlarla ilgili Vitruvius'un aktardıkları Leokhares, Bryaxis, Skopas, Timotheus'un olduğudur. Burada sayılan sanatçıların podyum

¹⁰ Diler, 2007, 26.

¹¹ Koca ve Akça, 2017, 50.

¹² Alış, 2019, 18.

¹³ Diler, 2007, 30.

¹⁴ Diler, 2007, 27.

¹⁵ Diler, 2007, 28.

¹⁶ Diler, 2007, 31.

¹⁷ Alış, 2019, 21.

¹⁸ Diler, 2007, 31.

üzerinde yer alan kabartmaların sanatçıları olduğundan bahsetmiştir (Vitruvius, VII. 13). Bugün British Museum’da korunmakta olan, yapıya ait heykeltıraşlık eserlerinin nasıl yerleştirildiği ise tartışmalıdır.

Halikarnassos’da kültü olan bildiğimiz tanrı/ tanrıçalar arasında Demeter, Athena, Dionysos ve Hermaphrodite vardır. Romalı yazar Vitruvius eserinde mimari yapıları tarif ederken, bölgede bir Aphrodite-Hermes Tapınağı’ndan bahsetmekte ve Mausoleion’un da yer aldığı en yüksek tepeye, Salmakis pınarının yanına inşa edildiğini söylemektedir (Vitruvius, II 8,1). Aphrodite ve Hermes için tek bir tapınak inşa edilmesi, mitolojik anlamda Hermaphroditos ile bağlantılandırılabilir. Hermaphroditos, kimliğinde eril ve dişi unsurları barındıran bir figür olmasının yanı sıra doğuş mitinde yer alan Salmakis’in buradaki varlığı bize önemli bir ipucu sağlamaktadır (Durna, 2002, 102-103). Ovidius’un aktardığı mitosa göre Halikarnassos’da Salmakis adında bir nymphe, yaşadığı pınarda bir gün Hermaphroditos’u görür ve âşık olur fakat Hermaphroditos tarafından reddedilir. Ancak genç tanrı serinliğinden etkilendiği için pınara yıkanmaya girer ve nymphe’ya yenik düşer ve onunla tek beden olur. Hermaphroditos’un anne ve babasına (Hermes ve Aphrodite) yakarıшта bulunması üzerine Aphrodite ve Hermes pınarı büyü ile doldurarak oğullarının isteğini gerçekleştirmiş, kendisi gibi bu pınara giren erkeklerin cinsel güçlerini yitirerek efemine olmalarını sağlamıştır (Ovidius, IV, 288). Strabon kötü bir üne kavuşan Salmakis pınarı ile ilgili inanışın varlığından söz etmekle birlikte sebebini bilmediğini vurgulamıştır (Strabon, XIV, II). Böyle bir söylentinin ortaya çıkma sebebini tarihsel açıdan incelediğimizde, gelen kolonistlerin bölgenin yerli ve barbar olarak tanımlanan Kar ve Leleglerden oluşan halkı ile iletişim kurma şekli ile alakalı olabileceği öne sürülmüştür. Bu teoride Hellenlerin “barbar” olarak adlandırdığı bu halkların Hellen kültürü ile tanışıp acımasız ve vahşi tavırlarından vazgeçerek zamanla daha uzlaşmacı bir kültürü benimsemiş olduklarından böyle bir söylentinin ortaya çıkmış olabileceğinden bahsedilmektedir (Durna, 2002, 105).

1.2. Bodrum Sualtı Arkeoloji Müzesi

Bodrum Sualtı Arkeoloji Müzesi Halikarnassos’daki en erken yerleşim noktası olan kale içerisinde yer almaktadır. Kalenin bulunduğu alan eskiden Zephyria olarak adlandırılan bir adadır (**Şek. 5**). Adını Zephros yani batı rüzgârlarından almaktadır

(Alpözen, 1989, 14). Evliya Çelebi, Bodrum Kalesi ile ilgili şu sözleri sarf eder: *“Kalesi, deniz kıyısında bir yapma burun üzerinde bir şed dadi sarp ve sağlam yapıdır ki Anadolu toprağında böyle bir insan yapısı ve müstahkem kale yoktur”* (Evliya Çelebi, 233). Bodrum, uzun bir süre iskân edilmemiş ve bir kale yerleşimi olarak kalmıştır. Evliya Çelebi *“1671 yılında kale dışında yerleşim yoktur”* ifadesi ile arkeolojik verileri desteklemektedir. Kale dışında yerleşimler 18. Yüzyılın başlarında başlamıştır (Arıkan, 2008, 64).

Bodrum isminin ortaya çıkışıyla ilgili iki adet görüş bulunmaktadır. Bunlardan ilki Evliya Çelebi’nin anlattıkları ile ilişkilidir. Buna göre Saint Jean şövalyeleri *“Menteşbey oğullarından kale yapmak için bir bodrumluk yer isteyüp yaptığı mahzenlerdir. Sonra nice sene geçip hile ile çalılar içinde bu kaleyi yapar, bir gün çalılara ateş edip kale ortaya çıktığı için “Bodrum” derler”* (Evliya Çelebi, 234). Bodrum adının menşesine dair ikinci görüş ise, şövalyelerin 1415’de yaptıkları kaleyi, mensup oldukları dinin büyüklerinden Aziz Petros’a ithafen “Sanctum Petrum” dedikleri içindir ve zamanla bu ad Pedrum’dan Bodrum’a evrilmiştir (Baykara, 1981, 5-6). Kentin adının, Piri Reis’in *“Denizcilik Üzerine”* adlı kitabında da “Bodurum” olarak adlandırılmaktadır. Günümüzde bölgedeki eski ahali kasaba için hala daha “Potrum” demektedir (Çalışırlar, 1999, 52).

Karia bölgesi, Menteşeoğulları Beyliği tarafından alındığında Halikarnassos da onların hâkimiyetine girmiş olmalıdır. Bu sayede Menteşeoğulları, XIV. Yüzyılın ortalarında oraya bir kale inşa edebilmişlerdir (Güçlü, 2008, 378). 1403-1404 yıllarında kale inşa edilmeye başlanmıştır (Baykara, 2023, 46). Bizans tarihçisi Dukas’ın aktardığına göre Saint John Şövalyeleri’nin anakara toprakları içerisinde bir yer talep etmesi üzerine Çelebi Mehmed, vassalı Menteşe beyliği sınırları içerisinde yer alan Bodrum’u ferman ile şövalyelere vermiştir (Baykara, 2023, 45). Menteşeoğullarından İlyas Bey bu duruma karşı çıktıysa da Migal Mastöri önderliğinde Dor Akropolisi üzerinde yer alan kaleyi şövalyeler inşa etmiş ve Aziz Petrus’a adanmışlardır (Güçlü, 2008, 378). St. Jean şövalyeleri ilk etapta Kudüs için, Hristiyanların korunması ve hastalara yardım etmek için¹⁹ oluşturulduysa da, daha sonraları denizciliklerini ilerleterek hem korsanlık yapmışlar hem de Latin Hristiyanların Akdeniz’deki korumaları olmuşlardır. Şövalyeler ayrıca İstanköy, Girit

¹⁹ Şövalye ve tarikatlar ile ilgili detaylı anlatım için bkz. Aksan, 2013.

ve İzmir gibi stratejik konumlardaki yerlerde üsler oluşturmuşlardır (Alpözen, 2002). St. Jean Şövalyeleri birçok mücadele ve başarısız politik hamlelerden sonra 1830 yılında nihai olarak Roma'ya yerleşmiş ve askeri yönünü bırakarak tekrar hasta ve yaşlı bakımı görevine dönmüşlerdir ve halen daha Almanya, Fransa, İngiltere ve Belçika'da hastaneleri bulunmaktadır (Aksan, 2013, 43).

Bodrum Kalesi, iki liman arasında, kayalık bir yarımada üzerinde, kare bir plana sahiptir ve ölçüleri 180 x 185 m'dir. Halikarnassos Mausoleumu'nun taşlarından devşirilerek yapılan kale iç içe üç surdan oluşmaktadır. Azize kabartmaları, haçlar ve şövalye armaları bulunan kuleleri bulunmaktadır. Bu kuleler, Fransız kulesi, İngiliz kulesi, İtalyan kulesi (**Şek. 6**), Alman kulesi ve Yılanlı kuledir (Daşcıoğlu, 2008, 193).

Osmanlı Dönemi'nde Bodrum'a gelen yabancı araştırmacılar bulunmaktadır. Bunlardan ilki, 1835 yılında gelen Fransız arkeolog ve gezgini olan Charles Texier'dir. Texier, Anadolu seyahati sırasında Anadolu'yu baştanbaşa dolaşıp tarihi yapılar, kalıntılar ve arkeolojik alanlar ile ilgili bilgi vermiştir. Texier'nin anlattıkları içerisinde yukarıda da değinildiği gibi Halikarnassos antik kenti ve mimarisi ile ilgili de bilgiler de yer almaktadır (Güçlü, 2008, 390). Bir diğer araştırmacı, 1844 yılında İngiliz elçisi S. Canning'in özel görevlendirmesiyle Bodrum'a gelen Charles Alison'dur. Alison'un görevi Bodrum Kalesi'nde bulunan değerli kabartmaların bir dökümünü çıkartıp Canning'e bildirmektir. 1846'da raporu okuyan Canning, Padişah Abdülmecid'den kaledeki eserleri İngiltereye götürmek için izin istemiş ve Padişah da ferman çıkartarak eserlerin taşınmasına izin vermiştir. Kabartmalar İngiliz savaş gemisine yüklenip İngiltere'ye götürülmüş ve eserler British Museum'da özel bir salonda sergilenmiştir (Daşcıoğlu, 2008, 196). 1856-1859 yılları arasında konsolos yardımcısı Charles, T. Newton, Bodrum ve Knidos'ta British Museum adına kazı ve araştırma yapmak için gelmiştir. İngiltere'ye yazdığı mektuplarda kalenin bir Akropol olduğunu ve Plinius'un ada olarak bahsettiği yer olduğunu ifade etmiştir (Güçlü, 2008, 393). Daha önce de Anadolu'ya gelmiş olan Newton, 1846'da yazdığı hatıratında kale duvarlarında gördüklerinden dolayı yaşadığı şaşkınlığı şu şekilde dile getirmiştir: *“Gördüğüm şey o kadar şaşırtıcıydı ki, gözlerime inanmakta güçlük çektim. Mazgallar arasındaki surda, beyaz mermerden yapılmış, içeriye bakan devasa bir aslanın başı ve ön tarafı duvara yerleştirilmişti. Bu aslanın bir Yunan keski işi olduğunu ve antik sanatın en güzel dönemine ait olduğunu bir bakışta anladım”*. Aslanın Mausoleion'un bir parçası olduğunu fark ettiği anı Newton bu şekilde dile getirmiştir. Duvarlarda aralıklı olarak

yerleştirilen beyaz mermerden yapılmış beş aslan daha ve birer arma etrafına yerleştirilmiş iki aslan daha tespit ettiğinden bahsetmektedir (Newton, 1865, 334).

1894 tarihinde kale hapishaneye dönüştürülmüş ve kaledekiler tarafından kale için gerekli olan jandarma ve memur gönderilmesi talep edilmiştir. Tam olarak bu dönemde kaleye bir Türk hamamı da inşa edilmiştir (Daşcıoğlu, 2008, 198).

1964 yılında kalenin müze olarak düzenlenmesiyle birlikte dünyadaki ilk sualtı kazıları ülkemiz kıyılarında başlamıştır. 1981 yılında Bodrum Sualtı Arkeoloji Müzesi olarak ismi değiştirilmiş²⁰ ve 2016 yılından itibaren UNESCO Dünya Miras geçici listesindedir (KTB, kitapçık).

Günümüzde Bodrum Sualtı Arkeoloji Müzesi olarak geçen kalenin 2017 yılında restorasyon çalışmaları (**Şekil 8**) nedeniyle kapatılmasına karar verilmiştir.²¹ Üç yıl süren restorasyon çalışmalarının ardından 2020 yılında ziyaretçilere kapısını açmıştır.

Restorasyon öncesinde sergi alanlarından ilki en büyük eser topluluğu olan amphoraların bulunduğu alandır. Burası iç kalenin sol tarafındaki beden duvarında oluşturulan sundurmanın altında yer almaktadır (Alpözen, 2002, 13). Bir diğer sergi alanı 1895 yılında kalenin hapishaneye dönüştürülmesiyle yapılmış olan hamamdır. Alpözen, ülkemizde ilk defa hamam malzemesinin burada kendi mekânında sergilendiğini öne sürmüştür (Alpözen, 2002, 14). Diğer sergi alanı şapelin içinde yer alan İS 7. yüzyıla tarihlenen Doğu Roma gemisidir. Bodrum Turgutreis açıklarındaki Yassıada'nın çevresinde bulunan bu gemi 1961-1964 yılları arasında Prof. Dr. George F. Bass tarafından çıkarılıp burada aslına uygun yeniden yapılmıştır. İS 626 yılında batan bu geminin kış tarafı şapel içerisinde sualtında bulunduğu şekliyle sergilenmiştir (Alpözen, 2002, 15-16). Osmanlı Dönemi'nde minare eklenmesiyle şapel camiye çevirilmiştir. Restorasyon sonrasında burada yer alan Doğu Roma gemisi tahliye edilerek şapelin içi boşaltılmıştır ve sadece tabandaki camlardan alttaki kalıntılar görülebilmektedir.

Restorasyon sonrasında müzede yer alan koleksiyon/sergi salonları ise, Hamam, Şapel/Kale Camii, Amphora/Sualtı Arkeolojisi Tarihi Salonu, Serçelimanı

²⁰ Kalenin eski ve ilk müdürü Oğuz Alpözen'in yaptığı çalışmalar sonucu ilk defa bu isim önerilerek değiştirilmiştir.

²¹ <https://kvmgm.ktb.gov.tr/TR-190024/bodrum-sualti-arkeoloji-muzesi39nin-ziyarete-kapatilmasi.html> (01.17.2024)

Cam Batığı Salonu, Yassıada Batıkları Salonu, apraz TonoZ Karia Tarihi Salonu Msgebi Nekropolü Salonu, Erken Tunç ağı Nekropolleri Salonu, Halikarnassos Doğu Nekropolü Salonu, Karialı Prenses Salonu, İngiliz kulesi Rhodos valyeleri Salonu, Geç Tunç ağı Batıkları Salonu ve Bozukkale Arkaik Batık Salonu eklindeDir²².

²² <https://www.kulturportali.gov.tr/turkiye/mugla/gezilecekyer/bodrum-kalesi> (02.7.2024)

2. BÖLÜM TEKNİK

2.1. Kil

Kil, bir figürinin oluşabilmesi için ilk adım ve temel malzemedir. Kil, alüminyum ve silisten oluşan bir kayanın ufalanmasından meydana gelen en yaygın minerallerden biridir. Antik Dönem’de pişmiş toprak figürin üretiminde kilin yapısı önemli bir kriter olmuştur. Kilin ne kadar ince bir yapıya sahip olduğu o atölyenin kalitesiyle doğru orantılıdır çünkü koroplastik atölyeleri, yataklardan aldıkları kili kullanmadan önce çeşitli yöntemler ile işlerler. Örneğin Atina’daki atölyelerin Klasik ve Hellenistik Dönemlerde son derece homojen ve iyi yoğurulmuş ince bir kil kullanmakta olduğu bilinmektedir (Mollard-Besques, 1963, 19). Kilin işlenebilir olması için belli şartlar gereklidir. Bunlar; saf kilde yüzde ona kadar çıkabilen, kurutma ve pişirme sırasındaki büzülme tutacak yeterli inert madde içermesidir. Ayrıca kil nemin buharlaşmasına izin verecek şekilde gözenekli ve pişirme sırasında sertleşecek yapıda olmalıdır (Higgins, 1967, 1). Nemi biraz da olsa azaltabilmek için figürinler şekillendirildikten sonra, fırınlanmadan önce güneş ışığını doğrudan almayan bir alanda bekletilirler ve sonradan fırına gönderilirler (Polat, 2013,350). Bu kadar ince işçilik gerektiren bir alanda tıpkı Prometheus’un insanları kilden yarattığı incelikteki gibi koroplastların da eserlerini kilden yarattığı düşünülünce kendi içlerinde “Prometheuslar” olarak anılmış olabilirler²³.

Hamur analizleri, 19. Yüzyıl başlarından beri üretim yerinin belirlenmesinde en sağlıklı yöntem olarak karşımıza çıkmaktadır. Çünkü koroplastların en yakındaki kil kaynağını kullanmayı tercih ettikleri varsayılmaktadır (Burn- Higgins, 2001, 18). Bununla birlikte bugün hala pek çok çalışmada kilin gözlemlenmesi ve renk skalasının “Munsell Toprak Rengi Kataloğu” tercih edilerek aktarıldığı görülmektedir.

Tez kapsamında çalışılan figürinlerin buluntu yerleri bilinmemekte ve müzeye belirli bir merkezden veya alandan ulaştıklarına dair herhangi bir veri bulunmamaktadır. Dolayısıyla incelenen figürinlerin kil yapısı farklıdır ve renk skalası geniştir. Bununla birlikte genel olarak kahverengimsi ve kırmızımsı tonlarda kil

²³ Bkz. Mollard-Besques, 1963 A, 5. Burada yazarın aktardığı İS 2. Yüzyılda Samoslu Lucien’in bu konu hakkındaki söyledikleridir.

renklerinin ağırlıkta olduğu söylenebilir. Genel olarak figürinlerin ince ve az mikalı ayrıca kum katkılı hamur yapısı bulunmaktadır. Eserlerin hepsinde kireç katkısı göze çarpmaktadır. Tez kapsamında incelenen eserlerin genel Munsell Kataloğundaki karşılığı 2.5 YR 6/4 light reddish Brown ile 7.5 YR reddish Brown arasında, turuncu, kırmızı ve kahverengi tonlarında kil ile üretildiği görülmektedir.

2.2. Şekillendirme ve Pişirme

Antik çağda figürin yapımında birçok yöntem kullanılmaktadır: Elde yapım, çarkta çekme ve kalıplama. Bu yöntemler tek başlarına kullanıldığı gibi birçok tekniğin bir arada kullanıldığı dönemler de mevcuttur. El yapımı figürinler İÖ 700'lere kadar neredeyse evrenseldir. Ondan sonraki dört yüzyıl boyunca da yapılmaya devam etmişlerdir. Çarkta üretilenlere gelindiğinde özellikle Tunç Çağı'nın sonu ile Erken Demir Çağı'nda, kadın figürlerinin etekleri veya hayvanların gövdesi gibi bazı temel bölümlerin çarkta yapılarak kullanıldığı bilinmektedir (Higgins, 1967, 1).

Ege dünyasında kalıp kullanımına gelindiğinde bu teknikte üretildiği bilinen en erken örnekler İÖ 15. yüzyılda Girit'te ortaya çıkarılan az sayıdaki figürinden ibarettir. Demir Çağı'nda kalıp kullanımının İÖ 7. yüzyıldan sonra başladığı görülmektedir (Higgins, 1967, 1). Kalıplar ilk olarak başların şekillendirilmesi için kullanılmıştır. Daha sonrasında heykelciğin tamamının kalıplanması ile cidarın inceliği sağlanarak pişirme hataları en aza indirilmiştir (Besques, 1963, 21). İlk olarak kalıp için bir prototip gerekmektedir. Bununla birlikte pişmiş topraktan yapılmış çok az prototip arkeolojik olarak tespit edildiğinden prototiplerin, özellikle erken dönemlerde daha geçici malzemelerden (balmumu belki alçı) üretilmiş oldukları düşünülmektedir (Higgins, 1967, 1).

Tez kapsamındaki figürinlerin tamamı kalıp yapımıdır. Antik Yunan coğrafyasında, kil dışında alçı kalıpların da kullanıldığı bilinmektedir. Fakat alçı kalıplar ancak İÖ 2. yüzyıldan itibaren Atina, Mısır ve başka yerlerde kullanılmışlardır. Alçı kalıbın gözle görülür farklılığı yüzeyinde kalan hava kabarcıkları nedeniyle bu kalıplar ile şekillendirilen figürinlerin yüzeyinde oluşan kil çıkıntılarının varlığıdır (Burn- Higgins, 2001, 18).

Tez kapsamında yer alan figürinlerden yalnızca baş kısımları ele geçen (kadın başları grubu altındaki) figürinlerin hepsi içi dolu olarak yapılmışlardır. Onun dışında kalan ve gövdenin dâhil olduğu figürin gruplarında içi boş olarak çift kalıp yöntemiyle

üretmişlerdir. Kalıplar genel olarak ön ve arka şeklinde iki kalıp olarak kullanılmıştır. Elimizdeki bazı örneklerde ön kalıp daha özenli yapıp arka kalıp düz bırakılarak el veya ince alet ile düzeltilmiştir. Bu şekilde ön kalıbın detaylı şekillendirilip arka kalıbın düz bırakılması uygulaması ile antik koroplastik sanatında sıklıkla karşılaşılmaktadır (Higgins, 1969, 23). Tez kapsamında çalışılan figürinler içerisinde çift kalıp yöntemiyle yapıp arkası düz bırakılan iki adet heykelecik bulunmaktadır. Bunlar, Kat. No. 3(Şek.13)'deki Kourotrophos figürini ile Kat. No. 4(Şek.14)'teki kithara çalan kadın figürinidir. Diğer figürin örneklerinin arka yüz kalıpları da şekillendirilmiştir.

Çift kalıp yapıldığında iki kalıbın birleştiği noktalar bazı figürinlerde görünmez kılınmak için düzeltilirken bazı figürinlerde izlenebilmektedir. Örneğin Kat. No. 3'teki Kourotrophos figürininde kalıp birleştirme yerleri net olarak görülebilmektedir. Figürin tahrip olurken bu birleşim yerleri en zayıf noktalar olduğu için çoğu kez ilk kırıklar/ayrılmalar bu noktada meydana gelmektedir. Örneğin Kat. No. 13 (Şek. 23)'deki kadın başı kalıbın birleştirildiği yerden kırılmış olup sonradan muhtemelen müze tarafından restore edilmiştir.

Figürinin kalıptan çıkarılan iki yüzü birleştirildikten sonra, varsa ayrıca kalıplanan ya da elde şekillendirilen parçalar (baş, uzuvlar, kanatlar genellikle kalıpla, başlık, çeşitli süs ve takılar ise genellikle elde şekillendirilerek) eklenerek pişirme işlemine geçilmektedir. Tez kapsamında Kat. No. 15 (Şek. 25) kalıptan çıktıktan sonra çeşitli eklemeler yapılan bir örnek olarak karşımıza çıkmaktadır. Buradaki eserin saç kısmındaki aplik edilen yapraklar ve stilize edilen meyve formları, baş kalıptan çıkarıldıktan sonra elde şekillendirilerek eklenmiştir. Kalıptan çıkarıldıktan sonra yapılmış olan eklemelere gösterebileceğimiz diğer bir örnek ise Kat. No. 12(Şek. 22)'dir. Buradaki eserde bitkisel taç olarak tanımlanan yuvarlak, simit şeklinde başlık, elde şekillendirilmiş ve baş kalıptan çıkarıldıktan sonra eklenmiştir. Aynı şekilde Kat. No. 16 (Şek. 26)'da tanıtılan kadın başının saçındaki bitkisel motifler de elde şekillendirilip sonradan eklenmiştir.

Delhay-Cahen'in de bahsetmiş olduğu gibi çeşitli başlıklar dışında figürinlerdeki takılar ve boynun yanındaki saç bukleleri de aynı şekilde kalıptan çıkarıldıktan sonra eklenebilmektedir (Delhay-Cahen, 1968- 1970, 29). Kataloğumuzda yer alan eserler içerisinde buna örnek olarak birkaç figürin sayabiliriz.

Örneğin Kat. No. 7 (Şek. 17)'nin başındaki polos dışında boynun kenarlarındaki saç bukleleri de kalıptan çıkarıldıktan sonra elde şekillendirilip eklenmiştir. Bu konuya dair bir diğer örnek Kat. No. 9 (Şek. 19)'un yine boynunun yanlarındaki bir uzun ve bir kısa saç bukleleridir. Ayrıca başındaki stephane de kalıptan çıkarıldıktan sonra eklenmiştir.

Eserlerde kullanılan bir başka detaylandırma yolu, kalıptan çıkarılan eserlerin ince bir alet (cocleria) yardımıyla düzeltilmesidir. Bu şekilde detaylandırılmış olan figürinlere örnek olarak da Kat. No. 4, 7, 9, 12, 13, 14 gösterilebilmektedir. Bu tip düzeltmeler genel olarak figürinin yüz detaylarının, saçlarının, giysi kıvrımlarının belirginleştirilmesi için yapılmaktadır.

Figürinlerde pişirme sırasında oluşan su buharının atılmasını sağlayan ve bu şekilde pişirme sırasında genleşen su buharı nedeniyle figürinlerin patlamasını engelleyen buhar delikleri (bazı kaynaklarda pişirme deliği olarak da geçer) açılmaktadır (Mollard- Besques, 1963 A, 25). Kat. No: 3, 5 ve 6 numaralı eserlerde buhar delikleri korunmuştur. Bu eserlerden birinin büyük ve oval buhar deliği eser elimize kırık geçtiği için yarım korunmuştur (Kat. No.6). Diğer bir buhar deliği bulunan figürin Kat. No. 5 (Şek. 15) numaralı eserdir. Protom bir şekilde yapılmış olan eserin alt kısmı açıkta olmasına rağmen koroplast yine de arka kısma buhar deliği yapma ihtiyacı duymuştur. Bu örnekte yuvarlak ve çok da büyük olmayan küçük sayılabilecek bir boyutta buhar deliği bulunmaktadır. Bir diğer buhar deliği olan figürin Kat No. 3'tür. Bu eserde figürinin tabanına, ince bir kesik gibi çentik şeklinde bir buhar deliği açıldığı görülür. Ayrıca eserin arka kısmında da iki adet küçük delik bulunmaktadır ancak arka kısımdaki bu deliklerin bilinçli açılmış bir buhar delikleri mi yoksa pişirme hatasından kaynaklanan boşluklar mı olduğu tam olarak anlaşılamamaktadır.

Tez kapsamında incelenen eserlerin hiçbirinde atölye veya koroplast adı/imzası bulunmamaktadır. Bir adet eserde pişirme öncesi oluşmuş olan ve muhtemelen yanlışlıkla yapılmış, alnın sol tarafında yer alan bir çizik bulunmaktadır (Kat. No.9). Ayrıca incelenen figürinlerin çoğunda pişirme sonucu oluşan gri bir çekirdek hamur kesidinde izlenebilmektedir. Burn-Higgins, British Museum'da bulunan Halikarnassos figürinleri için bu tip bir özelliğin görüldüğünü söylemektedir²⁴.

²⁴ Detaylar için bkz. Burn- Higgins, 2001, burada yer alan Halikarnassos bölümündeki figürinlerdir.

Kilden yapılan figürinler bazı durumlarda kaidelere sahiptirler. Özellikle ince ve fırına taşınırken herhangi bir kazayı önlemek için tabanlar kullanılmaktadır. Bu da genellikle yapılan modele göre karar verilen bir ögedir (Newick,1953, 35).

2.3. Yüzey Uygulamaları

Şekillendirme ve pişirme işlemi de bitirilmiş olan figürinler beyaz bir astar havuzu içine bırakılıp sonrasında renklendirme işlemi için hazır hale getirilmiştir. Tez kapsamında işlenen figürinler içerisinde bazılarında (Kat. No. 1, 6, 7 ve 8 Şek. 11,16,17,18) bu beyaz astara ait kalıntılar çok fazla görülmektedir. Bu yoğun beyaz astar kalıntısı taşıyan eserler dışında kalan figürinlerin hemen hepsinde astar kalıntıları az ya da orta düzeyde görülmektedir. Aşınmalar olsa da yüzeydeki ince girintiler içerisinde bu izlerin korunabildiği görülmektedir. Daha sonra renklendirme işlemlerine geçilir. Bitkisel ve mineral kökenli olan renkler özellikle mezarlara bırakılan figürinlerde nem oranından dolayı günümüze ulaşamamışlardır (Besques, 1963, 27). Tez kapsamında üzerinde boya kalıntıları az da olsa belli olan birkaç eser vardır. Bunlardan ilki Kat. No. 15'te incelenen kırık baş parçasıdır. Buradaki figürinde astar izleri üzerinde pembe ve yer yer sarı boya izler görülmektedir. Bir diğer figürin Kat. No. 9 (Şek.19)'da incelenen kadın başı parçasıdır. Burada da astar izleri üzerinde ara ara pembe boya izleri görülmektedir. Kat. No. 12 (Şek.22)'de de boya izleri kısmen de olsa korunmuştur. Bu baş parçası üzerinde beyaz astar izleri ile birlikte kırmızı boya izleri görülmektedir. Genel olarak figürinlerimizin çoğunluğunda yüzey uygulaması belirgin olmakla birlikte bir tanesinde (Kat. No. 2/Şek. 12) muhtemelen aşınma ve bozulmadan dolayı beyaz astar izine dahi rastlanılamamıştır.

Kat. No. 2 (Şek. 12) ve 17 (Şek.17) numaralı figürin ve figürin parçasında görülen renk bozulmaları, kullanım sırasında ya da sonrasında ateşe veya neme maruz sonucunda oluşmuş olmalıdır²⁵. Kat. No.2'de heykelciğin hamur rengi net bir şekilde kırmızımsı sarı olmasına rağmen dış yüzeyin tamamında yanmadan kaynaklı grileşme görülebilmektedir.

²⁵ Şakar, 2015, 85'te belirtildiği üzere Smyrna'da da bu şekilde örnek vardır.

3. BÖLÜM

TİPOLOJİ, İKONOĞRAFI VE TARİHLEME

3.1. Giyimli Kadın Figürinleri

Bodrum Sualtı Arkeoloji Müzesi figürinleri içerisinde tez kapsamında ele alınan iki adet Tanagra stilinde kadın figürini bulunmaktadır. Tanagra stilinde kadın figürinleri Hellenistik dönemin en yaygın tiplerinden biridir. Yunanistan'ın Boiotia bölgesindeki Tanagra Antik Kenti nekropollerinde 19. yüzyıllarda yapılan kazılarda yüzlerce örnek ele geçtiği için bu tipler Tanagra stili olarak adlandırılmışlardır. Her ne kadar literatürde Tanagra kentinin adı ile anılsalar da genellikle kökenlerinin Atina olduğu kabul edilir. Kekule ve Furtwangler Tanagra stiline ilham kaynağının Thebai-Atina resim okulu olduğunu öne sürmüşlerdir. F. Winckelmann ve G. Kleiner ise bu tip figürinlerin arkhetiplerinin çağdaşı Attika heykel sanatı ile paralellik gösterdiğini işaret etmektedirler (Burr-Thompson, 1966, 51).

Tanagra grubu kadın figürinlerinde genellikle, bazen başı da sarmakta olan himation gövde üzerinden çekilerek kolları örter veya birini, genellikle de sol kolu açıkta bırakır, sol el genellikle kumaşın kenarını tutmaktadır. Ayrıca neredeyse hiç saydam kumaş yoktur genellikle günlük hayatta giyilen kalın kumaş dokusunun tercih edildiği görülmektedir bu nedenle de bu figürinlerde betimlenen figürlerin gündelik hayat içerisindeki ölümlü kadınlar olduğu fikri genel olarak kabul görmektedir (Bell, 1993, 40). Arkaik ve Klasik dönemlerde Tanagra kentinde üretilen figürinler tanrılar, tanrıçalar ve onlar için kutsal olan nesneleri temsil ederken, Atina kökenli olduğu artık kabul edilen Hellenistik “Tanagra” figürinleri (istisnai örnekler dışında) günlük hayattan sahneler ve ölümlü kişileri temsil etmektedir (Higgins, 1986, 119).

Bodrum Sualtı Arkeoloji Müzesi figürinleri arasında yer alan Tanagra tipleri içerisinde iki örnekten ilki **Kat. No. 1 (Şek.11)** numaralı eserdir. Başını tamamen saran bir himation giymiş olan kadın figürini tipolojik olarak İÖ 4. yüzyıl ortalarında üretilmeye başlanmış olan ilk tiplerden biridir (Jeamnet 2003, 25-36), bu nedenle İÖ 4. yüzyıl'ın ikinci yarısı ve İÖ 3. Yüzyılın başında itibaren çok sayıda benzer örneği ile karşılaşılmaktadır.

Makedonya/Vergina'da ortaya çıkarılan ve kontekst verileri ile İÖ 340-330 yıllarına tarihlenen bir örnek bizim örneğimize duruş ve giysi şekli açısından

benzemekte ise de bu örneğin giysi kıvrım sistemi farklı bir stildedir (Jeamnet 2003, 126, Fig. 31b). Bodrum örneği ile benzerlik gösteren bir diğer örnek ise Atina Akropolis’inde bulunan İÖ 4. yüzyılın sonuna tarihlenen bir figürindir ve Kat. No.1 ile özellikle yüz ifadesi ve hatları açısından paralellik göstermektedir. Tez kapsamında incelediğimiz Kat. No.1 numaralı figürinin giysi kıvrım sistemi klasik sistemin ince pili işlenişinden farklı olarak daha kalındır, kumaş vücudun hareketini takip etmektedir bu nedenle Hellenistik Dönem geleneğinin ilk izlerini yansıttığını söylemek yanlış olmayacaktır.

Kat. No: 1 için bir diğer benzer örnek Sicilya/Morgantina figürinleri içerisinde yer alan Tanagra tipi figürinlerindendir. Kat. No.1, Bell’in belirlediği on tipolojik grup içerisinde VI. Tip içerisinde yer almaktadır. Bell VI. tip örneklerini kontekst verileri ve stil özellikleri üzerinden İÖ 3. yüzyılın ikinci çeyreğine tarihlemektedir. (Bell 1981, 52-54)

D. Burr, Boston Fine Arts Museum’daki Myrina figürinleri üzerine yaptığı çalışmada Kat. No. 1’e çok benzer bir figürinin, daha erken bir Tanagra tipinin İÖ 2. yüzyıla tarihlenen bir kopyası olduğunu önermektedir. (Burr 1934, s. 63). Burr’un kontekst verileri üzerinden tarihlediği bu örnek ile karşılaştırıldığında Myrina örneğinin giysi kıvrım sisteminin Kat. No:1’e göre oldukça sık olduğu ve bu nedenle Myrina örneğinin bizim örneğimize göre daha geç bir tarihte üretildiği görülebilmektedir.

Louvre Müzesi’nde bulunan, geliş yeri Boiotia olarak belirtilmiş olan ve stilistik özellikleri üzerinden İÖ 4. yüzyılın sonuna tarihlenen bir figürin giysi şekli açısından bizim eserimiz ile oldukça benzerdir ancak Louvre örneğinin yüz işlenişi bizim örneğimizden tamamen farklıdır, Klasik Dönem özellikleri göstermektedir (Besques 1972, 21, Pl. 21, No: D 94). British Museum’da bulunan ve ilki Tanagra, ikincisi ise Kyrenaika buluntusu olan iki kadın figürünü ise duruş, giysinin şekli ve kumaş işleniş stili açısından bizim örneğimiz ile en yakın örnekler olarak karşımıza çıkar. British Museum örneklerinin her ikisi de İÖ 3. yüzyılın ortalarına tarihlenmektedir.

Tüm bu örnekler göz önüne alındığında Kat. No. 1’in Klasik Dönem’de ortaya çıkmış bir tipte üretildiği ancak özellikle giysi işleniş ve yüz hatları dikkate alındığında İÖ 3. yüzyılın ilk yarısına tarihlendiği önerilmektedir.

Bodrum Sualtı Arkeoloji Müzesi figürinleri içerisinde yer alan bir diğer giyimli kadın örneğimiz **Kat. No:2 (Şek.12)** numaralı eserdir. Eser tam olarak ele geçmiş olsa da yüzeyinde çok fazla aşınma ve yanık izleri bulunmaktadır. Tüm dış yüzey kil renginden farklıdır ve çok koyu olarak görünmektedir. Yanmadan ve aşınmadan dolayı yüz tipolojisi incelenememiştir. Genel itibari ile ayakta, khiton üstüne himationuna sarılmış ve bu himation ile başını da örtmüş bir kadın figürinidir. Vücudu sıkıca saran himationun içerisinde sağ kol da bulunmaktadır. Sol eliyle himationun kıvrımını tutmakta olan figürin sol bacağı dizden kırarak sol ayağını hafifçe geri çeker poz duruşundadır. Bu figürin himationun vücuda atılış biçimi ile ve sağ kolun hareketi sebebi ile Tanagra figürinleri içerisinde “Sophokles tipi” olarak adlandırılan gruba yakınsa da daha çok “*Büyük Herculaneumlu Kadın*” heykelini taklit eden bir alt grup içerisinde değerlendirilmektedir. Büyük Herculaneumlu kadın tipolojisindeki figürinlere ait örnekler Geç Klasik Dönem’den Roma İmparatorluk Dönemine kadar kullanılmış olan kadın tipleridir (Bieber, 1962, 111). R.R.R. Smith, bu heykel tipinin Demeter ve Persephone ile ilişkili olabileceğinden bahsetmekle birlikte bu tip heykel grubunun yaşlı ve genç kadınlar için Roma heykellerinin standart gövde tipleri olduğundan bahsetmektedir (Smith, 2013, 77). Her ne kadar Hellenistik Dönem’de de kullanıldığı varsayılsa da özellikle İS 2. Yüzyılda ağırlıklı olarak kullanılan Herculaneum’lu kadın tipleri, elit ve zengin ailelerin kadınlarını temsil etmek için tercih edilen heykel tipleridir. Bu heykel tiplerinin onurlandırma ve mezar anıtlarında kullanıldıkları bilinmektedir. Büyük ve küçük Herculaneum’lu kadın tipleri Roma İmparatorluğu genelinde popüleritesi olsa da yoğunlukla doğu eyaletlerinde yani Yunanistan, Küçük Asya ve daha az ölçüde Kuzey Afrika’da bulunmuşlardır (Davies, 2002, 227).

Hem *Büyük Herculaneum* heykelinin hem de Tanagra figürinlerinin genellikle ölümlü kadınlar oldukları geniş ölçüde kabul edilmektedir. Benzer bir kadın figürünü Karia’da Alinda’dan (Çekilmez, Taşpınar-Yamantürk, 2023, 119 Kat. No: TK3) ele geçmiştir. Duruş ve tipolojik olarak çok benzer olan bu örnekte yalnızca boynundan aşağısının korunmuş olması bu kısmı değerlendirme açısından imkân sağlamaktadır. Yüz kısmını bilmediğimiz için ve zaten bu tez içerisinde yer alan figürinin de yüz detayları aşıldığı için yalnızca duruş açısından analogi kurulabilmektedir.

Giysinin duruşu ve kumaş açısından paralellik oluşturan başka örnekler Myrina (Mollard-Besques 1963, 106, Pl. 126, No: Bo 66 – Bo 93), Boiotia (Besques 1972, 16,

Pl. 14, No: D 63), Pergamon (Töpperwein 1974, 25, Taf. 10, No: 65), Morgantina (Bell 1981, 178, Pl. 82, No: 383-385) ve Tanagra'dan (*Burn ve Higgins 2001, 50,52, Lev. 12-13, No: 2063, 2069; 217, 222, Lev. 106, 113, No: 2672, 2700*) ele geçmiş olan figürinlerdir. Bu benzer örnekler Pergamon ve Morgantina'da kontekst verileri ve bu kentte bulunan figürin serilerinin analizleri üzerinden, büyük müzelerde korunan ancak konteksti kesin olarak bilinmeyen eserler ise özellikle heykeller ile yapılan stil karşılaştırmaları üzerinden İÖ 3. yüzyılın ortası ile İÖ 2 yüzyılın ortalarına tarihlenmektedir.

Bu veriler doğrultusunda Kat. No. 2'nin de İÖ 3. – 2. yüzyıllara tarihlendiği önerilmektedir.

3.2. Kourotrophos

Kourotrophos (κουρο-τροφος) kelimesi Eski Yunanca'da “çocuk, oğlan” anlamına gelen *kouros* ile “besleyen” anlamlarına gelen *trophos* kelimelerinin oluşturduğu bir sıfattır (Pişkin- Ayvazoğlu, 2015, s.138). En temel anlamıyla ise bir ölümlü veya ilahi bir kadının bir bebeği tuttuğu veya emzirdiği bir sahneyi veya anı gösterir (Budin, 2011, 1). Anadolu'da Neolitik dönemden itibaren görülen kucağında bebek taşıyan çocuk figürinleri, İÖ 6. binyılda özellikle Hacılar yerleşiminde çok sayıda ortaya çıkarılmıştır (Duru, 2008, 97). Daha sonra özellikle Myken kültüründe popülerlik kazanmış olan bu imgeler çocuk bakımını, şefkati ve duygusal bağı simgelemektedirler. Bu tip figürinler Bronz Çağı kültürlerinde annelik görevine ilişkin olumlu semboller olarak görülmüşler ve adak veya mezar hediyesi olarak kullanılmışlardır (Nikolaïdou, 2012, 48).

Yalnızca kutsal alan ve mezarlarda değil, aynı zamanda konutlarda da kourotrophos tipi figürinler ele geçmiştir. Evlerin kadınlara ait olan alanlarında ele geçen bu figürinler kadınların doğurganlık ve doğumla ilgili yaşadıkları ve yaşayacakları endişeleri ifade etmektedir (Ebeling, 2016, 466). Yaşadıkları endişeler sonucu bebeklerin doğumu veya sağlığı için dilekte bulunan insanların (muhtemelen kadınların) tanrılara sunularıdır. Sunulan bu kourotrophos grubu heykelcikler koruma ve şifa istemek ya da verilen nimetler ve şükranlarını sunmak amacıyla kullanılmışlardır. Etrüsk kültüründen Chiusi'de de bulunmuş olan “Mater Matuta” heykeli de aynı şekilde kourotrophos duruşunda anne ya da bakıcıyı temsil eden kişiler tarafından emzirilen bebekli bir heykel grubu olarak farklı kültürde de karşımıza çıkmaktadır (Bonfante, 2016, 787).

Genel olarak bu tip figürinlerde arka planda önemli bir düşüncenin, yani anne ile çocuk arasındaki bağın görselleştirildiği söylenebilir. Hatta daha ötesine gidildiğinde bir uçta “İsis ve Horus”, diğer uçta “Meryem Ana ve Çocuk” arasındaki görünür ikonografik dönüşüm bize biyoloji ile cinsiyetlendirilmiş kültürün kesişim noktasını göstermektedir (Budin, 2011, 1).

Tez kapsamında incelenen **Kat. No: 3 (Şek.13)**’te tipolojik varyasyonlardan bağımsız ortak özellikler izlenebilmektedir. Bununla birlikte Kat. No. 3, genellikle annenin göğüs hizasında duran, bazen de emzirme pozisyonunda duran bebeğin sol kol üzerine oturtulmuş olması ve yüzünün karşıya dönük olması açısından pek çok benzeri figürinden ayrılmakta ve az bulunan bir grup içerisinde yer almaktadır.

Anadolu’da kourothrophos tipi figürinlerin en yoğun ele geçtiği merkez Kyme’dir. Kyme’de ele geçmiş olan eserler Fırat tarafından benzer örnekler üzerinden İÖ 5. Yüzyıla tarihlendirilmiştir (Fırat 2009, 39-40). Kyme dışında Alinda (Çekilmez-Yamantürk, 2023, 109), Smyrna (Şakar, 2009, 41) ve Klaros’ta da (Doğan-Gürbüzer, 2012, 34-36,) MÖ 5. Yüzyıldan başlayarak Hellenistik Dönem içlerine kadar tarihlenen bu tipte figürinler ortaya çıkarılmıştır.

Halikarnassos’da C. Newton’un yapmış olduğu kazılarda da kourotrophos heykelcikleri ortaya çıkarılmıştır (Hadzisteliou-Price, 1969, 104). Bodrum’un merkezinde yer alan Demeter Kutsal Alanı’nda ele geçirilmiş olan bu eserlerden anlaşılacağı üzere Halikarnassos’ta Demeter’e kourotrophos olarak tapınılmıştır. Kourotrophos heykelcikleri genellikle burada da olduğu gibi kutsal alanlardan ve mezar kontekslerinden ele geçmektedir. Fakat Kat. No.3’ün konteksti bilinmediği için bir kullanım önerisi sunulamamaktadır.

British Museum’da bulunan ve Higgins’in yayınlamış olduğu (Higgins, 1967, s.68, Pl 27/C) örnek ise yine bu bölgeye yakın bir noktadan, Kalymna’dan gelmektedir ve Kat. No:3’ün erken bir prototipi olduğu söylenebilir. Higgins Kalymna örneğini İÖ 4. yüzyıla tarihlemektedir.

Winter’ın 1903 yılında yayınladığı tipoloji içerisinde de Kat. No. 3 ile yakın bazı örnekler bulunmaktadır²⁶. Kadın/ Tanrıça’nın sol kolunda çocuğu tutması ve

²⁶ Winter, 1903a I, s. 142, No:4. Bu eser “Arkaizan tipler” başlığı altında yayınlanmış olmakla birlikte Klasik Dönem’e tarihlenen bir versiyondur. Winter Kat. No. 3 ile oldukça yakın özellikler gösteren bu örneğin Troia civarında bulunduğunu bildirmektedir.

himationunun başını çevreleyip çocuğu sarması açısından benzemektedir. Yüz detayları açısından benzeyip benzemediği aşındığından dolayı bilinmemekle birlikte genel duruş açısından benzemektedir. Ayrıca çocuğun 1-2 yaş arası oluşu da buradaki eserle bu bağlamda benzer örnektir. Ayağının hafif kaide benzeri bir yükseltide duruyor olması ve oturduğu tabure açısından da benzemektedir. Buradaki eser ve Kat. No:3 arasındaki en önemli fark ise, bizim eserimizin göğüsleri himation ile kapatılmış iken burada yer alan eserde sol göğsün açıkta bırakılmış olmasıdır. Winter'in ele aldığı eserdeki sahne muhtemelen emzirmeden hemen önceki anı tasvir etmektedir.

Kat. No. 3 ile tipolojik olarak paralellik gösteren bir başka örnek ise Myrina'da ortaya çıkarılmıştır (Mollard-Besques 1963a, 7, Pl. 5c, Myr 195). Mollard-Besques bu eserin bölgedeki özellikle Kyme'deki örnekler doğrultusunda İÖ 4. yüzyıla tarihlendirilebileceğinden bahsedilmektedir (Mollard-Besques 1963A, 7). Myrina örneği de bir tabure üzerinde oturan ve cepheden görünen bir kadın figürü olup kucağında çocuk yer almaktadır. Kadının ayaklarının altında ince bir plak benzeri bir eşya ile sanki zeminde ayakları durur vaziyette gösterilmektedir.

Kat. No. 3'ün bir başka benzeri de Klaros'ta bulunmuştur (Doğan- Gürbüz, 2012, 35) . Doğan-Gürbüz'in Kat. No. 23 numaralı figürünü ile bizim örneğimiz oldukça yakın özellikler göstermektedir. Başında örtü bulunması, yüzün küçük ve üçgen olması, çocuğu sol kolunda himationun altında tutuşu ve kil yapısı iki figüründe de benzerdir. İki figürünün en önemli farkı ise Kat. No: 3'te sağ kolun himationun altında kalmış olması ve Klaros örneğinde ise dışarıda olmasıdır. Her iki örnekte de yüz ve çocuğun detayları oldukça aşınmıştır.

Kat. No: 3'te detaylar net görülemediği için net tarihleme yapmak zordur. Gerek yüz şekli gerekse kumaşın genel işlenişi açısından İÖ 4. yüzyıl öncesine tarihlenmesi zordur. Kat. No:3'ün benzer örneklerdeki duruş, giysi ve saç şekillendirilmesinden dolayı Geç Klasik- Erken Hellenistik Dönem'e tarihlenme ihtimali yüksektir. Heykelciğin kontekstinin bilinmemesi, hatta Bodrum yarımadası dışında bulunmuş olma ihtimali, ayrıca bu tip figürinlerin farklı kutsal alan ve mezar kontekstlerinde bulunabilmesi nedeniyle herhangi bir kullanım alanı ile bağlantısı kurulamamaktadır.

3.3. Kithara Çalan Giyimli Kadın Figürini

Kat. 4 (Şek.14) numaralı figürinde kithara tutan, oturan bir kadın figürü betimlenmiştir. Kucağında tuttuğu kitharanın üzerinde eli enstrümanı çalar vaziyette, tellerin üzerinde betimlenmiştir. Kithara üzerinde yer alan elindeki bileğinde sanki bir kumaş parçası varmış gibi veya yapım aşamasında kil parçasının bastırılması ile de oluşmuş olabilen bir farklılık görülebilmektedir.

Kithara, bir tahta çerçeveye gerilmiş tellerden yapılmış Eski Mısır çalgısıdır. Kithara'nın lyrenin farklı lyrenin daha hafif olması ve amatör müzisyenler tarafından çalınmasıdır (Sönmez, 2008, 145).

Kat. No. 4 ile paralellik gösteren Myrina'daki bir örnekte (Mollard-Besques, 1963B, 88, Pl. 107, No: **LY 1532**) figür bir mousa olarak tanımlanmıştır. Bu örnek stilistik özellikleri üzerinden İÖ 1. Yüzyıla tarihlendirilmiştir. Myrina örneği Kat. No:4'e göre daha özenli ve iyi bir kalıptan çıkmıştır.

Grandjouan, özel bir koleksiyon içerisinde yer alan bu tipte bir figürünü "kithara çalan matrona" olarak tanımlamaktadır (Grandjouan 1961, 46, Pl. 4). Oturma pozisyonunda olması ve enstrümanı çalıyor olması dışında, özellikle işleniş olarak Grandjouan'ın örneğinin Kat. No. 4'ten farklı, çok daha geç bir örnek olduğu görülmektedir (İS 3-4 yüzyıllar). Tarihlendirme ölçütü açısından bize bir veri sunmasa bile bu tip örneklerin geç dönemlere kadar devam ettiğini göstermesi açısından önemlidir.

British Museum kataloğu içerisinde yer alan eserler arasında buradaki örneğe çok benzer olan ve Kyrenaika'dan ele geçmiş olan bir figürün oturma ve kitharayı tutma pozisyonu olarak Kat. No: 4 ile paralellik göstermektedir. Burn ve Higgins bu parçayı "*Demeter onuruna yapılan törenlerde bulunan dansçı ya da müzisyen*" olarak tanımlamışlardır (Burn-Higgins, 2001, 236).

Fisher'ın farklı müzelerdeki Mısır kökenli figürinleri incelediği çalışmasında yer alan, İskenderiye'den ele geçen bir figürünün (Fischer 1994, 132, Taf. 9, No: 58) yalnızca göğüs ve kithara kısmı korunmuştur. Buradaki figürün parçasında elin duruşu bizim örneğimiz ile paralellik göstermekte ancak giysi işleniş biçiminin bizim örneğimize göre çok daha doğaldır ve vücudun hareketini takip etmektedir. Bizim örneğimizin mekanik kıvrım sistemi ile karşılaştırıldığında Fischer tarafından Hellenistik Dönem'e tarihlenen İskenderiye örneğinin kat. No. 4'e göre daha erken bir tarihe ait olduğu görülmektedir.

Priene’de bulunan örnekte (Rumscheid 2006, Taf. 142, No:333) kithara oyuncusu ve çocuğu olarak geçen figürin kitharayı tutuşu ve elinin duruşu açısından benzemekte ise de genel işleniş olarak farklılık göstermektedir. Daha detaylı bir kalıptan çıkan ve yüz detayları açısından da farklılık gösteren figürin Rumscheid tarafından Hellenistik Dönem’e tarihlendirilmiştir.

Myrina’da bulunan ve İS 1. yüzyıla tarihlenen bir kadın başının (Mollard-Besques 1963B, 167, Pl. 202c, No: Myrina 1294) yüz işlenişimiz ile yakın benzerlik göstermektedir. Bunun yanında Kat. No. 4’ün saç biçimi Flaviuslar Dönemi kadın porteleri, özellikle de üst kısmı kabarık lülelerden oluşan Julia Titi’nin saç biçimi ile benzerlik göstermektedir. Bu tip bir saç biçiminin betimlendiği, Leiden’de korunmakta olan Smyrna kökenli bir Aphrodite figürini bu saç biçiminin figürinlerde de kullanıldığını işaret eder (Leyenaar-Plaisier 1979, 132, Pl. 47, No: 275). Yüz ve saç açısından benzer örnekler ile giysinin son derece mekanik ve şematik işleniş göz önüne alındığında bu eserin Roma İmparatorluk Dönemi’nin erken dönemlerine, İS 1. yüzyıla tarihleniyor olması mümkündür.

3.4.Kadın Protomu

Kadın protomları Arkaik Dönem’den itibaren kullanılmaya başlanan ve Geç Hellenistik Dönem’e kadar kullanımı devam eden pişmiş toprak figürlü eser gruplarından biridir (Mandel ve Gossel-Raeck 2004, 319). Kadın protomlarının önceden tanrıları temsil ettikleri düşünülmüştür. Yapılan yeni çalışmalar bunun dışında kült alanına adak adayan kadınları da temsil ediyor olabileceklerini göstermektedir. Knidos’tan ele geçen büyük protom grubu içerisinde müzisyenler, dans edenler, gelinler ve çocuk yetiştirme ile ilgili grupların betimledikleri görülmüş ve Knidos’ta yer alan tapınak terasının kadınlar ile ilgili bir kült alanı fikri ortaya atılmıştır (Şahin, 2021, 190).

Kat. No: 5 (Şek. 15)’te tanıtılan protom bel hizasına kadar betimlenmiş bir kadını tasvir etmektedir. İlk dikkati geçen özelliklerinden biri saç stilidir. Bu saç stiline ilk prototipi İÖ 4-3. Yüzyıllarda ortaya çıkan hem plastikte hem de pişmiş toprak figürinlerde temsil edilen “Kapitol Aphroditesi” tipinde kullanılmıştır (LIMC II/1 Aphrodite, s.52, LIMC II/2, Aphrodite, 38-39,409-410). Ancak kat. No: 5’in başında, Kapitol Aphroditesi’nden biraz daha farklı olarak, başın üzerinde basit bir saç düğümü değil, yüzü çevreleyen saç buklelerinin üzerinde alt kısmı yuvarlak, üst kısmı

ise yanlara doğru açılan iki kısma ve bu kısımların ortasında yuvarlak bir süs olan bir başlık bulunmaktadır. Bu tip başlıklar eski kaynaklarda “Doğulu Aphrodite” yeni ve güncel kaynaklarda ise “Oturan genç kızlar” olarak isimlendirilen, genellikle MÖ 2. Yüzyıl ile MS 1. Yüzyıl arasına tarihlenen figürinler ile eşleştirilmektedir. Bazı figürinlerde özellikle Aphrodite tipindeki başka bazı kadın başlarında da bu tip saç şekli görülebilmektedir (Leyenaar-Plaisier, 1979, 167, PL. 63, No: 381-382).

Burr-Thompson bu protomda da görülen saç şeklini “fiyonk düğümlü saçlar” olarak tanımlamakta ve en erken örneklerini heykeltıraşlıkta bazı mezar kabartmalarında ve Mantinea’da ele geçen kaide üzerindeki figürlerde bulmaktadır (Burr-Thompson, 1963, 42). Bu saç şeklinin yakın coğrafyadan ele geçen figürinler arasında en yakın benzeri Labraunda’da ortaya çıkarılmıştır. Labraunda örneği saçındaki fiyonk ve genel yüz şekli açısından Kat. No. 5 ile paralellik gösterir ve Klasik- Hellenistik Dönemlere tarihlendirilmiştir (Lagerlöf, 2014, 81).

Kat. No: 5 için ikinci bir tarihleme kriteri ise giysidir. Derin V yakalı bir khitona sahip olan figürin, göğüs altından bir kemerle sıkılmıştır. Derin V yakalı khitonları Burr-Thompson Anadolu’ya özgü bir giysi olarak tanımlar ve en erken örneklerinin İÖ 3. yüzyılda ortaya çıktığını söyler (Burr-Thompson, 1963, 35). Delos’ta bulunan benzer bir giysi taşıyan figürin Laumonier tarafından Doğulu Aphrodite olarak tanımlanmış ve İÖ 2.- İÖ 1. yüzyıllarına tarihlendirmiştir (Laumonier, 1956, 145, PL. 42, No: 383). Ayrıca Smyrna tiyatrosundan ele geçmiş olan bir Aphrodite gövdesinde Kat. No: 5’in üzerindeki benzer çapraz giysi duruşu ve ortada yuvarlak bir disk bulunmaktadır (Hasselin-Rous ve Şakar 2021, 90, fig. 40).

Kat. No. 5 her ne kadar frontal duruşu ve yüz şekli olarak Klasistik özellikler gösterse de saç biçimi ve giysi özellikleri üzerinden Hellenistik Dönem’e, özellikle yakın giysi örnekleri üzerinden İÖ 2. yüzyıla tarihleniyor olmalıdır.

3.5. Polos Taşıyan Kadın Figürinleri ve Figürin Başları

Bodrum Sualtı Arkeoloji Müzesi’nde korunan eserler arasında yer alan **Kat. No:6 (Şek. 16)** numaralı figürin baş kısmı korunmuş ve alt kısmı kısmen korunmuş olarak ele geçmiştir. Eserde yüzünde aşınmalar olsa da yüz detayları kısmen belirgindir. Başındaki polos alçak ve geniştir. Burr-Thompson bu tip polosların erken

dönemlerde daha sık ve geniş yapıldığından bahsetmektedir (Burr-Thompson 1963, 78).

Kat. No.6 ile Rhodos-Lindos'ta İÖ 4. yüzyıla tarihlendirilen bir bothros'dan ele geçmiş olan eserler (Blinkenberg 1931, 555. Pl. 133, 139, No: 2987-2988) ile polos şekli, yüz ve işleniş açısından benzemektedir.

Yüz detayları açısından tipolojik olarak değerlendirildiğinde Pergamon'da ortaya çıkarılan ve İÖ 5. – 4. yüzyıllara tarihlenen bir örneğin (Töpperwein 1974, 13) büyük burun, dolgun dudaklar ve göz yapısı olarak Kat. No. 6 ile paralellik gösterdiği görülmektedir.

Patara'dan ele geçmiş bir figürinin başında (Işın, 2010, 95, 105, Fig.8) yine buradaki gibi alçak ve geniş bir polos görülmektedir. Polosu, yüz detayları ve diğer örnekteki gibi polosun altından örtü çıkmayışı açısından Patara örneği Kat. No. 6 ile yakın benzerlik göstermektedir. Işın, Patara örneğini kontekst verileri üzerinden İÖ 470/60'a tarihlendirmiştir.

Klaros'dan ele geçmiş olan benzer figürinler buradaki gibi alçak polos taşımakta ve İÖ 4. yüzyıla tarihlendirilmektedirler (Doğan-Gürbüz 2012, Lev. 41, No: 370-376.)

Özellikle polosun alçak ve yayvan yapısı, yüz özellikleri ve benzer örnekler ışığında Kat. No. 6'nin Klasik Dönem'e, özellikle yüz şekli açısından İÖ 4. yüzyıla tarihleniyor olduğu önerilebilir.

Kat. No: 7 (Şek. 17) numaralı eser başında yuvarlak ve süslü bir polos taşıyan belden yukarısı korunmuş bir kadın figürünü parçasıdır. Tipolojik olarak incelendiğinde giysi açısından Pergamon'dan gelen, Töpperwein'in yayınladığı No: 148 numaralı eser ile paralellik gösterdiği söylenebilir (Töpperwein 1974, 40). Pergamon örneği İÖ 2. yüzyıla tarihlenmektedir. Ayrıca Patara'dan ele geçmiş olan bir eserle de (Işın,2007, 30) de Kat. No.7 baş ve giysi gibi detaylar açısından paralellik göstermektedir. Işın, Heroine olarak adlandırdığı eserin başındaki tacı stephane olarak tanımlamış ve buradaki stephanenin iki kademeli basık bir şekli olduğunu bildirmiş ve eseri Augustus Dönemi'ne tarihlemiştir (Işın, 2007, 15). Kat. No. 7'nin Pergamon örneği ile yakın benzerliği nedeniyle İÖ 2. yüzyıla tarihlendiği önerilmektedir.

3.6. Farklı Saç Şekilleri Veya Aksesuarlara Sahip Figürin Başları

3.6.1. Örtülü Başlar

Kat. No:8 (Şek. 18) numaralı eser birinci grupta anlatılan Tanagra tipi kadın figürinlerinin bir benzerine ait bir baş parçasıdır. İÖ 4. yüzyıl sonlarında ortaya çıkmış olan Tanagra stili içerisinde yer alan bu baş parçası Burr-Thompson'un Troia'da incelediği eserler içerisinde yer alan 171 ve 172 numaralı figürinler ile tipolojik açıdan benzemektedir. Burr-Thompson bu figürinleri yüz şekli ve özellikleri üzerinden (yuvarlak ince yüz, dolgun yanaklar, küçük gözler) dolayı Ptolemaios kraliçesi Arsinoe portreleri ile benzeştirmekte ve Arsinoe portrelerinde tercih edilen bu yüz tipinin özellikle İÖ 2. yüzyılda hem küçük hem de büyük plastikte sıklıkla tercih edildiğini söylemektedir (Burr-Thompson, 1963, 32). Tarihlemeye yardımcı olacak bir başka unsur ise bu tip örtülü başların İÖ 2. Yüzyılın ilk çeyreğinden sonra özellikle Batı Anadolu'da kullanılmamasıdır. Burr-Thompson'un Troia'daki başları Pergamon kökenli olarak tanımlar, bunun nedeni Anadolu'da bu dönem koroplastik sanatında önemli bir üretim merkezi olan Pergamon'un Arsinoe portrelerini küçük plastiğe aktaran atölyeler olduğunu düşünmesidir (Burr-Thompson, 1963, 32-33).

Bu tarz mantolu ya da örtülü kadın figürinlerinin büyük çoğunluğu mezarlardan ele geçmekle birlikte tapınaklarda ve evlerde de bulunabilmektedirler. Gelir düzeylerine göre boyanan Tanagra tipli örtülü kadın figürinlerinin mezarlardaki anlamları ölen kişinin iffetli olduğunu ve bu şekilde yaşadığını göstermek olarak önerilmektedir (Jeamnet, 2010, 60).

Özellikle Troia'daki örnekler ile hem kumaş işlenişi hem de Arsinoe tipi yüz şekline sahip olması nedeniyle yakın benzerliği bulunan Kat. No. 8'in tıpkı Troia örnekleri gibi İÖ 2. yüzyıla tarihlendiği düşünülmektedir.

3.6.2. Stephane Taşıyan Başlar

Yüzü saran bukleli saçların ensede bir topuz içerisinde toplandığı ve saçların üzerinde yarım ay şeklinde bir stephanenin görüldüğü **Kat. No:9 (Şek. 19)**, yüz detayları belirgin ve başın hafifçe sola eğildiği bir kadın başıdır. Alt ve üst göz kapaklarının patlak ve net bir şekilde verilmiş olmasının sebebi, Burr-Thompson'a göre İÖ 2. yüzyılda bronz heykellerin tekniğini taklit etme çabasından ileri gelmektedir (Burr-Thompson 1963, 29). Oldukça açık gözler ve her iki göz kapağının da vurgulanması tarihleme açısından bir kıstas oluşturmaktadır. Kat. No:9'un gözlerinin

özellikle kalınlaştırılmış olarak işlenmesi heykellerde nadir görülen ancak küçük sanatlarda yaygın olan bir durumdur ve böylece gözler güçlü bir ışığa karşı kısık görünmektedir. Bu göz işleniş biçiminin popülerliğinin zirveye ulaştığı zaman ise yaklaşık olarak İÖ 200 civarındır (Burr- Thompson, 1963, 29). Bunun yanında başın duruşu, bakış ve yüzün stil özellikleri Pergamon heykeltıraşlık okulunun Barok üslubunu yansıtmaktadır (Uhlenbrock, 1990, 73-75) ve bu da önerilen tarihllemeyi destekler niteliktedir.

Kat. No:9'un daha geç bir plastik eserin erken versiyonu olduğunu gösteren bir örnek de Roma'dan ele geçmiştir (Simon, 2021, 37, Fig. 26). Palazzo Altemps'de bulunan Juno Ludovisi olarak bilinen devasa baş heykelinin işleniş detayları ve ilk bakışta anlaşılan benzer duruşu Kat. No:9 ile oldukça benzemektedir. Ayrıca başındaki stephane (buradaki kaynakta diadem olarak geçmektedir) ve saç detaylarının buklelerinin boynun her iki yanında gelerek burgulu bırakılış şekli, birinin uzun, birinin kısa oluşu gibi detaylarda da benzerlik göze çarpmaktadır. Alnın üçgenliği, yüzün uzun ve bakışlarla birlikte yüz detaylarının işlenilişi gibi tüm benzerlikler, figürinlerin heykeller ile etkileşimli olarak yaratılmış olduğunu kanıtlayan pek çok kanıttan biridir. Bu Juno heykeli birçok insan üzerinde hayranlık etkisi uyandırmaktadır. Hatta Goethe'nin bu Hera başı'nı gördüğü zamanki hayranlığını dile getirişi şöyledir; *“Bunu kelimelerle layıkıyla tarif etmek imkânsız, Homeros'un bir şiiri gibi. İlk kez onun karşısına çıkan hiçbir çağdaşımız, böyle bir bakışa karşı koyabileceğini iddia edemez.”* (Simon, 2021, 35)

3.6.3. Kekryphalos Taşıyan Başlar

Sakkos /kekryphalos benzeri bir yarım örtü taşıyan **Kat. No:10 (Şek.20)** yalnızca baş olarak ele geçmiştir. Örtünün üst kısmı açıktır ve başın üst kısmı görülebilmektedir. Benzer örnekler içerisinde British Museum'da korunan Knidos'dan gelen bir figürin bulunmaktadır (Burn ve Higgins 2001, 180, Pl. 85, No: 2511). Knidos örneği, Kat. No. 10 ile hem saç, hem de yüz özellikleri açısından benzerlik göstermektedir. Knidos örneği Burn ve Higgins tarafından İÖ 4. yüzyıla tarihlenmiştir. Bir diğer örnek İstanbul'da Sadberk Hanım Müzesi koleksiyonunda yer alan 43 katalog numaralı eserdir²⁷. Buradaki eser de aynı şekilde bir örtüye sahiptir. Bu eser için tarih olarak İÖ 3. yüzyıl önerilmektedir. Burada sakkos olarak bahsedilen örtü başka kaynaklarda kekryphalos olarak da geçmektedir. Birbirlerine çok benzemekle

²⁷ Bkz. Çokay-Kepçe ve Gerçekler, 2011, s. 115. Buluntu yeri belli değildir.

birlikte aralarında çok küçük farklılıklar bulunmakta olup özellikle bağlanan kumaşın kalınlığı ve saçın ne kadar görüldüğü üzerinden iki başlık ayrılmaktadır. Kat. No: 10 çok aşındığı için tam olarak hangisi olduğu hakkında kesin bir şey söylenememektedir. Burr- Thompson Troia'daki üç adet baş için yaptığı açıklamada (Burr-Thompson, 1963, 187, No: 189-190-191) bu başlığı "*saçın arkasını saran ve başın tepesine bağlanan örtü*" olarak tanımlamakta, İÖ 5. yüzyılda popüler olup Erken Hellenistik Dönem'de popülerliğini yitirdiğinden bahsetmektedir (Burr-Thompson, 1963, 187).

Benzer örnekler ve başlığın kullanıldığı dönemler göz önüne alındığında Kat. No. 10'u Geç Klasik Dönem'e tarihlemek mümkündür.

Kat. No: 11 (Şek. 21) numaralı eser de oldukça aşınmış bir yüzeye sahip olan bir kadın başıdır. Gözlerin iri, keskin ve her iki göz kapağının işlenmiş olması, Burr-Thompson tarafından İÖ 3. yüzyıldan başlayarak, İÖ 1. yüzyıla kadar devam eden özellikler olarak tanımlanmaktadır²⁸. Diğer taraftan Burr-Thompson, üçgen alınların zamanla daha alçak ve sığ hale geldiğinden bahseder ve Kat. No: 11 daha derin bir üçgen alına sahip olduğu için bu da tarihlemeye bizi biraz daha erken dönemlere götürebilmektedir. Bu doğrultuda Kat. No. 11 için önerilen tarih İÖ 3. yüzyıldır.

3.6.4. Bitkisel Çelenk Taşıyan Başlar

Kat. No: 12, yuvarlak simit şeklinde, çentikler ile süslü bir başlık taşıyan bir kadın başıdır (**Şek.22**). Benzer örneklerde bahsedilen Burr-Thompson'ın Troia'daki çelenkli baş figürünü buradaki eser ile yüz ve çelengın işlenişı açısından paralellik gösterse de saç işlenişı farklıdır. Burr-Thompson bu tür çelenkli başlar için en iyi örneklerinin İÖ 2. yüzyılın sonlarına tarihlendirildiğinden bahsetmektedir (Burr-Thompson, 1963, 45).

Yakın coğrafyadan gelmiş olan benzer örnekler içerisinde Aydın Arkeoloji Müzesi'nde korunmakta olan bir figürin (Doymaz, 2021, 212, Lev. 13, K13) yer almaktadır. Aydın Müzesi örneği ile Kat. No:12'nin her ikisinde de saçlarının ortadan ikiye ayrıldığı ve bu şekilde şekillendirilmiş olan saçların üstünde bitkisel çelenk yer aldığı görülür. Bununla birlikte Aydın Müzesi örneğinde çelengın daha kalın işlendiğı görülür. Doymaz bu eseri İÖ 150- 100 arasına tarihlemiştir. Aydın ve Troia örnekleri üzerinden Kat. No. 12'yi de İÖ 2. yüzyılın ikinci yarısına tarihleyebiliriz.

²⁸ Göz tipolojisinin benzer örneğı olarak bkz. Burr-Thompson, 1963, No: 40.

3.6.5. Knidos Stili Saç Şekline Sahip Başlar

İlk kez İÖ 4. yüzyılda Knidos Aphrodite'sinde görülen ve ortadan ikiye ayrılarak burulmayla arka ensede toplanan saç tipini araştırmacılar Knidos tipi saç şekli (Knidian coifuure) olarak adlandırmaktadır. İÖ 4. yüzyılın sonlarına doğru hafifçe dalgalanan saçlar genellikle bir saç bandı ile gevşek bir düğüm yapılır (Burr-Thompson- 1963, 36). Praxiteles'in Aphrodite'sinden esinlenerek ortadan ikiye ayrılarak, ensede gevşek bir şekilde topuz yapılan saçlar Tanagra tipli figürinlerde de koroplastların repertuarında olan saç tarzıdır.²⁹ **Kat. No: 13** numaralı eser boyunun üst kısmından itibaren korunmuş olan bir kadın başıdır (**Şek. 23**). Göz kapaklarının her ikisinin de belirtildiği figürin Knidos tipi saça sahip olmakla birlikte saçlar detaysız işlenmiştir. Dolgun bir yüze sahip olan eser, Ptolemaios'lar zamanı saray modası etkisi altında kalan ve İÖ 3. yüzyılda dolgun formlar ve tombul yüzlere yönelik beğeni gelişmesiyle birlikte yapılmış olan eserler arasında sayılabilir³⁰. Yakın coğrafyadan tipolojik olarak bir diğer benzer örnek ise Halikarnassos buluntusu olup bugün British Museum'da korunmakta olan bir eserdir (Burn ve Higgins, 2001, 193, Lev. 92, No: 2567). Kat. No. 13 ile Halikarnassos buluntusu olan baş, başın duruşu, saç ve yüz işlenişi açısından paralellik göstermektedir. Halikarnassos buluntusu olan baş için kesin bir tarih verilmemiştir. Kat. No. 13'ün de benzer örnekler ışığında Hellenistik Dönem'e tarihlendiğini söylemek yanlış olmayacaktır.

Kat. No: 14'te tanıtılan baş da Knidos tipi saça sahiptir (**Şek. 24**). Burr-Thompson'un incelediği Troia örnekleri içerisinde yer alan 219 ve 232 katalog numaralı eserler Kat. No. 14 ile yüz ve saç işlenişi açısından benzemektedir sadece 219'da başında stephane bulunmaktadır ve Burr-Thompson Troia örneklerini İÖ 3. ve 2. yüzyıllara tarihlemektedir (Burr-Thompson 1963, 37). Tipolojik açıdan bir başka benzer örnek ise British Museum'da korunan, Khersonesos'dan geldiği belirtilen figürindir. Khersonesos örneği Kat. No. 14 ile saç ve yüz işlenişi açısından paralellik göstermektedir. Burn ve Higgins bu örneği İÖ 3. yüzyılın ikinci yarısı ile İÖ 2. yüzyılın ilk yarısına tarihlemektedir (Burn ve Higgins 2001, 89).

Yukarıda bahsedilen benzer örnekler göz önüne alındığında Kat. No: 14 için önerilen tarih İÖ Geç 3.- erken 2. yüzyıl olmalıdır.

²⁹ Knidian coifuure saç stili için canlı model üzerinde uygulamalı gösterim için bkz. Higgins, 1986, 122, fig. 143c.

³⁰ Bu yüz tipi ile ilgili detaylı bilgi için bkz. Burr-Thompson, 1963, 32.

3.6.6. Dionysiak Başlar

Dionysos antik dünyanın en çok tapınım gören tanrılarında biridir. Dionysos, her ne kadar şarap tanrısı olarak bilinse de bunun yanında barışın savunucusu olarak da bilinmektedir. İçkinin de sadece sarhoş edici yanını değil, aynı zamanda faydalı yönlerini de temsil etmektedir³¹. Dionysos, annesi ölümlü olmasına rağmen kendisi ölümsüz olmuş bir tanrıdır. Hesiodos tanrıdan şu şekilde bahsetmektedir; “*Coşkun tanrı Dionysos’u doğurdu. Ölümlü annenin ölümsüz oğlu. Ama bugün her ikisi de birer tanrıdır*” (Hesiodos, Theogonia, 945). Dionysos kültü ile ilgili elimizdeki verilerin büyük kısmını Euripides’in *Bakchae* tragedyasından gelmektedir.

Dionysos ile ilişkili ikonografik olarak en çok işlenen konusu Ariadne ile olan birlikteliğinin işlendiği kompozisyonlardır. Hesiodos Ariadne’den şu şekilde bahsetmektedir; “*Altın saçlı Dionysos ise Minos’un sarışın kızı Ariadne’yi çekti kendine. Zeus, Dionysos’un güzel karısını ölümlülerin arasına koymuştu*” (Hesiodos, Theogonia, 950).

Dionysos’un alayında (thiasos) satyrler, mainadlar ve kentauralar bulunmaktadır. Coğrafi açıdan en yakın örnekler olarak bu alayı görebileceğimiz frizler Teos ve Knidos’da yer alan tapınaklarda yer almaktadır (Er, 2012, 444).

Halikarnassos’da Dionysos kültü olduğu yazıtlardan bilinmektedir³². Yazıtlarda Dionysos ile ilgili bahsedilen konular içerisinde İÖ 3. yüzyılda gerçekleşmiş olan Bakkhik yarışmalarda yarışan ve ödül kazanmış olan Prytanis’in, onu her yerde koruyan tanrısına çok büyük bir sığır budu adadığından bahsetmektedir. Dionysos kültü ile ilgili ele geçen bir diğer yazıtta da Halikarnassos’da Dionysos tapımının varlığından ve kurumsallaştırıldığından bahsetmektedir (Hirschfeld ve Marshall, 1893-1916, 78 ve 82).

Halikarnassos’da yer alan ve ilk bölümde bahsettiğimiz Myndos antik Kenti’nde basılan sikkelerin bir kısmında Dionysos ile ilgili betimler mevcuttur. Örneğin İÖ 2. -1. Yüzyıla tarihlendirilen, arkasının aynı olduğu fakat ön yüzünde Kat.

³¹ Hesiodos, İşler ve Günler/ Theogonia, s. 111.

³² Hirschfeld-Marshall 1893–1916, Pişkin- Ayvazoğlu, 2007, Lev. XVI, Res. 31-32.

No:15 ile çok benzer bir stilde başındaki stilize meyve ve sarmaşık çelengi ile sağa bakan genç Dionysos bulunmaktadır (**Şekil 10**)³³.

Dionysos ve alayı ile ilişkili olduğu kesin görülen **Kat. No:15**, başında kalın bir defneyaprağı ve meyve tacı ile süslenmiş ve alnın üzerine yerleştirilen mitra ile sabitlenmiş bir çelenk taşımaktadır (**Şek. 25**). Figürün saçlarındaki sarmaşık meyvelerinden oluşan çelenkten dolayı Dionysos ya da Menead olduğu düşünülmektedir. Sarmaşık meyveler, buradaki gibi üçlü ve dörtlü şekilde başında dizilmiş olan yapraklar Hellenistik Dönem boyunca Dionysos ve alayının geleneksel bir başlık düzenlemesidir. Bu çelenkler özellikle Dionysos, Silenus, Aphrodite-Ariadne ve Eros'un başında tasvir edilmiştir (Shevchenko, 2020, 764-765). Dionysos alayı içerisinde yer alan karakterler içerisinde bu tip bir çelenk taşıyan, idealize edilmiş (hayvan veya satyrik bir yüz betimi olmadan) olan iki figür olabilir. Bu tip bir baş ya Dionysos ya da bir Menead'ı temsil ediyor olmalıdır. Eserin alt kısmı korunamadığı, elimizde yalnızca baş kısmı kaldığı için bu konuda kesin bir yorum yapmak mümkün olmamakla birlikte her ikisi için de benzerleri örnek olarak verilmiştir. Thompson bu çelenklerin ilk olarak Mısır'da günlük hayatta kullanıldığından ve "Helichrysum" isimli bir bitkiden üretildiklerinden bahsetmektedir. Daha sonra Hellenistik Dönem'de Mısır ile ilişkilerin gelişmesinden dolayı bu tip çelenk Yunan dünyasında da yaygınlaşmıştır (Burr-Thompson, 1963, 135). British Museum'da korunan 2355 numaralı figürünün başındaki çelenk ve sarmaşık yaprakları Kat. No. 15'in başındakiler benzemekte olup burada figür Dionysos ya da Eros olarak tanımlanmıştır. Bir diğer Dionysos olduğuna dair benzer örnek de Pochmarski'nin yayınladığı figürüdür (Pochmarski, 1990, 316). Bu Dionysos figürünün başında yer alanlar yaprak ve stilize saç bandı tarzı Kat. No. 15 ile benzemektedir. Bu başın Dionysos'u betimlediğini düşündüren bir diğer örnek Sadberk Hanım Müzesi koleksiyonu içerisinde yer alan bir figürüdür (Kepçe-Gerçeker, 2011, 146, No: 71). Burada Dionysos başı olarak geçmekte olan baş ile Kat. No. 15'in başının üzerinde yer alan süsleme detayları aynıdır. Sadberk Hanım Müzesi'nde korunan ve Kat. No. 15'den biraz daha detaylı ve incelikli işlenen örneğin alnının iki ucunda rozet ve diadem/mitra ve yürek şeklinde yapraklardan oluşan taç taktığı görülmektedir.

33

https://www.asiaminorcoins.com/gallery/displayimage.php?album=219&pid=10049#top_display_media (24.07.2024 erişim tarihi)

Menead başı olma ihtimalini düşündüren örneklerle gelindiğinde; Myrina'dan ele geçmiş olan bir elindeki narı seyreden kız figürini başındaki sarmaşıkla süslü çelenk açısından Kat. No: 15 ile benzer bir örnektir (Rohde, 1968, 52, No: 48). Üzerinde “Hermokrat” isimli koroplastın imzasını taşıyan eser bize Anadolu’da İÖ 2. yüzyılın başından itibaren bu geleneğin olduğunu bildiğimizden tarihlemeye bir kriter sağlamaktadır (Rohde, 1968, 30, No:48).

Benzer örnekler ışığında bu başın tarihlemesi için İÖ 2. yüzyıl önerilmektedir.

Yalnızca baş kısmı korunmuş olan **Kat. No: 16**, başında süslerle bezenmiş bir taç taşıyan kadın figürinidir (**Şek. 26**). Saçının üzerindeki taca ilişkin elimizde kalan tacın üzerindeki çıkıntı şeklinde görülen süstür. Bu tarz süslü taçlar yukarıda da belirtildiği gibi Dionysiak alaylarda Dionysios veya alayındaki varlıklar tarafından kullanılmaktadır. Tipolojik açıdan benzer örneklerden biri Tanagra figürinleri içerisinde yer alan ve saçındaki çıkıntılar açısından paralellik gösteren bir örnektir (Heuzey, 1883, 17, No: 1 ve 3). Bir diğer tipolojik açıdan benzerlik gösteren örnek Tanagra’dan gelmiş olan bir figürindir (Webster, 1950, 24, Fig. 38). Saç işlenişi ve başındaki çelengin süsleri açısından benzemekte olan figürin Webster tarafından İÖ 4. yüzyıla tarihlendirilmiştir³⁴.

Benzer örneklerde bahsedilen tüm figürinlerin ortak özelliği elinde bir yelpaze tutuyor olan Tanagra tipi kadınlardır. Ayrıca bir başka ortak özellikleri de gözlerinin işleniş biçimidir. Gözlerinin bitişini aşağı doğru eğimli verilmiş olması hepsinde bulunur.

Benzer örnekler ışığında bu figürin başı için önerilen tarih İÖ Geç 4. yüzyıldır.

3.6.7. Diğer

Kat. No: 17 numaralı eser boyundan itibaren korunmuş kadın başı figürinidir (**Şek. 27**). Saçlara alnın üzerinde bir fiyonk şekli verilmiş, kısa bukleler yüzü çevreler şekilde aşağı inmiştir. Bu tip saçlara paralel olarak verilebilecek örnek Atina’dan ele geçmiş olan bir figürindir (Nichols 1995, Pl 106; No: 49). Nichols Atina örneğinin İÖ 330’a tarihlendiği bildirmektedir. Bir diğer benzer örnek Knidos’dan gelmektedir ve Kat. No 17 ile özellikle saç ve yüz açısından benzerlik göstermektedir ve yine İÖ 330 civarına tarihlenmektedir (Burn ve Higgins 2001, Lev. 85, No: 2509). Burada

³⁴ Sonraki yıllarda tipolojik açıdan değerlendirilmek üzere aynı eser Bell tarafından da incelenmiştir (Bell 1993, 42, Fig. 3). Burada aynı eser Tip W II 50 olarak sınıflamıştır.

bahsedilen örnek Burn ve Higgins'e göre büyük ölçekli heykelden kopyalanması mümkün olan özellikle Knidos Demeteri heykeli olma ihtimalli bir figürindir (Burn ve Higgins, 2001, 179). Bahsedilen benzer örnekler ışığında Kat. No. 17 için de önerilen tarih İÖ 4. yüzyılın sonudur.

Kat. No: 18 numaralı eser, boyundan ortasından itibaren korunmuş bir kadın başıdır (**Şek. 28**). Çok fazla aşındığı için yüz detaylarını bilemesek de başında süslü bir başlık taktığı belli olmaktadır. Fakat aşınmadan dolayı bunun da tam olarak nasıl görüldüğünü bilememekteyiz. Uzun bir yüze sahip olan eser tipolojik açıdan incelendiğinde tek benzer örnek olarak Töpperwein'in Pergamon'dan gelen (No:7) bir figürin gösterilebilir (Töpperwein, 1976, 13). Genel baş şeklinin işlenişi açısından paralellik gösteren Pergamon örneği Klasik Dönem'e tarihlenmektedir. Kat. No. 18'in yüzeyi çok aşınmış olduğu için bir tarihleme önerisi oluşturmak mümkün olmamıştır.

SONUÇ

Çalışma kapsamında değerlendirilen 18 adet figürinin tamamı Bodrum Sualtı Arkeoloji Müzesi'nin depolarında korunmaktadır. Söz konusu eserler müzeye satın alma, bağış ve istirdat yoluyla gelmiş olan eserlerdir. Her ne kadar çoğunluğu Hellenistik Dönem içerisinde yer alsa da Klasik ve Roma Dönemlerine tarihlenen de mevcuttur. Klasik Dönem ve Klasik-Hellenistik Dönemler arasında tarihlenen 3 adet figürin (**Kat. No:3, Kat. No:6, Kat. No:17**) bulunmaktadır. Tez kapsamında incelenen figürinler arasında Roma İmparatorluk Dönemi olması muhtemel 1 adet heykelcik (**Kat. No:4**) bulunmaktadır. Geriye kalan 14 adet figürin Hellenistik Dönem'e tarihlendirilmiştir.

Çalışma kapsamında değerlendirilen eserlerin tümü (bir adet Dionysos olma ihtimali bulunan eser istisnası dışında) kadın heykelciğidir. Bodrum Sualtı Arkeoloji Müzesi envanterinde yer alan figürinlerin tez kapsamında tipolojik ve stil açısından incelendiğinde Myrina, Boiotia, Morgantina, Tanagra, Kyrenaika, Vergina, Atina, Pergamon, Tarsus, Klaros, Smyrna, İskenderiye, Priene, Euboia, Delos, Labraunda, Rhodos-Lindos, Patara, Troia, Sinuri, Aigai, Knidos, Halikarnassos, Khersonesos, Myrina ve Alinda'dan ele geçmiş figürinler ile benzer özellikler gösterdikleri görülür. Bu bölgeden ele geçmiş malzeme olması tam olarak nerede üretildiğine dair soruları net cevaplamamıza izin vermese de saydığımız merkezler ile ortak bir kültür ve estetik değerlerle üretildiği sonucuna ulaşabilmekteyiz.

Tez çalışması süresince elde edilen bir diğer sonuç burada yer alan tüm figürinlerin çift kalıp ile ve hepsinin astar üzeri boyama yapılarak üretildiklerini bize göstermektedir. Özellikle bu dönemlerde kullanılan bu tekniğin tez kapsamındaki tarihlendirme özelliklerine uyması açısından da önemlidir.

Karia bölgesi içerisinde yer alan Bodrum Sualtı Arkeoloji Müzesindeki figürinleri kil yapısı açısından incelediğimizde şöyle bir sonuca varılabilmektedir: İonia bölgesindeki parlak mikalı katkılı kilin yerini daha az mika ve daha fazla taşçık/kum ve kireç içeren bir hamur yapısı almıştır. Üretilen heykelciklerin alındıkları kil yataklarının bölgenin özelliğini taşıması sebebiyle böyle bir farklılık olasıdır.

Tez kapsamında değerlendirilen eserlerin giysi ve baş aksesuarları incelendiğinde figürinlerin üzerindeki giysilerin türleri istisnasız khiton/ khiton üstü

himationdur. Elbisenin tam olarak görüldüğü eksiksiz ele geçen figürinlerde (**Kat. No:1, Kat. No:2, Kat. No:3, Kat. No:4, Kat. No:5**) bu durum görülebilmektedir. Giysi dışında dikkat çeken bir başka özellik kadınların başlarında yer alan başlık/aksesuarlardır. Başında yuvarlak ve alçak polos, stephane, sakkos/kekryphalos, çelenk, örtülü başlıklar taşıyan kadınlar yaptırdıkları figürinlerde de bunların yer almasını talep etmişlerdir.

Başında polosun yer alıyor olması figürinin kült ile ilgili bağlantısı olma ihtimalini düşündürmektedir. Bazı araştırmacılar kadın veya tanrıça olarak da bu durumu açıklamışlardır. Başındaki aksesuarlardan yola çıkarak figürinin ölümlü veya tanrıça oluşuna dair eski yayınlardaki veriler buradaki verilerle incelenerek öne sürülmüştür. Bu doğrultuda başındaki aksesuardan dolayı tanrı/tanrıça olma ihtimali bulunan figürinler **Kat. No:9 ve Kat. No:15'dir**. Başındaki stephaneden dolayı **Kat. No: 9** benzerleri bazı yayınlarda Aphrodite olarak geçmiştir. Diğer örnek başındaki sarmaşık çelengi ile betimlenen **Kat. No: 15** Dionysos/Menead'dır. Elde edilen tüm veriler bize Hellenistik dönemin moda ve giyinme zevklerini gözler önüne sermektedir.

KAYNAKÇA

Aksan, Y. (2013), Rodos Şövalyeleri ve Bodrum, 3. *Uluslararası Her Yönüyle Bodrum Sempozyumu 30 Ekim- 1 Kasım*, s. 35- 44, Ege Üniversitesi Basımevi, İzmir.

Alış, B. (2019), *Halikarnassos Tarihi ve Sikkeleri*, [Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi], İstanbul Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Tarih Anabilim Dalı, Eskiçağ Tarihi Anabilim Dalı, İstanbul.

Alpözen, O. (1983), *Bodrum Antik Halikarnassos*. Müze eserleri turistik yayınları, 1. Baskı, Ankara.

Alpözen, O. (2002), *Bodrum Kalesi Sualtı Arkeoloji Müzesi*, Celsus Yayıncılık, İstanbul.

Alroth, Brita. (1989), *Greek gods and figurines*, Uppsala.

Arıkan, Z. (2008), Avram Galanti ve Bodrum Tarihi. 1. *Osmanlılardan Günümüze Her Yönüyle Uluslararası Bodrum Sempozyumu (24-26 Ekim 2007)*, (Haz. Ahmet Özgiray-Akif Erdoğan), Bodrum.

Bailey, D. M.(2008), *Catalogue of Terracottas in the British Museum IV Ptolemaic and Roman Terracottas from Egypt*, The British Museum Press, London.

Baldıran, A. (1990), *Stratonikeai Nekropol Buluntuları*. [Yayımlanmamış Doktora Tezi], Selçuk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Bilm Dalı, Konya.

Baran, A. (2002), Hekatomnidler Devri (İonia Rönesansı?), *İDOL*, Sayı: 14, Ankara.

Baykara, R. (2022), *Menteşâ Beyliği'nin Kuruluş Süreci ve Hanedanına Dair Tartışmalar (1257-1391)*, [Yayımlanmamış Yüksek lisans Tezi], Muğla Sıtkı Koçman Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Tarih Anabilim Dalı, Muğla.

Baykara, T. (1981), “Bodrum Adına Dair”, *Belleten*, C. 45/2, S. 178, Nisan, s. 5-8.

Bean, G.E., Cook, J.M., ve W.H.P. (1955), The Halicarnassus Peninsula, *BSA*, Vol.50, ss. 85-171.

Bean, E. G. (1971), *Turkey Beyond the Meander*, London.

Bell, M. (1993), Tanagras and the Idea of Type, *Harvard University Art Museums Bulletin*, No: 1, s. 39-53.

Bell, M. (1981), *Morgantina Studies I: The Terracottas*, Princeton-New Jersey.

Benzi, M. (1999), Mycenaean Figurines from İassos, L. Del Passato –Macchiaroli (Eds), *Gli Scavi Italiani A Iassos in Caria*, Parte Prima, s. 269-282, Napoli.

Besques, Simone. (1972), *Musée National du Louvre Catalogue Raisoné des Figurines et Reliefs en Terre Cuite Grecques, Etrusques et Romaines. III Epoques hellénistique et romaine – Grèce et Asie Mineure*, Editions des Musées Nationaux, Paris.

Blinkenberg, C. (1931), *Lindos I. Fouilles de l'acropole 1902 - 1914 I. Lespetitsobjets*, Berlin.

Bonfante, L. (1994), Etruscan Women, (Eds. E. Fantham, H. P. Foley vd.), *Women in the Classical World Image and Text*, Oxford University Press, New York.

Bonfante, L. (2016), Motherhood in Etruria, (Eds. S. L. Budin ve J. M. Turfa), *Women in Antiquity*, Routledge, London.

Breccia, E. (1930), *Terrecotte figurate greche e greco-egizie del Museo di Alessandria, Monuments de L'Egypte gréco-romain II/1*, Bergamo,

Budin, S.L. (2011), *Images of Woman and Child from the Bronze Age: Reconsidering Fertility, Maternity and Gender in the Ancient World*, New York: Cambridge University Press, Cambridge.

Bulba, M. (2019), Kaunos Demeter Kutsal Alanı: Terakota Buluntular. *Cedrus*, VII, s. 123-167.

Burn, L.- Higgins, R. (2001), *Catalogue of Greek Terracottas in the British Museum*, Cilt III, The Trustees of The British Museum, London.

Burr- Thompson, D. (1963), *Troy: The Terracotta Figurines of the Hellenistic Period*, Supp. Monograph 3, Princeton University Press, Princeton.

Burr- Thompson, D. (1966), The Origin of Tanagras, *American Journal of Archaeology*, Jan. Vol. 70/1, s. 51-63.

Cartault, A. (1891), *Terres Cuites Grecques D'Apres Les Originaux Des Collections Privees de France et des Musees D'Athenes*, Paris: A. Colin.

Chıdıroglou, M. (2016), Terracotta figurines of musicians in the national archaeological museum in Athens, (Eds. A. Bellia ve C. Marconi), *Musicians in ancient coroplastic art: Iconography, ritual contexts, and functions*, s. 85-96, Istituti Editoriali e Poligrafici Internazionali, Roma.

Cook, J. M. (1963), *The Greeks in İonia and the East*, New York.

Çalışırlar, İ. (1999), *Once Upon a Time in Halikarnassos*, Apa Yayıncılık, İstanbul.

Çekilmez, M. (2015), A. Halikarnassos Yarımadası'ndan bir grup figürin. *Tüba-Ar*, 18, s. 109-123.

Çekilmez, M. (2015), B. Hyllarima'dan Bir Grup Figürin, *OLBA XXIII*, s.371-395, Mersin.

Çekilmez, M. (2015), C. Archaic Terracottas From the Louis Robert Excavations at Amyzon. (Ed. A. Muller ve E. Laflı), *Figurines de Terracuite en Mediterranee Grecque et Romaine Terracotta Figurines in Greek and Roman Mediterranean Vol. 2 Iconographie et Contextes*, s. 537 – 540, Pesses Universitaires du Septentrion.

Çekilmez, M. (2017), *Tralleis Güney Nekropolü Terrakotta Figürinleri*, Aydın Büyükşehir Belediyesi Kültür Yayınları, Aydın.

Çekilmez, M. Yamantürk, P.T. (2023), Alinda Territoriumunda Bir Grup Figürin, *Art Sanat*, 19, s.103–131.

Çimen, L. (2004), *Halikarnassos Yarımadası Şehir Surları*, [Yayımlanmamış Yüksek lisans Tezi], Muğla Sıtkı Koçman Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Klasik Arkeoloji Anabilim Dalı, Muğla.

Daşcıoğlu, K. (2008), Osmanlı Arşiv Belgelerine Göre Bodrum Kalesi ve Hapishanesi. 1. Osmanlılardan Günümüze Her Yönüyle Uluslararası Bodrum Sempozyumu (24-26 Ekim 2007), (Haz. Ahmet Özgiray- Akif Erdoğan), Bodrum.

Davies, G. (2002), Clothes as Sign: The Case of the Large and Small Herculaneum Women, (Ed. L. L. Jones), *Women's Dress in the Ancient Greek World*, Duckworth and The Classical Press of Wales, London.

Delhaye-Cahen, Anne. (1968-1970), “Terres cuites romaines de Smyrne. Etudes des têtes féminines des Musées Royaux d'Art et d'Histoire de Bruxelles”, *Bulletin des Musées Royaux d'Art et d'Histoire de Bruxelles*, s. 27-90.

Demir, M. (2008), *Büyük İskender ve Karia*, Muğla Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi, Güz, Sayı 21, s. 97-121, Muğla.

Demir, M., Doğan, A. (2013), Atina Vergi Listelerine Göre M.Ö. V. Yüzyılda Halikarnassos ve Çevresi, 3. Uluslararası Her Yönüyle Bodrum Sempozyumu 30 Ekim 1 Kasım, s. 35- 44, Ege Üniversitesi Basımevi, İzmir.

Demir, M. (2018), Klasik Dönem (MÖ 500-300) Halikarnassos Kentinde Hanedanlık ve Kadın Yöneticiler, (Ed. A. Bayrakdaroglu), *Sosyal ve Beşeri Bilimler Araştırmaları Dergisi*, Cilt 19, Sayı 42.

Demir, M. (2023), Mausollos ve Halikarnassos, Cezmi Çoban (Ed). *Bodrum Kitabı*, s. 24- 38, Defne Yayınevi, Ankara.

Dereboylu, E. (2012), *Aigai Pişmiş Toprak Figürinleri*, [Yayınlanmamış Doktora Tezi], Ege Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, İzmir.

Devambez, P. & Haspels, E. (1959), *Le Sanctuarie de Sinuri pres de Mylasa. Seconde partie. Architecture et céramique, Mémoires de l'Institut français d'archéologie de Stamboul*, 8 (1.st Ed.) Paris.

Diler, A. (2007), *Muğla Kültür Envanteri I: Bodrum Kentsel Sit Halikarnassos*, Muğla Üniversitesi, Karya Araştırma ve Uygulama Merkezi, Muğla.

Diler, A., Adıgüzel, G. (2015), Pedasa Akropolis Giriş Kapısı'nda Kült Çanağı, *Prof. Dr. Ömer Özyiğit'e Armağan*, Ege Yayınları, İstanbul.

Diler, A., ve Kasar, Ö. (2016), Pedasa Buluntusu Pişmiş Toprak Figürinler, Dündar, E., Aktaş, Ş., Koçak, M., Erkoç, S., (Editörler), *Havva İşkan'a Armağan Lykiarkhissa* içinde, s. 261 – 280, Ege Yayınları, İstanbul.

Diler, A. ve Topaloğlu, S. (2021), Leleg Kenti Pedasa'da Arazi Kullanımı Üzerine Bazı Notlar, *Mehmet Karaosmanoğlu'na Armağan*, Bilgin Kültür Sanat Yayınları, Ankara.

Diodorus Sciulus *VIII (Books XVI. 66-95 - XVII)*, Çev. C Bradford Welles (Cambridge, MCMLXIII), s. 183, XVII 23. 4.

Durna, G.E. (2002), *Antik Çağda Güney-batı Anadolu (Karia) bölgesinde Aphrodite kültü*. [Yayınlanmamış Doktora Tezi], Ankara Üniversitesi Eskiçağ tarihi Anabilim Dalı, Ankara.

Durnagözü, N. (2020), *Stratonikeia Koroplastiği*. [Yayımlanmamış Doktora Tezi], Pamukkale Üniversitesi Arkeoloji Enstitüsü Arkeoloji Ana Bilim Dalı, Arkeoloji Doktora Programı, Denizli.

Ebeling, J. (2016), Women's Daily Life in Bronze Age Canaan, (Eds. S. L. Budin and J. M. Turfa), *Women in Antiquity*, Routledge, London ve New York.

Er, Y. (2012), *Klasik Arkeoloji Sözlüğü*, Phoenix Yayınları, 3. Basım, Ankara.

Evliya Çelebi (2011), *Günümüz Türkçesiyle Evliya Çelebi Seyahatnamesi*, 9. Kitap, 1. Cilt, YKY.

Froehner, W. (1881), *Terres Cuites d'Asie Mineure*, Paris: Quai Voltaire.

Grandjovan, C. (1961), *The Athenian Agora VI: Terracottas and Plastic Lamps of the Roman Period*, American School of Classical Studies at Athens, Princeton.

Güçlü, M. (2008), Seyahatnamelere Göre XIX. Yüzyılın İlk Yarısında Bodrum ve Çevresi, 1. *Osmanlılardan Günümüze Her Yönüyle Uluslararası Bodrum Sempozyumu (24-26 Ekim 2007)*, (Haz. Ahmet Özgiray- Akif Erdoğan), Bodrum.

Gürbüzer, E.D. (2012), *Klaros Kazılarında Bulunmuş Olan Pişmiş Toprak Figürinler ve Kültür Açısından Değerlendirilmeleri*, [Yayımlanmamış Doktora Tezi], Ege Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Klasik Arkeoloji Anabilim Dalı, İzmir.

Gürbüzer, E.D. (2020), Terracotta Figurines from the temple of Aphrodite at Aphrodisias, *Olba*, XXVIII, s. 69-98.

Hadzisteliou-Price, T. (1969), "The Crouching Child and 'Temple Boys'" *BSA* 64, s. 95-111.

Hasselin-Rous, I., Şakar, G. (2021), Les figurines d'Aphrodite orientale de Smyrne: anciennes et nouvelles découvertes, *Anatolia Antiqua*, Sayı: XXIX, ss. 77-92.

Head, B. V. (1897), *A Catalogue of the Greeks Coins of Caria, Cos, Rhodes*, London.

Henry, O. (2010), Karia, Karialılar ve Labraunda: The Necropolis In A. Edgü, M. Ural, & F. Kuzucu (Eds.), *Mylasa / Labraunda Milas / Çomakdağ: Güney Ege Bölgesinde Arkeoloji, Tarihi ve Kırsal Mimari*, s. 93-96.

Herodotos, (1991), *Herodot Tarihi*, Çev. M. Ökmen- A. Erhat, İstanbul. ,

Hesiodos, (2012), *İşler ve Günler/Tanrılarının Doğuşu*, Çev. Furkan Akderin, Say Yayınları, İstanbul.

Heuzey, L. (1883), *Les Figurines antiques de terre cuite du Musee du Louvre*, Paris.

Higgins R. A. (1954), *Catalogue of the Terrakottas in the Department of Greek and Roman Antiquities, Grek 730 - 330 B.C. British Museum I*, Order of the Trustees Press: London.

Higgins, R. A. (1967), *Greek Terracottas*, Methuen's Handbooks of Archaeology, London.

Higgins, R. A. (1969), *Greek Terracotta Figurines*, London.

Higgins, R. A. (1986), *Tanagra and Figurines*, Princeton University Press, New Jersey.

Hirschfeld, G.- Marshall, F.H. (1893-1916), *The Collection of Ancient Greek Inscriptions in the British Museum 4: Knidos, Halicarnassos and Branchidae*, London.
Hornblower, S. (1982), *Mausolus*, Oxford.

Isager, S. (1998), The pride of Halikarnassos (Editio Princeps of an Inscription from Salmakis). *ZPE*, c. 123, s. 1-23.

Işık, F. (1980), *Die Koroplastik von Theangela in Karien und ihre Beziehungen zu Ostionien zwischen 560 und 270 v. Chr.*, *Istanbuler Mitteilungen Beiheft 21*, Deutsches Archäologisches Institut, Tübingen/Wasmuth.

Işın, G. (2007), *Patara Terrakottaları Hellenistik ve Erken Roma Dönemleri*, Vol. I, Ege Yayınları, İstanbul.

Işın, G. (2010), Patara Tepecik Akropolü “Bey Evi” Kazıları (2003-2007): Geç Arkaik-Erken Klasik Dönem Terracottaları, *OLBA XVIII*, Mersin.

İren, K. (2006), İlkçağ Boyunca Muğla İli, Ali Abbas Çınar (Haz.), *Muğlaname*, Muğla/İzmir.

Jeammet, V. (2003), *Tanagra: mythe et archéologie; Musée du Louvre Paris 15 septembre 2003 – 5 janvier 2004; Musée des beaux arts de Montréal, 5 février – 9 mai 2004*. Paris-Montréal.

Jeammet, V. (2010). The Origin of the Tanagras: Fourth century B.C. Athens, The Origin and Diffusion of Tanagra figurines. *Tanagras: Figurines for Life and Eternity. The Musée du Louvre’s Collection of Greek Figurines*. Fundación Bancaja.

Jeppesen, K. (1992), Ergebnisse der dänischen Forschungen zum Maussoleion von Halikarnass seit 1966. *Jahrbuch des Deutschen Archäologischen Instituts* 107, s. 59 - 102.

Kapuci, U. (2021), *Aydın Arkeoloji Müzesi Örnekleriyle Karia Bölgesi Heykeltıraşlığı*, [Yayınlanmamış Doktora Tezi], Aydın Adnan Menderes Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Arkeoloji Anabilim Dalı, Aydın.

Karlsson, L. (2015), Terracotta Figurines from Labraunda (Caria) A Brief Note, *Figurines de terre cuite en Méditerranée grecque et romaine Iconographie et*

Contextes, Vol. 2 (Ed. A. Muller- E. Laflı), s. 519- 523, Pesses Universitaires du Septentrion.

Kasar-Alpdoğan, Ö. (2010), *Pedasa buluntusu pişmiş toprak figürinler*. [Yayımlanmamış yüksek lisans tezi], Muğla Sıtkı Koçman Üniversitesi Arkeoloji Enstitüsü, Muğla.

Kekule, R. (1884), *Die Antiken Terrakotten, Terrakotten von Sicilien*. Berlin und Stuttgart: Verlag von W. Spemann.

Kepçe, S. Ç.ve Gerçekler, S. Ö. (2011), *Kilden Suretler*. Mas Matbaacılık, İstanbul.

Kızıl, A. (2020), Mylasa’da (Milas) Elit Aile Mezarları. Henry, O. C., Henry, A. B., (Editörler), *Kariyalılar Denizcilerden Kent Kuruculara*, s. 274– 283, Yapı Kredi Yayınları, İstanbul.

Kleiner, G. (1984), *Tanagrafiguren*, Berlin.

Kleiner, G. (1984), *Tanagrafiguren, Untersuchungen Zur Hellenistischen Kunst und Geschichte*, Berlin.

Koca, F., Akça, B. (2017). Antik Karya’nın başkenti Halikarnassos’da Kent Planlama Anlayışı, *Sosyal ve Beşeri Bilimler Araştırma Dergisi*, Cilt 18, Sayı 40.

Konuk, K. (2015). Hekatomnoslar Hanedanı, *Antik Anadolu’nun Tanıkları: Muharrem Kayhan Koleksiyonu*, Arkas Sanat Merkezi, ss. 32-39, İzmir.

Kültür Turizm Bakanlığı Kitapçığı, Bodrum Sualtı Arkeoloji Müzesi.

Lagerlöf, K. (2014), *The Females of Labraunda Presence or absence?* [Master Thesis], Department of Archaeology and Ancient History, Uppsala University.

Laumonier, A. (1956), *Exploration Archéologique de Délos XXIII, Les Figurines de Terre Cuite*, De Boccard, Paris.

Leyenaar-Plaisier, P. (1979), *Les terres cuites grecques et romaines: catalogue de la collection du Musée national des antiquités à Leiden*. Leiden.

Mollard- Besques, S. (1963) A., *Les Terres Cuites Grecques*, Presses Universitaires de France, Fransa.

Mollard Besques, S. (1963) B., *Musée National du Louvre Catalogue Raisoné des Figurines et Reliefs en Terre Cuite Grecques, Etrusques et Romaines. II Myrina*, Editions des Musées Nationaux, Paris.

Newick, J. (1953), *Modelling for Terracottas*, Dryad Press, First Edition, Londra.

Newton, C.T. (1862), *Halicarnassus, Cnidus and Branchidae, Vol II, Part I*, London.

Newton, C.T. (1865), *Travels and Discoveries in the Levant*, 2. Cilt, Vol. 1, London.

Nichols, R. V. (1995), The Stele-Goddess Workshop: Terracottas from Well U 13:1 in the Athenian Agora, *Hesperia*, 64, Vol. 4, s. 405-492.

Nikolaïdou, M. (2012), Looking for Minoan and Mycenaean Women: Paths of Feminist Scholarship Towards the Aegean Bronze Age, (Eds. S. L. James and S. Dillon), *A Companion to Women in the Ancient World*, Wiley-Blackwell.

Ögün, B. (1974), Kaunos Kazıları 1972. *Türk Arkeoloji Dergisi*, 21(1), s.133-136.

Ögün, B.- Işık, C. (2001), *Kaunos Kbid, 35 Yılın Araştırma Sonuçları (1966-2001)*, Antalya.

Özen-Klein, B. (2017), Weihgaben an Aphrodite, A. Diler, S. Özen vd. (Eds), *Basileus 50. Yılında Kaunos/kbid*, s.155- 170, Kültür ve Sanat Araştırmaları Merkezi Yayını, Ankara.

Özen-Klein, B. (2018), Zwei Mädchen aus Kaunos, T. Korkut- B. Özen-Klein (Eds), *Festschrift für Heide Froning*, s. 389-405, İstanbul.

Özer ve Şimşek-Özer, Ö. (2017), Asarlık Paton Tomb O: Some Observations on Funerary Practices of Lelegian Peninsula in 12th century BC and the Arrival of Newcomers, *Colloquium Anatolicum*, 16, s. 139-162.

Özer, B. ve Türkoğlu, S. (2009). Karakol Binası, içinde Diler, A. *et al.* Pedasa 2008-2009, *Kazı Sonuçları Toplantısı*, 30/3, s. 270-272.

Pausanias (1992), *Description Of Greece*, 9ev. W. H. S. Jones. Cambridge: Harvard University Press.

Pedersen, P. (1988), Town Planning in Halicarnassus and Rhodes, S. Dietz- I. Papachristodoulou (Eds), *Archaeology in the Dodecanese*, s. 98-103, Copenhagen.

Pedersen, P. (2013), The 4th Century BC 'Ionian Renaissance' and Karian Identity, Olivier Henry (Ed), *4th Century Karia Defining a Karian Identity Under the Hekatomnids*, İstanbul.

Pochmarski, E. (1990), *Dionysische Gruppen: Eine typologische Untersuchung zur Geschichte des Stützmotivs*, Sonderschriften band 19, Wien.

Polat, R.T. (2013), *Stratonikeia Akdağ Nekropolü: Somut ve Soyut Kültür Üzerine Bir Araştırma*, [Yayınlanmamış Doktora Tezi] Ankara Üniversitesi, Ankara.

Pottier, E. & Reinach, S. (1883), Fouilles Dans le Necropole de Myrina, Les figurines en Terre Cuite. *BCH* 7, 1, s. 81 – 95.

Reinach, S. (1854), *Antiquites du Bosphore Cimmerien*, Bibliotheque des Monuments Figures Grecs et Romains, Paris.

Richter, G.M.A. (1954), *Metropolitan Museum of Art Catalogue of Greek sculpture*, Harvard University Press, Cambridge.

Robinson, D.M. (1931), *Excavations at Olynthus IV, The Terra-cottas of Olynthus Found in 1928*, Johns Hopkins, Baltimore/London.

Romano, İ. B.(2006), *Classical sculpture: Catalogue of the Cypriot, Greek, and Roman stone sculpture in the University of Pennsylvania Museum of Archaeology and Anthropology*. University of Pennsylvania Museum of Archaeology and Anthropology, Philadelphia.

Rumscheid, F. (2006), *Die Figürlichen Terrakotten von Priene: Fundkontexte, Ikonographie und Funktion im Wohnhäusern und Heiligtümern im Licht antiker Parallelbefunde*, *Archäologische Forschungen* 22, Deutsches Archäologisches Institut, Wiesbaden.

Shevcenko, T. (2020), *Bust Thymiatéria and Cult of Dionysus in Olba, Parion Studies III, Propontis ve Çevre Kùltürleri*, Ege Yayınları, İstanbul.

Simon, E. (2021), *The Gods of the Greeks*, Jakob Zeyl (translated), Alan Shapiro (Ed), The University of Wisconsin Press, London.

Söğüt, B. (2019), *Stratonikeia Çalışmaları Stratonikeia (Eskihisar) ve Kutsal Alanları*, Ege Yayınları, İstanbul.

Sönmez, D. (2008), *Antik Dönemde Anadolu'da Müzik ve Müzik Aletleri*, [Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi], Selçuk Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Tarih Anabilim Dalı, Eskiçağ Tarihi Bilim Dalı, Konya.

Strabon, *Geographika, XII-XIV*, (1993), Çev. Adnan Pekman. İstanbul: Arkeoloji ve Sanat Yay.

Şahin, M. (2021), *Knidos Yuvarlak Tapınak Terası Pişmiş Toprak Adak Protomları*, *OLBA XXIX*, s. 189-225.

Şahin, M. Şahin, D. (2013), “Seramik buluntuları ışığında Hekatomnid öncesi Myndos”, Olivier Henry/ Koray Konuk (Eds), *Karia Arkhaia*. 14-16 Novembre, s. 579- 590.

Şakar, G. (2009), *Smyrna Antik Kentinde Bulunan Pişmiş Toprak Figürinler*, [Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi], Dokuz Eylül Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Arkeoloji Anabilim Dalı, İzmir.

Şakar, G. (2015), *Smyrna Terrakottaları*, [Yayımlanmamış Doktora Tezi], Dokuz Eylül Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Arkeoloji Anabilim Dalı, İzmir.

Tarn, W.W. (1948), *Alexander the Great*, Cambridge.

Texier, C. (1849), *Description de l'Asie Mineure* (Band 2), Paris.

Texier, C. (2002), *Küçük Asya Coğrafyası, Tarihi ve Arkeolojisi*, (Çev. Ali Suat), 3. Cilt, Enformasyon ve Dökümantasyon Hizmetleri Vakfı, Ankara.

Tırpan, A. A. (1987), Myndos ve Theangela, *V. Araştırma Sonuçları Toplantısı*, s. 167-190, Ankara.

Topaloğlu, S. (2023), *Pedasa’da bir açık hava kült yeri: Altar tepesi ve buluntuları üzerine bir değerlendirme*, [Yayımlanmamış Yüksek lisans Tezi], Muğla Sıtkı Koçman Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Arkeoloji Anabilim Dalı, Muğla.

Tozkopran, A. M. (1998), *Stratonikeia Akdağ Nekropolünde 7 Mezar Buluntuları*. [Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi], Selçuk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Arkeoloji Ana Bilim Dalı Klasik Arkeoloji Bilm Dalı, Konya.

Töpperwein, E. (1976), *Terrakotten von Pergamon*, Pergamenische Forschungen 3 Deutsches Archäologisches Institut, Berlin.

Uhlenbrock, J. P. (1990), *The Coroplast's Art: Greek Terracottas of the Hellenistic World. An Exhibition and Publication in Honor of D. Burr Thompson of her 90th Birthday.*

Umar, B. (1999), *Karia Bir Tarihsel Coğrafya Araştırması ve Gezi Rehberi*, İnkılap Yayınevi, İstanbul.

Vitruvius, (1914), *De Architectura*, Harward University Press.

Webster, T.B.L. (1950), *Greek Terracottas*, The King Penguin Books, London.

Winter, F. (1903), A. *Die Antiken Terrakotten III 1. Die Typen der figürlichen Terrakotten II*, Berlin and Stuttgart.

Winter, F. (1903), B. *Die Antiken Terrakotten III 2. Die Typen der figürlichen Terrakotten II*, Berlin and Stuttgart.

İnternet Sitesi Kaynakları

https://www.asiaminorcoins.com/gallery/displayimage.php?album=219&pid=10049#top_display_media (02.07.2024)

https://www.britishmuseum.org/collection/object/C_1988-0206-4 (02.07.2024)

<https://www.kulturportali.gov.tr/turkiye/mugla/gezilecekyer/bodrum-kalesi> (02.07.2024)

<https://kvmgm.ktb.gov.tr/TR-190024/bodrum-sualti-arkeoloji-muzesi39nin-ziyarete-kapatilmasi.html> (02.07.2024)

EKLER

EK-1 Katalog

1. Giyimli Kadın Figürini (Şekil 11)

Müze envanter No: 4274 – Müze envanter bilgileri: İstirdat/Marmaris’de F. Ş...’dan.

H: 19.9 cm Gen: 6 cm Kal:5.1 cm Cidar: 0.4 cm

Az katkılı, ince yapılı açık kırmızı kil (Munsell 2.5 YR 6/6 Light Red). Çift kalıp tekniğinde içi boş olarak üretilmiştir. Eserin yüzeyinde beyaz astar izleri görülmektedir.

Tanagra tipinde giyimli kadın figürünü. Tüm olarak ele geçmiştir. Uzun bir khiton ile vücudu ve başı tamamen saran bir himation giymiştir. Saçlar tamamen himation ile örtülmüştür. Kare bir yüze sahiptir. Alt ve üst göz kapakları belirtilmiştir. Burun düz, dudaklar dolgundur. Giysinin altında sağ kol dirsekten bükülerek sağ elin bele konduğu anlaşılmaktadır. Sol kol serbest bir şekilde bırakılmıştır. Sağ bacak örtünün altında hafifçe dizden kıvrılmış ve sağ ayak vücudun gerisine doğru alınmıştır. Alt kısımda himationun altından khitonun etek uçları gözükmemektedir.

Benzer Örnekler:

Burr 1934, 63, Pl. XXXI, No: 77 (Myrina – Duruş, başın örtülme şekli açısından paralellik – İÖ 2. yüzyıl)

Besques 1972, 21, Pl. 21, No: **D 94** (Boiotia-Duruş ve giysi açısından paralellik, baş oldukça farklı - İÖ 320-300)

Bell 1981, 177, Pl. 80, No: **375a** (Morgantina - Hem duruş, hem örtünün kullanımı hem de giysi işleniş açısından paralellik gösteriyor. – İÖ 3. yüzyılın ikinci çeyreği – İÖ 275-250)

Kleiner 1984, **Lev. 11a** (kıyafet ve duruş açısından benzemektedir)

Burn ve Higgins 2001, 48, Lev. 10, No: **2052-2053** (Tanagra- Duruş ve kumaş işleniş açısından paralellik – İÖ 3. yüzyılın ortası veya sonrası); 49, Lev. 11, No: **2059** (Tanagra? – Giysinin baş kısmının örtülme stili açısından paralellik – İÖ 300 civarı?); 216, Pl. 105, No: **2668** (Kyrenaika - Hem duruş hem de giysinin işleniş açısından benziyor – İÖ 3. yüzyılın ortası)

Jeammet 2003, 126, Fig. 31b, (Vergina/Makedonya- Duruş ve giysi açısından paralellik, İÖ 350-300); 36, Fig. 3 (Atina – Akropolis – Yalnızca yüz hatları açısından paralellik – İÖ 340-330)

Çokay-Kepçe ve Gerçeker, 2011, 119, Kat. No:47 (Kıyafetin duruşu ve kumaşın sarılış biçimi ve himationun başa örtülüşü açısından paralelli gösterir. Ancak Kat. No. 1'in tam tersidir, sağ bacak değil sol bacak kıyafetin içinde kıvrılmıştır- İÖ 3-2. yüzyıllar)

İÖ 3. yüzyıl

2. Giyimli Kadın Figürini (Şekil 12)

Müze envanter No: 4250 – Müze envanter bilgileri: Burdur'un Yeşilova ilçesi, Karaatlı köyünden İ. B....'dan satın alındı.

H: 14.7 cm Gen: 5.2 cm Kal: 3.8 cm Cidar Kal: 0.7- 1.6 cm

Kum katkılı kırmızımsı sarı kil (Munsell 7.5 YR Reddish Yellow). Çift kalıp tekniğinde içi boş olarak üretilmiştir. Herhangi bir yüzey uygulaması görülmemektedir. Yüzeyindeki dökülmeler ve renk koyulaşması kullanım sırasında veya sonrasında ateşe maruz kaldığını göstermektedir.

Tanagra tipinde giyimli kadın figürünü. Tüm olarak ele geçmiştir, yüzeyi yoğun bir şekilde aşınmıştır. S profilli bir duruşa sahiptir, uzun bir khiton ile vücudu ve başı saran bir himation giymiştir. Alnın üzerinde bir kütle halinde belirtilen kısımda saçların görünüp görünmediği aşınma nedeniyle anlaşılamamaktadır. Uzun ve oval bir yüze sahiptir. Yine aşınma nedeni ile yüz detayları görülememektedir. Sağ kol yaka kısmında himationu tutmaktadır, sol kol örtünün altında vücudun yanına serbest bırakılmıştır. Sol bacak dizden kıvrılmış, sol ayak hafifçe geri çekilmiştir. Alt kısımda himationun altından khitonun etek uçları gözükmemektedir.

Benzer Örnekler:

Mollard-Besques 1963, 106, Pl. 126, No: **Bo 66 – Bo 93** (Myrina – Duruş ve giysi şekli açısından paralellik, işleniş farklı. İÖ 2. – 1. yüzyıllar)

Besques 1972, 16, Pl. 14, No: **D 63** (Boiotia-Duruş, giysi ve kumaşın işleniş açısından paralellik, İÖ 320-300); 23, Pl. 25, No: **D 113**, (Boiotia-Duruş ve giysi açısından paralellik, baş ve giysinin kıvrım sistemi farklı – İÖ 300 civarı)

Töpperwein 1974, 25, Taf. 10, No: 65, (Pergamon, Duruş ve giysi açısından paralellik, İÖ 2. yüzyıl)

Bell 1981, 178, Pl. 82, No: 383-385 (Hem duruş, hem örtünün kullanımı hem de giysi işleniş açısından paralellik gösteriyor. – İÖ 3. yüzyılın ortası – ikinci yarısı)

Burn ve Higgins 2001, 50,52, Lev. 12-13, No: 2063, 2069 (Tanagra- Duruş açısından paralellik – 2063=İÖ 200 civarı –2069= İÖ 3. yüzyılın ikinci yarısı); 217, 222, Lev. 106, 113, No: 2672, 2700 (Duruş, başın örtülme biçimi, kumaş işleniş açısından paralellik – İÖ 3. yüzyılın ikinci yarısı – sonu)

İÖ 3. – 2. yüzyıllar?

3. Kourotrophos (Şekil 13)

Müze envanter No: 2393 - Müze envanter bilgileri: “Marmaris ilçesi Çetibeyli Jandarma Karakolu tarafından yakalanan Ş. B...’ye ait 48 AE 330 plakalı takside zuhur edilen eserlerden.”

H: 12.8 cm

Gen: 5 cm

Kal: 4 cm

Bol mikalı, kum katkılı kırmızımsı sarı kil (Munsell 5 YR 7/6 Reddish Yellow). Çift kalıp tekniği ile içi boş olarak üretilmiştir. Arka kalıp düzdür. Aşınmış bir kalıptan çıkmış olduğu anlaşılmaktadır, detaylar net değildir. Kalıp izi yanlarda net bir şekilde izlenebilmektedir. Etek detayları için ince alet kullanılmıştır. Eserin alt kısmında, muhtemelen pişirme sırasında su buharının tahliyesi için ince aletle çentik şeklinde bir kesik açılmıştır. Arka kısımda görülen iki bitişik delik, su buharı tahliyesi için bilinçli olarak açılmış olabileceği gibi üretim hatası da olabilir. Yüzeyde çok az beyaz astar izi görülmektedir ayrıca yer yer toprak altında kalmaktan kaynaklanan renk değişimleri oluşmuştur.

Oturan giyimli çocuk taşıyan bir kadın figürünü. Tüm olarak ele geçmiştir. Sol kol üzerine oturttuğu çocuğu sağ eliyle tutmaktadır. Çocuğun yüzü karşıya dönüktür. Himation başı kapatacak şekilde aşağı doğru bebeği de sararak inmiştir. Figürünün giysisi ayaklara kadar uzanmaktadır, himationun içerisinde bir khiton olmalıdır ancak konturları görülememektedir. Saçları kütsel bir şekilde yapılmıştır yüz kare şeklindedir ancak hem detaysız kalıp hem de aşınma nedeniyle saç yüz, giysi detayları

görülememektedir. Kol ve el ayrımını belirtmek için ince aletle bilek oyuğu açılmıştır. Oturduğu yer aralıksızdır ve bütün bir blok üstünde (kaya?) oturduğu anlaşılmaktadır.

Benzer Örnekler:

Goldman 1950, 352, Pl. 238, No: **345** (Tarsus, – Tarsus'taki eserin yalnızca üst kısmı korunmuştur, çocuğun pozisyonu ve örtünün hem kadın figürünün başını hem de çocuğu sarması açısından benzerlik göstermektedir. Ancak Tarsus'taki eserin yüz ve kumaş işlenişi Kat. No. 3'ten farklıdır. – “Middle Hellenistic Unit” İÖ 3. ve erken 2. yüzyıl)

Mollard-Besques 1963B, 7, Pl. 5c, No: **MYR 195** (Myrina – Çocuğun pozisyonu ve örtünün hem kadın figürünün başını hem de çocuğu sarması açısından benzerlik göstermektedir. Mollard-Besques ilk olarak bu eserin İÖ 5. yüzyıla tarihlendiğini söylemiş ama daha sonra altta bu tarihin çok erken olduğunu, bu örneğim muhtemelen Kyme'dekiler gibi İÖ 4 yüzyıla tarihlendiğini belirtmiş.)

Besques 1972, 274, Pl. 342, No: **D 2182** (Tarsus – Tarsus'taki eserin yalnızca üst kısmı korunmuştur, çocuğun pozisyonu ve örtünün hem kadın figürünün başını hem de çocuğu sarması açısından benzerlik göstermektedir. Tarsus'daki eser Kat. No. 3'e göre daha detaylı bir kalıptan çıkmıştır, yüzey aşınması daha azdır. İÖ 3. yüzyılın sonu)

Fischer 1994, Taf. 10, No: **67-68** (Buluntu yeri belli değil- Çocuğun pozisyonu, giysinin şekli açısından paralellik, yüz şekli ve giysi işlenişi de benziyor ancak bu örnekler Kat. No. 3'ten farklı olarak oturmuyor, ayakta duruyor. Fischer detaylar korunmadığı için tarihleme yapmanın zor olduğunu söylüyor ancak bunların Klasik bir tipin Geç Hellenistik uyarlamaları olabileceğini söylüyor.)

Doğan-Gürbüzer 2012, 34-36, 233-234, Pl.7, No: 20-22 (Klaros – Çocuğun duruşu ve başın örtülü olması açısından paralel ancak kolların duruşu, giysinin işlenişi ve yüz özellikleri farklı – İÖ 4. yüzyıl)

Geç Klasik – Hellenistik Dönem? (İÖ 4. – 3. yüzyıllar)

4. Kithara Çalan Giyimli Kadın Figürini (Şekil 14)

Müze envanter No: 4275 - Müze envanter bilgileri: İstirdat Marmaris'te F. Ş... 'dan.

H: 10.7 cm

Gen: 5.5 cm

Kal: 5.2 cm

Cidar kal: 0.5 cm

Mikalı, kum katkılı pembe kil (Munsell: 5 YR 7/4 Pink). Çift kalıp tekniğinde ve içi boş olarak üretilmiştir. Arka kalıp düzdür. Yüzeyde beyaz astar izleri görülmektedir.

Oturan giyimli elinde kithara tutan bir kadın figürünü. Tüm olarak ele geçmiştir. Khiton üstüne himation giymiştir. Alnın üzerinde saçlar katı bukleler şeklinde yuvarlak tutamlar şeklinde verilmiştir. Başın arkasındaki çıkıntıdan örtünün altında saçların topuz yapıldığı anlaşılmaktadır. Alın dardır, yüz detayları aşınmıştır. Göz kapakları çok belirgin işlenmiştir ve ağız hafifçe açıktır. Baş da örten himation omuzlardan aşağı iner ve kalça hizasında bacaklara doğru yönelir. Ayaklarının altında alçak bir tabure bulunmaktadır. Sağ bacak hafifçe önde, sol bacak geridedir. Bacaklarının bu konumu dolayısıyla himation bacaklar arasında verev pililer yapmaktadır. Dikey kıvrımları karın kısmında gözükmektedir. Kithara, sol kolun üzerine oturtulmuş, sağ elle çalınmaktadır. Sağ kol vücudu çapraz keserek sağ el kitharanın üstüne yerleştirilmiştir.

Benzer Örnekler:

Mollard-Besques 1963B, 88, Pl. 107, No: **LY 1532** (Myrina – Duruş ve kitharayı tutuşu, diğer elin kithara üzerinde konumlanması açısından benziyor, genel işleniş farklı. – İÖ 1. yüzyıl); 167, Pl. 202c, No: **Myrina 1294** (Myrina – Yalnızca yüz özellikleri benziyor – “Geç stil” İS 1. yüzyıl).

Grandjouan 1961, 46, Pl. 4, “Private collection” (Atina? Kitharayı tutuş şekli açısından paralellik var, diğer tüm özellikler farklı, Kat. No. 4’e göre göre oldukça geç bir döneme tarihleniyor. – İS 3. – 4. yüzyıllar)

Leyenaar-Plaisier 1979, 132, Pl. 47, No: 275 (Smyrna – Yalnızca saç biçimi benziyor – İS 1. yüzyıl)

Fischer 1994, 132, Taf. 9, No: **58** (İskenderiye – Yalnızca kithara ve gövdenin üst kısmı korunmuş, elin duruşu açısından paralellik gösteriyor ancak giysi işleniş bizim örneğimize göre daha erken– İÖ 3. – 2. yüzyıllar)

Burn ve Higgins 2001, 236, Pl. 122, No: : **2750** (Kyrenaika – Oturma ve kitharayı tutma pozisyonu çok benziyor. İÖ 4. yüzyıl)

Ruğscheid 2006, Taf. 142, No: 333 (Priene – Kithara ve genel giysi Ėekli açısından paralellik gösteriyor ancak yüz ve giysi iğleniği tamamen farklı – Hellenistik Dönem)

Chidiroglou, 2016, 93, Fig. 2c, (Euboia, Oturur vaziyette kithara alıyor oluğu benzemektedir– İÖ 4. – 3. yüzyıllar)

Roma İmparatorluk Dönemi?

5. Kadın protomu (Ėekil 15)

Müze envanter No: 1784 - Müze envanter bilgileri: Satın alma.

H: 12.6 cm Gen: 7.2 cm Kal: 5.2 cm

Mikalı, kırmızımsı sarı kil (7.5 YR 7/6 Reddish Yellow). Çift kalıp tekniğinde ve içi boğ olarak retilmiğtir. Arka kalıp düzdür. Arka kısmında buhar deliği bulunmaktadır. zerinde yer yer beyaz astar izleri görülmektedir.

Giyimli bir kadın figürünün bel hizasına kadar betimlendiği bir protom. Sağ n kısımdaki kırık hariç tmdr. Bağın üzerinde iki kademeli, ortasında yuvarlak bir süs olan ve kenarlara doğru açılan fiyonk Ėeklinde bağlık bulunmaktadır. nde bağlığın altında ortadan ikiye ayrılan sa bukleleri yüzü çevrelemektedir. Arkada bağlığın altından bağlayan bir örtü, boynun arkasından omuzlara doğru ağağı inmektedir. Yüz uzun, alın üçgendir. Çene ağağı doğru uzatılmığ olup keskin hatlara sahiptir. Gz detayları net görülememektedir. Ağız ve burun arasındaki mesafe yakındır. Kulaklarda yuvarlak küpeler bulunmaktadır. Giymiğ olduğu derin V yakalı khiton, göğüs altından bir kemer ile sıkılmıştır. Bu kemerin üzerinde, iki göğüs arasında yuvarlak ss bulunmaktadır. Göğüsler dolgundur.

Benzer rnekler:

Laumonier 1956, 145, Pl. 42, No: 383 (Delos – Giysi modeli açısından paralellik – Delos rneği bir doğulu Aphrodite figrinine aittir – İÖ 2. – 1. yüzyıllar)

Mollard-Besques 1963B,14, Pl. 11, No: Myrina 893, MYR 14-15-16 (Myrina – Sadece giysi Ėekli benziyor, yüzler bizim örneğimize göre çok daha geç – İÖ 1. yüzyıl)

Leyenaar-Plaisier 1979, 167, Pl. 63, No: 380-383 (Smyrna? – Yalnızca sa biçimi benziyor – Hellenistik Dönem?)

Lagerlöf 2014, 81, No: **F 11**, (Labraunda - Saçındaki fiyonk ve genel yüz şekli açısından paralellik, yüz detayları aşınmış, tam tarihleme yapılamamış. Klasik – Hellenistik Dönem)

Hellenistik Dönem?

6. Kadın Figürini Parçası (Şekil 16)

Müze envanter No: 4208 - Müze envanter bilgileri: Eski eser satıcısı E. C....’den satın alındı.

H: 8.6 cm Gen: 5.2 cm Kal: 2.2 cm Cidar Kalın: 0.5 cm

Az mikalı, kum katkılı açık kırmızı kil (Munsell 2.5 YR 6/6 Light Red). Çift kalıp tekniğinde içi boş olarak yapılmıştır. Arka kalıp düzdür, arkada korunmuş kısımda buhar deliği mevcuttur. Yüzeyde beyaz astar izleri görülmektedir.

Başında alçak bir polos bulunan kadın figürini parçası. Ön kısımda sadece baş, arka kısımda ise baş, boyun ve gövdenin alt kısmına kadar olan bölüm, buhar deliği dâhil korunmuştur. Alnın üst kısmından başlayarak yüzü çevreleyen saçlar her iki yanda burularak arkaya doğru yönlendirilmiştir. Saçların üzerine, üstü düz alçak bir polos yerleştirilmiştir. Yüz ovaldir, alın alçak bir üçgen şeklindedir. Göz detayları görülmemektedir. Ağız kapalı, yüz ifadesizdir, dudaklar kalın, ağız burun mesafesi azdır.

Benzer Örnekler:

Blinkenberg 1931, 555, Pl. 107, No: 2296-2298 (Rhodos – Lindos, yalnızca polos şekli paralel, yüz ve saç farklı – İÖ 5. yüzyıl); 678, 701, Pl. 133, 139, No: 2987-2988 (Rhodos – Lindos – İÖ 4. yüzyıla tarihlenen bothros, hem polos hem de yüz ve saç işlenişi benziyor. – İÖ 4. yüzyıl)

Töpperwein 1974, 13, Taf.1 No: 6 (Pergamon, büyük burun, dolgun dudaklar ve göz yapısı açısından paralellik – İÖ 5-4. Yüzyıl)

Işın, 2010, 95, 105, Fig.8, No:TK8 (Patara – Tepecik Nekropolü – “Poloslu kadın/tanrıça başı” Kat. No. 6 ile polos ve yüz detayları açısından paralellik – saç farklı – İÖ 470-460)

Doğan-Gürbüz 2012, Lev. 41, No: 370-376 arası figürinler buradaki gibi alçak poloslu figürinlerdir. (Klaros – Polos şekli ve No: 376 ile yüz ve saç da paralellik gösteriyor. – İÖ 4. yüzyıl)

Klasik Dönem - İÖ 4. Yüzyıl?

7. Kadın Figürini Parçası (Şekil 17)

Müze envanter No: 38 – Müze envanter bilgileri: “Bodrum’da bulundu.”

H: 8.7 cm

Gen: 4.9 cm

Kal: 3,4 cm

İnce mikalı ve kum katkılı açık kahverengi-kırmızı kil (Munsell 2.5 YR 6/4 Light Reddish Brown). Çift kalıpla içi boş olarak şekillendirilmiştir. Arka kalıp düzdür. Başlık elde şekillendirilip sonradan eklenmiştir. Başlık üzerindeki yivler ince alet ile belirginleştirilmiştir. Başın üst kısmında ince alet ile açılmış uzun çentikler bu kısma da -belki de başlığın devamı olan- ikinci bir eklenti yapılmış olabileceğini gösterir. Boyun kenarlarındaki saç tutamları sonradan aplane edilmiştir. Yüzeyde beyaz astar izleri görülmektedir.

Yuvarlak, yukarı doğru açılan, süslü bir başlık takmış olan kadın figürini parçası. Baş ve üst gövde göğsün alt kısmına kadar korunmuştur, kollar kırık ve eksiktir. Başında, üç kademeli bir başlık bulunmaktadır. Başlığın saçların üzerindeki ilk iki kademesinin düz birer hat şeklinde yapıldığı, en üstteki kısmın ise kısa yivler ile süslendiği görülmektedir. Saçın üst kısmında yer alan çentikler başlığın günümüze ulaşmamış bir üst bölümü olabileceğini işaret etmektedir. Ortadan ikiye ayrılarak başın arkasına doğru yönlendirilen saç tutamlarının uç kısımları boynun her iki yanındaki bukleler ile son bulmaktadır. Alın üçgendir, göz detayları aşınmadan dolayı görülememektedir. Burun düz, ağız küçük ve kapalıdır. Omuzlarda tutturulmuş kayık yakalı bir khiton giymiştir, khitonun ön kısmında kumaş kıvrımları sığ bir şekilde işlenmiştir.

Benzer Örnekler: *Töpperwein 1974, 40, Taf. 24, No: 148 (Pergamon- Giysi kıvrımları ve işleniş açısından paralellik – İÖ 2. Yüzyıl)*

Işın, 2007, 30, K10, Fig. 15 (Saçındaki başlık ve giysi kıvrımları açısından paralellik- Augustus Dönemi).

İÖ 2. yüzyıl

8. Örtülü Kadın Figürini Baş Parçası (Şekil 18)

Müze envanter No: 7264 – Müze envanter bilgileri: “F. İ....’den satın alınmıştır.”

H: 4.2 cm Gen: 2.6 cm Kal: 3.4 cm

İnce yapılı, kum katkılı açık kahverengi-kırmızı kil. (Munsell: 2.5 YR 6/4 Light Reddish Brown). Çift kalıp tekniğinde içi dolu olarak üretilmiştir. Yüzeyde yoğun bir şekilde beyaz astar izleri görülmektedir.

Tanagra tipinde örtülü kadın figürini baş parçası. Boynun ortasına kadar korunmuştur. Başlı örten örtünün uç kısmında kırıklar mevcuttur. Arka kısımda örtünün altında küçük bir topuz çıkıntısı görülmektedir. Yüz yuvarlak, alın derin üçgen şeklindedir. Göz kapakları belirtilmiştir. Burun düz, ağız küçük ve dudaklar kalındır. Himationun hemen çenenin altından boynu da örtecek şekilde devam ettiği görülmektedir.

Benzer Örnekler:

Burr-Thompson 1963, Pl XXXVIII, 32, 127, No: 171 ve 172, (Troia – Hem örtü hem de yüz detayları ve ifadesi açısından paralellik – İÖ 2. yüzyılın ilk yarısı).

Töpperwein 1974, 68, Taf. 45, No: 296 (Pergamon - Himotion’un başındaki duruşu benzetmektedir)

Jeammet ve Becq 2007, 36, Fig.3 (Tanagra - yüz ve başlı örten kumaş açısından paralellik – İÖ 340-330.

İÖ 2. yüzyılın ilk yarısı

9. Kadın Figürini Baş Parçası (Şekil 19)

Müze envanter No: 2009-4-48 - Müze envanter bilgileri: “Özgen Selçuk koleksiyonundan”

H: 4,6 Gen: 3.6 cm Kal: 4.2 cm

Az mikalı pembe kil (Munsell 5 YR 7/4 Pink). Çift kalıpla üretilmiştir. Başlık ve boynun yanındaki saç bukleleri kalıplama işleminden sonra aplike edilmiştir. Saç ve göz detayları ince alet ile belirginleştirilmiştir. Dış yüzeyinde yoğun beyaz astar ve yer yer pembe boya izleri görülmektedir. Yüzünde yer alan çizik pişirme öncesine yapılan bir üretim hatasıdır.

Başında stephane taşıyan kadın figürünü baş parçası. Boynun alt kısmından itibaren baş korunmuştur. Baş hafifçe sağa doğru eğilmiştir. Saçlar alnın üzerinde ortadan ikiye ayrılmış, kıvrılarak kulakların üzerinden arkaya doğru yönlendirilmiş, arkada büyükçe bir topuz içerisine toplanmıştır. Saçların üzerine yuvarlak yarım ay şeklinde ancak geniş ve kalın bir stephane yerleştirilmiştir. Yüz uzun, aln derindir. Göz kapakları her ikisi de oldukça kalın bir şekilde işlenmiştir. Burun düz, ağız hafifçe aralık, dudaklar belirgindir. Pathetik bir yüz ifadesi vardır. Boynun her iki yanında dalgalı saç tutamları görülmektedir. Boynun alt kısmında muhtemelen koleksiyonerin yaptırdığı, eserin dik durmasını sağlayan bir teşhir aparatı bulunmaktadır.

Benzer Örnekler:

Devambez ve Haspels, 1959, 30, Pl. 28, No: 4, (Sinuri- Yüz, saç ve stephane açısından yakın paralellik, İÖ 2. Yüzyıl)

*Mollard- Besques 1963B, 164, Pl. 199a, No: **Myrina 942** (Myrina – yüz işlenişi benziyor, Hellenistik Dönem), 165, Pl. 199h, No: **Myrina 1250** (Hem saç hem de yüz özellikleri bakımından paralellik, Hellenistik Dönem)*

*Burn ve Higgins 2001, 133, Pl. 58, No: **2318**, (Buluntu yeri belli değil, hem yüz, hem saç ve stephane özellikleri açısından paralellik – İÖ 2-1. yüzyıllar); 238, Pl. 123, No: **2762**, (Kyrenaika- Yüz şekli, ifadesi ve hatları açısından paralellik - İÖ 2.yüzyıl).*

*Bailey 2008, 97, Pl. 58, No: **3326** (Buluntu yeri belli değil, Naukratis olabilir? - Başındaki stephane, başın duruşu, yüz özellikleri üzerinden paralellik – İÖ 2. yüzyıl); 141, Pl. 96, No: **3523**, (Buluntu yeri belli değil – Yüz özellikleri açısından paralellik, İÖ 3. yüzyıl).*

*Dereboylu 2012, Lev. 38, No: **K 136**, Lev. 41 (Aigai - Saç, stephane, başın duruşu ve yüz özellikleri açısından paralellik – Hellenistik Dönem)*

*Simon, 2021, s. 37, **Fig. 26**, (Saç, diadem ve yüzün duruşu-detayları açısından çok benzemekte. Fakat buradaki daha geç (Roma) örneğidir).*

İÖ 2. yüzyıl

10. Kadın Figürini Baş Parçası (Şekil 20)

Müze envanter No: 2383 - Müze envanter bilgileri: “Zübeyde köylüden satın alındı. Halikarnas buluntusu.”

H: 4 cm

Gen: 2.3 cm

Kal: 2.8 cm

Taşçıklı, kum katkılı kırmızımsı sarı kil (5YR 7/6 Reddish Yellow). Çift kalıp tekniğinde içi dolu olarak yapılmıştır. Herhangi bir yüzey uygulaması görülmemektedir.

Kadın figürini baş parçası. Boyundan itibaren baş korunmuştur. Saçların bir kısmını örten, başın üst kısmında üçgen şeklinde bir açık kısım bırakan, sakkos/kekryphalos benzeri bir yarım örtü taşımaktadır. Başın üst kısmında saçlar basit çizgiler ile belirtilmiştir. Bu yarım örtünün önünde, alnın üzerinde saçlar ortadan ikiye ayrılmıştır, dalgalı bir şekilde yüzü çevrelemektedir. Yüz uzun ve dolgundur, alın üçgendir, gözler birbirine yakındır. Ağız kapalıdır. Diğer yüz detayları görülememektedir. Boyun uzundur.

Benzer Örnekler: Burn ve Higgins 2001, 180, Pl. 85, No: 2511 (Knidos – Hem saç hem yüz özellikleri açısından paralellik – İÖ 4. yüzyılın ikinci yarısı)

Çokay-Kepçe ve Gerçeker 2011, 115, Kat. No: 43 (Buluntu yeri belli değil müze koleksiyonu parçası – buradaki başındaki örtü sakkos olarak geçmektedir. Örtü ve üstündeki açıklıktan saç çıkmaktadır– İÖ 3. Yüzyıl Hellenistik dönem olarak geçmektedir)

İÖ 4. yüzyılın ikinci yarısı.

11. Kadın Figürini Baş Parçası (Şekil 21)

Müze envanter No: 4490- Müze envanter bilgileri: “Milas Sakarya İlkokulu’ndan teslim alındı.”

H: 3.6 cm

Gen: 2.6 cm

Kal: 2.9 cm

Az mikalı, kum katkılı pembe kil (Munsell: 5 YR 7/4 Pink). Çift kalıp tekniğinde içi dolu olarak yapılmıştır. Yüzeyde yer yer beyaz astar izleri görülmektedir.

Kadın figürini baş parçası. Boynun ortasından itibaren baş korunmuştur. Kütsel ve detaysız işlenmiş saçlar kulak hizasına inmektedir. Yüz ovaldir ve alın derin bir

üçgendir. Gözler iridir, göz kapakları belirtilmiştir. Burun düz ve dudaklar kalındır ve ağız kapalıdır. Çene kemiği ve boyun kalın işlenmiştir.

Benzer Örnekler: *Burn ve Higgins 2001, 180, Pl. 85, No: 2511 (Knidos – Hem saç hem yüz özellikleri açısından paralellik – İÖ 4. yüzyılın ikinci yarısı)*

Çokay-Kepçe ve Gerçekler 2011, 115, Kat. No: 43 (Buluntu yeri belli değil müze koleksiyonu parçası – buradaki başındaki örtü sakkos olarak geçmektedir. Örtü ve üstündeki açıklıktan saç çıkmaktadır– İÖ 3. Yüzyıl Hellenistik dönem olarak geçmektedir)

İÖ 3. yüzyıl?

12. Kadın Figürini Baş Parçası (Şekil 22)

Müze envanter No: 4489- Müzeye envanter bilgileri: “Milas Sakarya İlkokulu’ndan teslim alındı.”

H: 5.4 cm Gen: 4.5 cm Kal: 3.3 cm

Bol mikalı, bol kum katkılı pembe kil (Munsell: 7.5 YR Pink). Çift kalıp tekniğinde, içi dolu olarak yapılmıştır. Başın üzerindeki taç ve boynun her iki yanındaki bukleler sonradan şekillendirilerek eklenmiştir. Tacın üzerinde ve saçlarda ince alet kullanılmıştır. Yüzeyde beyaz astar izleri mevcuttur, saçların üzerinde az miktarda kırmızı boya izi görülmektedir.

Yuvarlak çelenk takmış kadın figürini baş parçası. Boynun alt kısmından itibaren korunmuştur. Baş hafifçe sola doğru eğilmiştir. Saçlar ortadan ikiye ayrılmış ve yüzün her iki yanından burularak başın arkasına doğru yönlendirilmiştir. Saç tutamları detaylı işlenmiştir. Yuvarlak ve kalın, ince çentikler ile süslenmiş bir başlık takmaktadır. Saçların uçları boynun yanlarında ince bukleler halinde işlenmiştir. Yüz yuvarlak ve dolgundur. Göz detayları görülememektedir. Alın üçgen, burun düzdür ve ağız küçük ve kapalıdır.

Benzer Örnekler:

Burr-Thompson 1963, 135, Pl. LI, No: 260 (Troia - Yüz özellikleri ve çelengin işlenişi açısından paralellik, saç işlenişi farklı – İÖ geç 2. yüzyıl); 135, Pl. LII, No: 264 (Troia – Saç ve çelenk işlenişi açısından paralellik, yüz farklı – İÖ erken 1. yüzyıl); 135-136,

Pl. LII, No: 265-266 (Troia, Saç, yüz ve çelenk işlenişi açısından paralellik, İÖ erken 1. yüzyıl)

Mollard-Besques 1963B, 169, Pl. 205a, No: **Myrina 1309** (Myrina – Çelenk, saç ve yüz işlenişi açısından paralellik – Hellenistik Dönem); 171, Pl. 207b, No: **Myrina 1339** (Myrina – Saç ve yüz işlenişi açısından paralellik, çelenk farklı – Hellenistik Dönem);

Besques 1972, 372, Pl. 210-f, No: **D 3267** (Buluntu yeri belli değil, Başın duruşu, sa. işlenişi, yüz işlenişi, çelenk açısından yakın paralellik – İÖ 2. yüzyıl)

Töpperwein 1974, 70, Taf. 47, No: **315** (Pergamon - Hem yüz hem de çelenk işlenişi açısından yakın paralellik, İÖ 1. Yüzyıl)

Burn, Higgins 2001, 237, Pl. 123, No: **2756** (Kyrenaika – Çelenk ve saç açısından paralellik, yüz farklı – İÖ geç 3. – erken 2. yüzyıl); 238, Pl. 123, No: **2761** (Kyrenaika –Yüz ve çelenk ve saç açısından paralellik, saç farklı – İÖ geç 3. – erken 2. yüzyıl);

Karlsson, 2015, 523, Fig. 7 (Labraunda - Başındaki çelenk açısından paralellik – Hellenistik Dönem)

İÖ 2. Yüzyıl

13. Kadın Figürini Baş Parçası (Şekil 23)

Müze envanter No: 37- Müze envanter bilgileri: “Bodrum’da bulundu.”

H: 4,9 cm

Gen: 3,5 cm

Kal: 3,8 cm

İnce mikalı, az miktarda kireç katkılı açık kırmızı kil (Munsell 2,5 YR 6/6 Light Red). Çift kalıpla şekillendirilmiştir. Saçlarda ince alet kullanılmıştır. Yüzeyde az miktarda beyaz astar izi görülmektedir.

Kadın figürini baş parçası. Boynun ortasından itibaren korunmuştur. Kalıp birleşim yerlerinden kırılmış ve kırılan yerlerden yeniden yapıştırılarak restore edilmiştir. Baş çok hafif bir şekilde sola eğilmiştir. Saçlar ortadan ikiye ayrılmış, yüzü çevreleyen saç tutamları burularak arkaya doğru yönlendirilmiştir. Saçlar hem ön hem de arka kısımda oldukça detaysız bir şekilde işlenmiştir. Alın geniş bir üçgen şeklindedir. Göz kapaklarının her ikisi de belirtilmiştir. Burun kırıktır, ağız kapalı, dudaklar dolgundur. Eserin alt kısmında müzenin teşhire koymak için açtığı bir delik bulunmaktadır.

Benzer Örnekler:

Burr-Thompson 1963, 99, **127**, Pl. XXII, XL, No: **76, 181** (Troia, her iki örneğin de yüz ve saç işlenişi Kat. No. 13 ile benzeşiyor ancak her iki örnekte de saçın üzerinde başın yarısını örten bir örtü var. – İÖ 3.yüzyıl – 2. yüzyılın başı)

Burn ve Higgins 2001, 193, Lev.92, No: 2567 (Halikarnassos – Başın duruşu, saç ve yüz açısından paralellik – Hellenistik Dönem)

İÖ 3. yüzyıl – 2. yüzyılın başı.

14. Kadın Figürin Baş Parçası (Şekil 24)

Müze envanter No: 6451- Müze envanter bilgileri: Kahveci M. B....’dan (Bodrum) satın alınmıştır.

H: 3.2 cm Gen: 2.9 cm Kal: 3.1 cm

Kum katkılı pembe kil (Munsell: 5 YR 7/4 Pink). Çift kalıp ile içi dolu olarak yapılmıştır. Yüzeyinde beyaz astar izleri bulunmaktadır.

Kadın figürini baş parçası. Yalnızca baş çenenin altına kadar korunmuştur. Saçlar ortadan ikiye ayrılmış, yüzü çevreleyen saç tutamları burularak arkaya doğru yönlendirilmiştir. Yüz yuvarlak ve dolgundur. Alın üçgen, gözler birbirine yakındır, yalnızca üst göz kapakları işlenmiştir. Ağız kapalı, dudaklar dolgundur, ağız kenarları hafifçe aşağı doğru sarkmıştır.

Benzer Örnekler:

Burn ve Higgins 2001, 89, Pl. 34, No: 2188 (Khersonesos – Saç ve yüz işlenişi açısından paralellik - İÖ 3. yüzyılın ikinci yarısı ile İÖ 2. yüzyılın ilk yarısı)

İÖ geç 3 – erken 2. yüzyıl

15. Dionysiak figürin baş parçası (Şekil 25)

Müze envanter No: 2009-4-47 – Müze envanter bilgileri: “Ö. S... koleksiyonundan”

H: 3,3 cm Gen: 3.2 cm Kal: 2.6 cm

Az mikalı pembe kil (7.5 YR 7/4 Pink). Çift kalıpla içi dolu olarak üretilmiştir. Figürün başındaki bitkisel taçta bulunan meyve ve yapraklar elde şekillendirilip applike edilmiştir. Yüzeyde beyaz astar ve pembe, yer yer de sarı boya izleri bulunmaktadır.

Başında yaprak ve meyveler ile süslenmiş, kalın yuvarlak bir taç bulunan Dionysiak bir figürün betimlendiği bir figürine ait baş parçası. Yalnızca baş, boynun ortasından itibaren korunmuştur. Yüz oval, alın geniştir. Gözlerin kenarları hafifçe aşağı doğru indirilmiştir, her iki göz kapağı belirtilmiştir. Burun geniş, ağız küçük ve kapalı, dudaklar dolgun, burun ağız arasındaki mesafe azdır. Boynun alt kısmında muhtemelen koleksiyonerin yaptırdığı dik durmasını sağlayan bir teşhir aparatı bulunmaktadır.

Benzer Örnekler:

Burr-Thompson 1963, 135, Pl. LII, No: 261 (Troia – Saç, yüz, çelenk, tüm özellikler açısından yakın paralellik – Hellenistik Dönem)

Rohde 1968, 30, No: 48 (Myrina/Gryneion Saçındaki bitkisel bezemeler açısından paralellik, İÖ 2. Yüzyılın ortaları)

Pochmarski 1990, 316, Lev. 62, No: 1, P4, (Anadolu – Yapraklardan oluşan süsleme ve stilize saç bandı ile paralellik – İÖ 1. yüzyıl)

Burn ve Higgins 2001, 141, Lev. 65, No: 2355 (Smyrna 'da bulunmuş olan bir Dionysos başı – çelenk açısından benziyor, yüz erkek olduğu için farklı -İÖ 2. yüzyıl).

Çokay-Kepçe ve Gerçeker 2011, 146, No: 71 (Buluntu yeri bilinmiyor - Taç ve süsleme detayları açısından yakın benzerlik – İÖ1. –İS 1. Yüzyıl)

İÖ 2. yüzyıl

16. Kadın Figürin Baş Parçası (Şekil 26)

Müze envanter No: 6452 – Müze envanter bilgileri: İ. İ....'den satın alındı (Bodrum).

H: 3 cm. Gen: 3 cm Kal: 3.3 cm.

Kum katkılı pembe kil (Munsell: 7.5 YR 7/3 Pink). Çift kalıp ile içi dolu olarak yapılmıştır. Arka kalıp düzdür. Küpe ve tacın üzerindeki yuvarlak süsler elde şekillendirilerek sonradan eklenmiştir. Yüzeyde beyaz astar izleri görülmektedir.

Başında yuvarlak süsler ile bezenmiş kalın bir taç taşıyan kadın figürini baş parçası. Çenenin altına kadar korunmuştur. Saçlar ortadan ayrılmış, yüzü her iki yanda çevreleyerek arkaya doğru yönlendirilmiş ve başın arkasında bir topuz içerisinde toplanmıştır. Yalnızca başın sol üst kısmında bir parçası korunmuş süslü ve kalın bir başlık takmaktadır. Yüz oval, alın alçak bir üçgen şeklindedir, gözlerin yan konturları hafifçe aşağı doğru uzatılmıştır, her iki göz kapağı da belirtilmiştir. Burun ve ağız tahrip olmuştur bu nedenle görülmemektedir. Sol kulak hizasında yuvarlak bir küpe korunmuştur.

Benzer Örnekler:

Heuzey 1883, 17, Lev. 23, Fig. 1 ve 3, (Tanagra – Saç işleniş açısından paralellik)

Webster, 1950, 24, Fig. 38, (Tanagra – Saç işleniş açısından paralellik – İÖ 4. yüzyıl)

İÖ geç 4. yüzyıl

17. Kadın Figürini Baş Parçası (Şekil 27)

Müze envanter No: 6355 – Müze envanter bilgileri: E. Ç...’den satın alınmıştır. Güzelyalı 89. Sokak no: 28/2 İzmir.

H: 3.7 cm. Gen: 2.3 cm. Kal: 2.4 cm

Kum ve kireç katkılı pembe kil (Munsell :5 YR 7/4 pink). Çift kalıp tekniğinde içi dolu olarak yapılmıştır. Yüzeyinde beyaz astar izleri bulunmaktadır. Yüzeyde yer yer renk dalgalanmaları görülmektedir.

Kadın figürini baş parçası. Boyunun orta hizasından itibaren baş korunmuştur. Saçlara alnın üzerinde bir fiyonk şekli verilmiştir, yanlarda dalgalı kısa bukleler yüzü çevreler şekilde aşağı inmektedir. Uzun, oval ve dolgun bir yüze sahiptir. Saçların şekli nedeniyle alın üçgendir. Gözler göz çukurlarının içerisinde küçük belirtilmiştir, burun tahrip olmuştur. Ağız küçük ve kapalıdır, dudaklar dolgundur, burun-dudak arasındaki mesafe azdır. Çene kemikleri kalındır.

Benzer Örnekler: Nichols 1995, Pl 106; No: 49 (Atina - Saç biçimi açısından paralellik – İÖ 4. yüzyıl)

Burn ve Higgins 2001, Lev. 85, No: 2509, (Knidos – Saç ve yüz açısından benzerlik – İÖ 330)

Geç Klasik Dönem

18. Kadın Figürini Baş Parçası (Şekil 28)

Müze envanter No: 4491– Müze envanter bilgileri: Milas Sakarya İlkokulu’ndan teslim alındı.

H: 3 cm Gen: 2.2 cm Kal:2.8 cm

Mikalı ve kum katkılı pembe kil (Munsell: 7.5 YR 7/4 Pink). Çift kalıp ile içi dolu olarak üretilmiştir. Yüzeyde yer yer beyaz astar izleri görülmektedir.

Kadın figürini baş parçası. Boynun ortasından itibaren baş korunmuştur. Başında süslü bir başlık taşımaktadır. Başlığın arkasından çıkan örtü boynun her iki yanından aşağı inmektedir. Saçlar kütleli bir şekilde yüzü çevrelemektedir. Başın arka kısmında topuz çıkıntısı görülmektedir. Yüz uzundur, yüzey aşındığı için saç veya yüz detayları görülememektedir.

Benzer Örnekler:

Töpperwein 1974, 13, Taf.2, No: 7 (Pergamon- Genel baş şekli açısından paralellik – İÖ 5. Yüzyılın ikinci yarısı)

Hellenistik Dönem

EK-2 Şekiller

Şekil 1: Karia bölgesi haritası

Kaynak: Henry, Olivier, 2010, 69

Şekil 2: Halikarnassos yarımadasında yer alan antik kentler

Şekil 4: Mausolos'un anıt mezarı

Kaynak: Çalışırlar, İ. Once Upon a Time İn Halicarnassus, 64. (Çizen: Akif Dal)

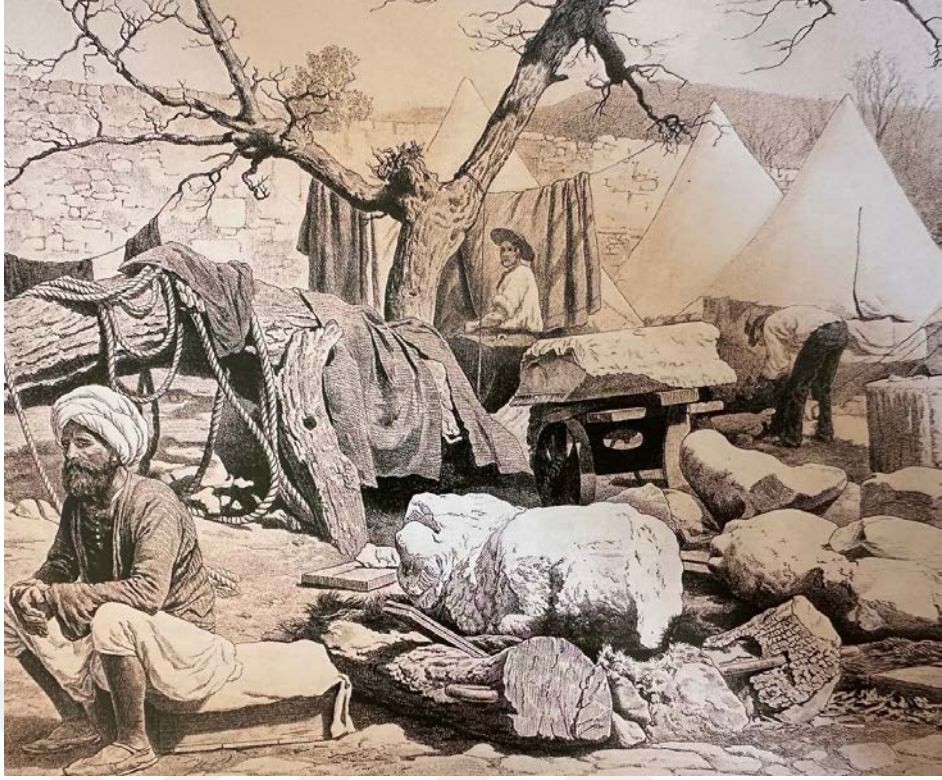
Şekil 5: Bodrum Kalesi gravürü

Kaynak: Charles Texier, 1849
<https://eng.travelogues.gr/item.php?view=43132> (04.08.2024)

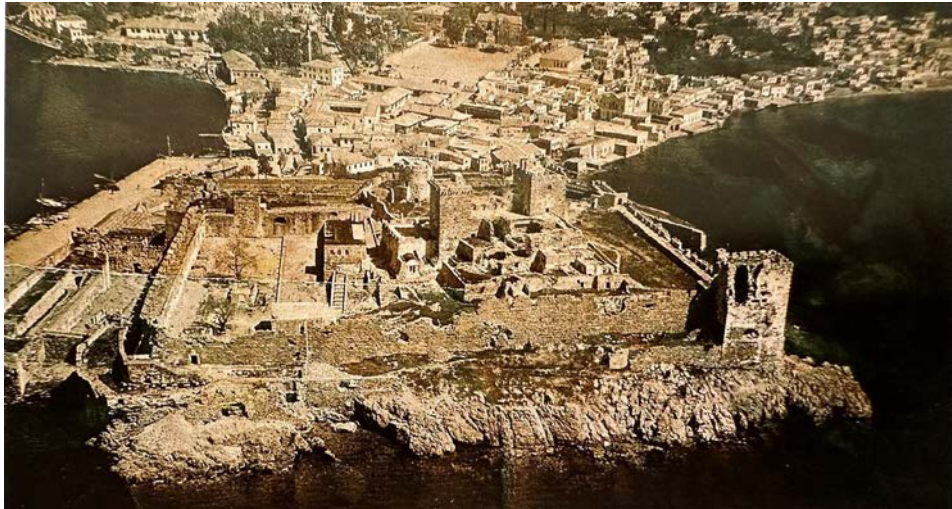
Şekil 6: İtalyan Kulesi'nden Bodrum Kalesi'nin 19. Yüzyıldaki görünümü.
Soldaki yapı İngiliz Kulesi

Kaynak: Thomas Asburton Picken, 1862
<https://kulturenvanteri.com/en/yer/bodrum-kalesi/#16.51/37.031551/27.429538>
(04.08.2024)

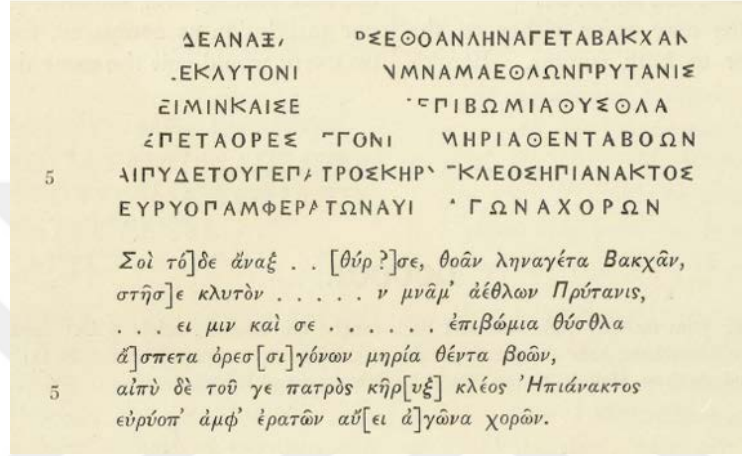
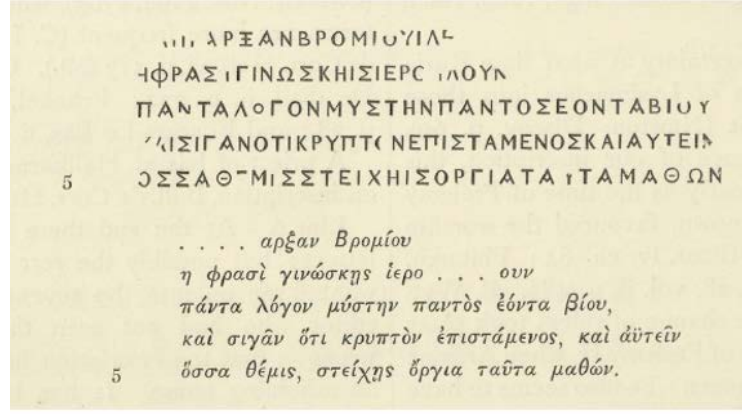
Şekil 7: Charles Newton'un kazı alanının çizimi

Kaynak: Çalışırlar, İ. 1999, Once Upon a Time İn Halicarnassus, 64

Şekil 8: Restorasyon öncesi Bodrum Kalesi

Kaynak: Çalışırlar, 1999, 73

Şekil 9: British Museum kataloğunda yer alan ve Bodrum'dan ele geçmiş bir yazıt.

Kaynak: Hirschfeld, G.- Marshall, F.H., 1893-1916, 78 ve 82.

Şekil 10: Myndos kentinden ele geçmiş olan, ön yüzünde başında sarmaşık çelengi bulunan Dionysos'un yer aldığı bir sikke (İÖ 2-1. Yy)

Kaynak:

https://www.asiaminorcoins.com/gallery/displayimage.php?album=219&pid=10049#top_display_media (04.08.2024).

Şekil 11: Giyimli Kadın Figürini (Kat. 1)

Şekil 12: Giyimli Kadın Figürini (Kat. 2)

Şekil 13: Kourotrophos (Kat. 3)

Şekil 14: Kithara Çalan Giyimli Kadın Figürini (Kat. 4)

Şekil 16: Kadın Figürini Parçası (Kat. 6)

Şekil 17: Kadın Figürini Parçası (Kat. 7)

Şekil 18: Örtülü Kadın Figürini Baş Parçası (Kat.8)

Şekil 19: Kadın Figürini Baş Parçası (Kat. 9)

Şekil 20: Kadın Figürini Baş Parçası (Kat. 10)

Şekil 21: Kadın Figürini Baş Parçası (Kat. 11)

Şekil 22: Kadın Figürini Baş Parçası (Kat. 12)

Şekil 23: Kadın Figürini Baş Parçası (Kat. 13)

Şekil 24: Kadın Figürini Baş Parçası (Kat. 14)

Şekil 25: Dionysiak Figürini Baş Parçası (Kat. 15)

Şekil 26: Kadın Figürini Baş Parçası (Kat. 16)

Şekil 27: Kadın Figürini Baş Parçası (Kat. 17)

Şekil 28: Kadın Figürini Baş Parçası (Kat. 18)